

821.512

Н28

Зира Наурзбаева
Лиля Калаус

АЛТЫН ТОСТАҒАНСЫ ІЗДЕУ

БАТУ МЕН ОНЫҢ
ДОСТАРЫНЫҢ
БАСТАН КЕШКЕНДЕРІ

Зира Наурзбаева, Алия Калаус

АЛТЫН ТОСТАҒАНДЫ ІЗДЕУ

Бату мен оның достарының бастан кешкендері

ПОВЕСТЬ

СПЕЦИАЛЬНАЯ
Библиотека
Для незрячих и слабовидящих
граждан
г. Петропавловск

2018

00841/1

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
«Мәдениет және өнер саласындағы бәсекелестікті жоғарылату,
қазақстандық мәдени мұраны сақтау, зерделеу мен насихаттау
және мұрағат ісінің іске асырылу тиімділігін арттыру» бағдарламасы
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін сатып алу, басып шығару және тарату»
кіші бағдарламасы бойынша жарық көрді

Наурызбаева З., Калаус Л.

Н 28 **Алтын тостағанды іздеу:** Бату мен оның достарының бастан кешкендері. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2018. – 236 бет.

ISBN 978-601-7967-06-2

Шығармада Бату атты бала мен оның достарының басынан кешкен оқиғалары негізінде, ертегі-аңыз кейіпкерлері мен тарихи деректер тәуелсіздік кезеңінің бүгінгі шындығымен байланыстырыла суреттелген. Шым-шытырық оқиғалар жанрында жазылған хикаят жас жеткіншек оқырмандарды қызықтырып, қиялына қанат бітіретін тартымдылығымен баурайды.

УДК 821.512.122-93

ББК 84(5Қаз)

ISBN 978-601-7967-06-2

© «Қазақ энциклопедиясы», 2018

*Шыңғыстаудағы Жер кіндігі, Геродот жазған
аримасптар мен исседондар, Қозы Көрпеш пен
көне заманда Ұмай атанған Баян сұлу туралы және
Семей ядролық полигонын ұйымдастырушылардың
астыртын пизылы туралы жазуды армандап өткен
Серікбол Қондыбайдың (1968–2004) рухына бағышталады.*

ҚҰПИЯ ҚОНАҚ

*Не артық – фильм бе әлде кітап па?
«Пацифистер» келеңсіздіктерге тап
болады.*

*Скорпионның әдісқой әккілігі.
Дана зұлымдықпен айқаста жеңіп шы-
ғады.*

*Батудың Аспарамен танысуы.
Шынымен-ақ, елес пе?*

*Мектептен қайтып келе жатып, Саша
мен Бату жол бойы тағы да Гарри Поттер
жайында соңғы фильмді талқылаумен
болды.*

– Түсінесің бе, фильм, әрине, тамаша болып шыққан: арнайы түсірілген әсерлі көріністер, компьютерлік графика – бәрі керемет. Әйтсе де, кітап артық! – Саша таңқы танауының ұшына қарай сырғи беретін дөңгелек көзілдірігін байыппен түзеп қойды.

– Несі артық дейсің? – Бату алақтай артына қарады да, жүрісін үдете түсті. – Сен-ақ ақылгөйси береді екенсің, Саша!

– Сен өзі бесінші томын оқыдың ба? «Феникс» ордені туралы? – деді Саша шамданып.

– Несіне оқимын... Кинода онсыз да бәрін көрсетеді. – Бату тағы да артына қарайлады. – Тезірек жүрейік, әжем тосып отыр.

– Әжең? Неменеге тосады? – деді Саша таңырқай. – Кішкентай баламысың сен?

– Өзің... Кішкентайсың... – Бату күрсінді.

Бұл күн Бату үшін ауыр болды. Тарих пәнінің мұғалімі батти-тып «екілік» қойғаны аздай, күнделігіне ескерту жазып, ата-анасын мектепке шақыртып жатыр. Рас, артынша аздап жолы болғандай еді – мектептен елеусіз сытылып шығудың сәті түсті, бірақ, ол да неғайбыл. Өйткені, зәбір көріп, зәрезап болған басы жақсы біледі – Скорпион ешкімді оңайшылықпен жібере қоймайды. Тезірек жүгіріп, үйге жетіп алуы керек, ал мына төрткөз тағы да сүйікті Поттерін жырлап кетті.

– Түсінсеңші, кітапта небір қызық нәрселер айтылады, егжей-тегжейлі суреттеледі: Гарри қалай оқиды, Хогвартста қандай сабақтар жүреді, мұғалімдері қандай, онда қандай жануарлар мекендейді, өзге балалар не істейді, тіпті, нағыз дуалар келтіріледі...

– Иә, саған, нағыз... Не, өзің жасап көрдің бе? – деп күліп жіберді Бату, бір сәтке басына түскен келеңсіздіктерін ұмытып.

– Оны айтпаймын ғой! – деп шыж ете қалған Сашаның томпақ бетіндегі секпілі айқындалып шыға келді. – Тіпті, жасап көрсем де, не тұр екен! Қызық емес пе...

– Не сонда, қауырсын ауада қалқып ұшты ма? Гиппогрифті ерттеп міндің бе? Әлде мандрагораның тамыры жылап қоя бер-

ді ме? – деп келемеж қылды Бату. – Сен де танти береді екенсің! Сиқыршы болған түрін?!

Саша, әрине, өкпелеп қалды: томсырайып, үнсіз қаздаңдай жөнелді. Өкпелей берсін. Бәрібір, тылсым сиқырға толы ертегі біткеннің барлығы бөбектерге арналған шатпырақ. Ал бұл Бату, баяғыда есейген. Немене, ересектер кітапты көп оқушы ма еді? Қайдан оқысын, онсыз да шаруалары бастарынан асады. Әрі Бату, шынымен-ақ, жөні түзу кітап, анау Роулингтің кітаптарындай, ірі әрі ұсақ әріптермен басылмаған болуы тиіс деп пайымдайтын. Ондай қойыртпақты қартайғанша оқып тауыспассың, ал киноның жөні бөлек – не бары екі-ақ сағат көресің. Және жай отырмай, попкорн жеп, артынан кока-кола жұтасың... Сөйтіп, бәрін біліп аласың! Бәлкім, бәрін емес шығар, дегенмен...

– Қане, айтшы өзің! – деп саңқ етті кенет Саша. – Сондай қалың кітапты бір фильмге қалайша сыйдыруға болады?! Қаншама қысқартуға тура келді десеңші!

– Соны айтам, – деп, досының қайтымдылығына қуанып кеткен Бату, іліп әкетті. – Қалғанының керегі не саған? «Ұзын сөздің қысқасы жақсы!» Әкем ылғи осылай дейді!

– Дегеніне болайын! – деп, елеурей сөзін жалғады Саша, қолдарын сермеп. – Мәселен, Гермiona, жай жатқасоғар біреу емес қой, ол өте шыншыл әрі әділ...

Бату шабытына мініп, көсіле жөнелген досының сөзіне бас шұлғып, қостап қоюды ұмытпай, өзі қайтадан теперішті тағдыры туралы ойға батты. Бүгін ол тағы да мектепке «салық» әкеле алмады. Әдетте ақша беріп тұратын анасы, бір апта болды, перзентханада жатыр, ал, әкесінен сұрауға батпайды, өйткені ол «күнделікті шай-пұлдық ақша балаларды бұзады» деп санайды. Түңілген Бату таңертең әжесін айналдырып көрген, бірақ ол

да ұлының, яғни, Батудың әкесінің сөзін жыға алмады. Сөйтіп, өмірінде бірінші рет немересінің меселін қайтарды. Онысына өзі де қапаланып, тіпті, жыларманға келгенін көргенде, Бату өзін тап бір оңбаған сезінді.

Құрып кеткір, сол ақшаны қайдан табады екен? «Салық»-тың өсімі тағы бар... Неше есе өсті екен? Анасының ақшасы да жетпей қалса, қайтпек?! Сол сәтте Қайраттың күнге күйген, сүйектері мүйізденген жуан қара жұдырықтары есіне түсе кетті.

Қайрат әрине, өте күшті, атыс-шабыс фильмдердегідей нағыз сойқанның өзі. Алайда, Бату, неге екенін, Қайраттан гөрі Скорпионнан – оның зәндемі жымыясынан озбыр, ежірейген шегір көзінен көбірек сескенетін. Баяғыдан, сонау балабақшадан бері қорқады. Бұл қорқыныштың сыры өзге түгіл, Батудың өзіне түсініксіз еді: былай қараса, Скорпионның бойы бір-ақ тұтам, өзінен әлдеқайда аласа, ілмиген арық, бәлендей күшті де емес. Әрине, екеуі ешқашан төбелескен емес. Скорпион өзі қолын былғамайды, ол үшін бәрін Қайрат тындырады...

Үрейін ұшырған ойлардан Бату терлеп кетті. Жә, оқа емес, анасы перзентханадан шыққан соң, көбірек сұрап алады, бәлкім, бәрі жайымен тынар...

Бату салық төлеудің басы болған сол бір күнді есіне алды. Сол күні Қайрат мектепте абыржыған кейіпте жанына келді де: «Батон, достығың болсын, ақша керек боп тұрғаны, бере аласың ба?» – деп қиылды. Бату әуелгіде қатты қуанып кетті, Қайратты жау қылғанша, дос қылып алған артық. «Елу теңгем бар», – деп жауап берді ол. «Ол аз», – деді Қайрат. – Мың теңге керек. Бату мұңайып қалды: «Менде мың теңге қайдан болсын? Маған ондай ақша ұстатқан емес».

Кенет бір бүйірден сумаң етіп көзі жылтыраған Скорпион шыға келді де, Батуға мың теңгелік қағазды соза берді: «Қажет болса,

қарызға бере алам!». Бұл болса аңқиып, жадыланғандай, Скорпионнан мың теңгені алып, Қайратқа ұстатты. Қайрат үнсіз ғана бұрылып, өз жөнімен кетті. Ал, Скорпион былай деді: «Есінде болсын, оған сен бердің, ал маған қарызсың. Ертең қайтарасың, әйтпесе, қарызың өсе береді – күніне екі жүз теңге». Бату қарызды қайтару керектігін білетін және өсімақы дегеннің қалыпты нәрсе екенін түсінетін. Дегенмен, ол қалайша аяқ астынан біреуге берешек болып шыға келгеніне миы жетпей, дал болды. Және, ең бастысы – ешқандай кірісі болмаса, қарызды қалай қайтармақ?

Бүгін Скорпион мекерлене жырқ етіп, тарих сабағы болып жатқанда бұған тіл қатты: «Батон, ақыры ақша әкелмеген екенсің, сені жазалауға тура келеді. Мұғалім сабақ сұрағанда, тұрма. Отырған күйі көзіңді төңкер – міне, былай, ұқтың ба?». Солай деп, сүйкімсіз көздерінің ағы ғана көрінетіндей етіп айналдыра, маңдайына қарай апарған. Айтқанын істеуге тура келген... Бату түршіге тітіренді. Нәтижесінде мұғалім ата-анасын мектепке шақыртты.

– ... Сөйтіп, ол әлгі байғұс ергежейлілерді, көзге көрінбейтін үй иелерін қорғауға бел буады, – деген сөздер шалынды Батудың құлағына. – Олардың бас еріктері жоқ қой, бәрі оларды ренжітеді, тегін жұмысқа салады, ал, басқа сикыршылар, сенің сүйікті Гарриң де, тіпті, Дамблдордың өзі де олардың жайын мүлде ойламайды! Сикыршы қыздың бұнысы ерлік емес пе?! Иә, Вольдеморттың да жазасын беру керек, әрине, бірақ...

Сарнауын! Ерні-ерніне жұқпайды-ау! Батудың өзі де осылай жатық сөйлегісі-ақ келеді: тақта алдында тұрғанда септігі тиер еді. Әйткенмен, әншейінде ауыз жаппас Сашаның сабақ айтқанда тілі күрмеледі. Әйткені, ол өлердей ұялады, қашан көрсең міңгірлеп, кібіртіктеп тұрғаны. Мектеп директоры сияқты ақыл-

ға диқан болса да, өмірінде ауызша жауабы үшін үштен артық баға алып көрген емес. Бір ой орала кетті: неге осы Скорпион мен Қайрат, айталық, Сашаға немесе сыныптағы басқа біреулерге емес, дәл өзіне ұрынды екен?! Саша өте әлжуаз, нашар көретіндігінің кесірінен, тіпті, дене шынықтыруға да қатыспайды... Осы кезде Бату өз ойынан өзі ұялып кетті. Ұяттан ба, көктемнің шағырмақ күні шыжытып бара ма, кәдімгідей пысынап кетті. Ол күртесінің түймесін ағытты да, малақайын шешіп, қалтасына сүнгітті. Саша жағы сенбеген күйі, милықтата киген күнқағарлы қалпағын желкесіне қарай ысырып еді, ақшыл шашы дудырап маңдайына түсті. Қай-қайдағыны ойлап кетті-ау! Байғұс Саша, өзінің әкесі де жоқ, шешесі мен кішкентай інісі ғана бар, ешқашан дәмханаға да бармайды, ақшасын кітаптарына үнемдеп жүргені...

Олар әжептәуір аумақты әрі тыныш аулаға келіп кірді. Ересектер бір жолы жалпы жиналыста аулаға көлік қоймауға, гараж салмауға бірауыздан келісіп, шешім қабылдаған. Тек әлдеқашан иелерінің қоймасына айналған атам заманғы ескі кірпіш гараж ғана сонау бұрышқа сұғынып, оқшау тұр. Үлкендердің сол ұйғарымының арқасында бала біткен, Бату мен Саша да, аулада алаңсыз велосипед пен ролик тебеді. Бірақ, дәл қазір айнала қаңырап тұр еді. Тіпті, жаздағыдай құп-құрғақ футбол алаңында да қыбыр еткен жан жоқ, тек біреулердің трансформатор күркесінің артында кептіруге жайған ақжаймалары өкпек желдің өтінде желкен құсап, сатырлай желбірейді. Анда-мында көлеңкеде әлі де күртік қар жатыр, сол үйінділерден сыз білініп, мысықтың мұрынды жарған жағымсыз иісі мұнкиді. Бату шіміркене бұйықты. Ал, Саша өз есігінің кіре берісінде жүрісін бәсеңдетіп, асыға сөзін күрмей берді:

– ... Сондықтан, одан да кітапты екі қайыра оқып шыққаным артық...

Әрі қарай Бату досының сөзін ести алмады, өйткені, әлдекім әй-түйге қарамай, иығынан шап берді. Әрине, бұл Қайрат еді, ал жанында жиіркенішті ырсиып Скорпион тұр.

– Ал, не айтасың, Батон?

Батудың іші мұздап сала берді. Ол сасқанынан былдырлай бастады:

– Жә, балалар, бұларың не? Ертең әкелем ғой... Шын айтам...

– Одан аулақ жүріңдер, – деп, Саша араға түспек болған еді, Қайрат оны шетке итеріп жіберді. Саша сатпақ қарға ебедейсіз жалп етіп отыра кетті, «поттердікіндей» дөңгелек көзілдірігі күнге шағылыса, қасына түсті.

– Сен, оқымысты қияли, килікпе, ұқтың ба? – деп зірк етті оған Скорпион. – Ал, сен, күшік, жазаланасың! Қайрат, оған түйме тарту ет!

Қайрат есеңгіреген Батуға жақындап, шалт қимылмен күртесінен бір түймені жұлып алды да, танауына тақады: «Ұста сыйлықты. «Рақмет» қайда?». Бату түймені алды да, «Рақмет» деп сыбыр етті. Қас қылғандай, көзіне кілк етіп үйірілген жасты қалай бөгерін білмей қиналды.

– Қысқасы былай, Батон, – деді Скорпион, – ақшаны төлеу керек, онымен ойнауға болмайды. Соза берсең – күн сайын әкенді танытып төмпештейміз, әуелі мен, сосын Қайрат, сосын тағы мен, солай кете береді.

Бату үн шығармады, тек жасы тоқтаусыз сорғалап, жүзін жуды.

Скорпион тісін ақситып, күтпеген жерден қалтасынан ұзын, шұбар әлденені суырып алды да, бірден Батудың дәл бетіне тақай

қойды... Онысы тірі жыланға ұқсайтын резенке жылан еді. – Бату баж ете қалды.

– Сүй! – деп, мазақ қылған екі ұл кісіней күліп, кетуге ыңғайланды. Ал, Бату бей-жай бір күйге енді. Құлағы шуылдап, Қайраттың есірік қарқылы қалың мақта арасынан өткендей, талып жетті. Жыланның басы кенеттен зорайып шыға келіп, көз қарықтыра жарқыраған ақ кіреуке аясында Қайрат пен Скорпионның қарауытқан сұлбаларын көлегейлей берді. Оның қарашығы тіп-тік жасыл көздері бағалағандай бажайла-а-ап қарайды... Арбай бастағаны...

– Наг-г-айна, – деп, естілер-естілмес сыбыр етті Бату.

Жылан кенет құлақ тұндыра ысылдай жөнелді, басын қайқандатып, аранын аша, айыр тілін жалаңдатты... Үрейден есінен тануға шақ қалған Бату, Гарри Поттердің Малфойдың жеңді білектей жыланымен айқасқан кезде айтқандарынан, тым болмаса, бір сөз есіне түсіруге тырысты. «Бірақ, ол жай ғана фильм ғой, кішкентайларға арналған ертегі. Адам жыланмен сөйлесе алмайды!» – деген ой келді. Кенет жыланның жасыл көзі қараға айналып, құдды адамдікіндей болып жыпылық қақты, сол мезет буалдыр да сейілді. Қараса, дәл жанында құрбысы тұр екен.

– Д-да-н-на... – дегенді зорға айтты, әлі де бозарған күйі Бату.

Ойыншық жылан Дананың уысына көшіпті – ол күтпеген жерден ытқып кеп, оны Скорпионның қолынан жұлып алған еді.

– Қазір сазайыңды аласың, жексұрын! – деп, едірең қағып шыға келген Скорпионға айғай салған Дана, қаймықпай құлашын керіп, резенке жыланның құйрығымен салып қалды. Скорпион қолын тоса қойды, бірақ, жылан бүгіле бере қайқаң етіп, оның бетін осып өтті. Құлақты жарған өкірік ауланы жаңғырды.

– Ал енді бар, ойыншығыңды ізде! – Дана кілт бұрылды да, жыланды бұталардың арасына лақтырып жіберді. Скорпион жағын ұстаған күйі, жалма-жан бұталарға қарай ұмтылды.

Қайрат абдырап қалған. Қызға қол жұмсауға батпайды, ал, одан қараптан-қарап таяқ жеп, көзі көгергенін тіптен қаламайды. Тегінде, тік мінезімен атағы шыққан Дананың тастай қатты жұдырығымен қойып қалуы ғажап емес.

Дана Батудың қолынан шап беріп, жұлқып қалды:

– Бату! Ей! Есіңді жидың ба? Саша! Үйге тарттық!

Солай деп, Дана Батуды сүйрей жөнелді. Саша соңдарынан ерді.

Бірден екі баспалдаққа секірген Дана, достарын күтіп, тоқтай қалды. Саша мен Бату ауыр тыныстап, сатылармен жоғары жүгіріп келеді. Қайрат пен Скорпион арттарынан әлдене деп айғайлап, сес көрсетіп жатты, бірақ көтерілуге асыға қоймады. Аздан соң, үндері өшіп, сыртқы есік тарс жабылды. Дана Батуға бұрылып:

– Немене, қайдағы бір ойыншықтан қорқып қалдың ба? Ұялсаң етті?

– Олар мұның түймесін жұлып алды, – деді Саша алқына ырсылдап. – Мойнына ақша іліп, қарызын өсімімен қайтаруға мәжбүрлеп жүр... Сұмдық емес пе?

– Ал, керек болса! – Дана қабағын шытты. – Тым еркінсіп кеткен екен, бұзақылар. Бату, әкеңе айтуың керек!

– Тапқан екенсің... – Бату ентігін басып, әрі көршісі, әрі ескі құрбысына жақтырмай қарады. – Олармен бекер-ақ іліністің. Мен олармен келісер едім. Ал, енді екеуі мектепте мені қыздың артына тығылды деп дабыра қылатын болды! Қарызым да ешқайда кеткен жоқ...

– Ой, қойшы, ә?! – деп тыжырынды Дана. – Қорқақтамау керек! Мамаң каратэ секциясына қаншама ақша тасып әлек, ал, сен сол қалпы ынжықсың.

Батудың жүзі күреңітіп кетті:

– Мен қорқақ емеспін! Мен тек... адамды ұра алмаймын. Біз – ципа... типа... пацифистпіз. Сен бұны түсінбейсің. Айтшы, Саша!

Саша иығын құныстырып, көзін тайдырып әкетті.

– «Батырға да жан керек» десеңші одан да, – деп, нығырта мазақ қылды Дана. – Сендерді де ұл дейді-ау...

Саша бір езулей жымыды да:

– Жарайды, мен кеттім. Ертең кездескенше, балалар, – деді.

Оның баспалдақтағы аяқ дыбысы басыла бергенде, Дана қуырылған қамырдың тіл үйіретін тәтті иісі аңқыған ауаны құшырлана жұтты да, татуласуға шақырғандай:

– Әжеңнің бауырсағы керемет қой, шіркін... – деді.

Бату иығын қикаң еткізді де, үн-түнсіз төртінші қабаттағы үйіне қарай беттеді. Дана ілесе жүрді – екеуі бір баспалдақ алаңында тұратын көрші әрі түйдей құрдас болатын, тек бөлек оқитын. Дана күн сайын музыкалық арнайы мектепке баратын. Әрі ол үш інісіне қамқоршы болатын. Осы естияр қызды Батудың әжесі ерекше жақсы көретін, содан да бауырсағынан құр қалдырмайтын.

Балалар әрқайсысы өз ойымен болып, баспалдақпен көтеріле берді. Бату Данаға ұрлана көз тастады: оның көңілі қаяу тартып, жүзін көлеңке басқандай көрінді... «Өз әжесі есіне түсіп кеткен ғой», – деп сезе қойды Бату. Дананың нағашы әжесі бір жылдай бұрын қайтыс болған. Бату ол кісіні бір-ақ рет – ауылдан қызы мен немерелеріне қыдырып келген кезінде көрген. Дана сияқты қара торы, тарамыстау, қунақ жан айналасындағыларға әлі тың

көрінген. Сондықтан болар, ол кісінің аяқ астынан ауырып, көп ұзамай-ақ қайтыс болғаны, оның өз өрен-жаранын да, оны таныған басқа жұртты да қатты таңғалдырды. Әжесінің қазасы, әсіресе, Дананы қатты күйзелтті: ол кішкене күнінде әжесінің қолында өскен, оны жан-тәнімен жақсы көретін, тіптен, оның асырап алған қызындай болатын. Осы жайында әңгімелеп отырып, Батудың әжесі «бауырына басты» деген тосын сөзді айтып қалды. Бату осынау қызық көріністі көз алдына келтірген: қушиған қария Дананы бауырына қысып тұр, күлкілі-ақ. Бірақ, әжесі Батуға қазақтың ұғымында «бауыр» деген ұғымның қандас туыстықты білдіретінін, сондай-ақ бұл сөздің «іні-бауыр, бірге туысқан ет-жақыны» деген мағына үстейтінін, ал ата мен әже немеренің үлкенін асырап алғанда, «бауырына басты» деп айтылатыны жөнінде тәптіштеп түсіндіріп берген.

Әмісе ақ жарқын, кейде тым өжет болып кететін Дана әжесі жерленгеннен кейін кісі танымастай болып өзгерді. Оның анасы бір жолы шай үстінде Батудың әжесімен Дана жайында ұзақ сөйлескені бар. Бату үлкендердің ұзын-сонар әңгімесіне әдейі құлақ түрмесе де, олардың сөзінен Дананың әлдебір түсініксіз түстер көретінін аңдап қалған.

Саты асыра аттап, баспалдақпен тез-ақ көтерілген Дана, пәтердің есігін аша бастады. Бату құлықсыз өз пәтерінің қоңырауын басты да, үстіндегі күртесін сыпырып, оны жұлынған түйменің орнындағы жіп үзіктері көрінбейтіндей етіп, орап алды. Есікті әжесі ашты. Сол-ақ екен, бауырсақтың иісі бұрқырап, мұрнын жарып барды.

– Құлыным! Келдің-ау! Денің сау ма? Ештеңеге ұрынбай жеттің бе, әйтеуір? – деп еміренді әжесі, алақанын бетіне аялай тигізіңкіреп.

– Амансыз ба, әже! – деп сәлем берді Дана.

– Есенбісің, айналайын! Қазір шай ішеміз, Данажан, сен де кел, – деп жауап қатқан әжесі, ас үйге қарай асықты.

Қос есіктің арасындағы кең табалдырықта тұрған күйі, Бату күртесін ауызғы үйдің бұрышына атып ұрды да, тарс еткізіп, сыртқы есікті жапты, сосын оған арқасымен сүйене, баяу төмен сырғыды. Неге екенін қайдам, оған әжесінің тыйым салуына қарамастан, осылай аяғын созып жіберіп, табалдырықта отырған ұнайтын. Ол дорбасынан мұқабасында Алтын адам кескінделген күнделігін алып шықты да, мұғалімнің қып-қызыл етіп шимайлаған бетін ашты. Сол сәтте көкейінде: «Әжеме қол қойдырып алсам, қайтеді?» – деген ой келе қалды.

Әжесі ас үйден есік жаққа қарап:

– Бату, қанша айтам, табалдырықты баспа!

Бату күнделігін жапты да, Алтын адамға қарап, күрсінді:

– Сенің де әжең күні бойы: «Табалдырықта тұрма, босағаны керме!» – деп, құлақ етінді жеген шығар?!

Кенет суреттегі тотығыңқы жүз жымиды:

– Иә, әжелердің бәрі солай дейді!

Бату айран-асыр қалып, өзінің үйреншікті, ендігі біршама қырылған күнделігінің мұқабасына тесілді. Ал, барыстың үстінде тұрған Алтын адам, бейне, мұқабаның бетінен ажырағандай, оқыс қыбыр етті. Бату қияли көріністен құтылғысы кеп, көзін жұмып, басын сілкіп қалды. Алайда, көріністің кеткісі жоқ еді: көзін ашып жібергенде, Бату алдында қара торы жүзді, қой көзді, бұлшық еті бұлтиған бозбала тұрғанын көрді.

– Сен... Сен... кімсің? Қайдан шықтың?..

Бейтаныс басын кекжитіңкіреп, көңілдене күліп жіберді. Өзі бір түрлі қызық киінген: күміс қамар белдікпен буылған жеңі қысқа қаусырма күртеше, күртенің ішінен сұр көйлек киген,

бұтында күдері шалбар мен дәл сондай илі теріден тіккен етік. Шаш қойысы одан да оғаш: шекесі мен қос самайында ұзын қара үш өрім, тағы екеуі – шүйдесінде.

Ас үйден әжесі бой көрсетті. Бейтаныс сыбыссыз ауызғы үйдің бұрышына аттай қойды да, саусағын ерніне жабыстырды.

– Бізге қонақ келген бе, тегі? Бату, кіммен сөйлесіп жатырсың?

– Ешкім жоқ, әже, жай өзіммен-өзім сөйлескенім ғой, – деді Бату саспай.

Әжесі пешіне қайта барды. Бату бейтанысқа жалт қарады:

– Кімсің сен? Есімің кім? Қайдан тап болдың?

Алайда, ауызғы үйде ешкім жоқ еді... Өзіне бүгін не көрінген? Қайдағы-жайдағы елестеп кеткені несі?! Әлде сырқат па? Әжесіне айтса ма екен, айтпаса ма екен? Бату әжесінің қалай шошып кететінін, көз жасын сығымдап отырып, бұны әкесіне айтатынын, онсыз да анасы үшін уайымдап жүрген әкесінің қабағы түйіліп, жүйкелене саусақтарымен үстелді тықылдататынын еріксіз көз алдына келтірді... Сосын не болмақ? Ауруханаға аттана ма? Ой, құрысын!.. Бату бөлмесінің есігін нық итеріп қалды. Ешкімге ештеңе айтпайды. Мүмкін, ағзасында дәрумендер жетіспейтін шығар, содан келіп, не болса сол елестейді де... Өзі-ақ басылады.

Бөлмесінде Бату дорбасын еденге түсірді де, мектепке тағатын галстугін басынан сыпырып шығара бастады.

– Сен менің кім екенімді, қайдан тап болғанымды сұрадың ба? – деген бәсең дауыс естілді кенет ту сыртынан. Бату селк етті, дәрмені құрып, таңертең сол күйі жиналмай қалған төсегіне сылқ түсті...

Бейтаныс белдігіндегі қамары сылдырай, оның тұсынан өтіп барып, баппен кілем үстіне малдас құра отырды.

– Менің есімім – Аспара. Ал, қайдан келгенімді түсіндіру қиындау. Сенің күнделігіңнің мұқабасынан – десе болады. Сендердің дүниелеріңмен шектес тылсым дүниеден – десе болады.

Бату жалма-жан немқұрайды жанына тастай салған күнделігіне үңілді. Оның мұқабасында Алтын адам баяғыша барыстың үстінде тұрды, бірақ, бетінің орнында... Бетінің орны үңірейіп тұр еді! Тек Бату сонау күзде, кезекті әдебиет сабағында зерігіп отырып, Алтын адамның бетіне салған мұрты мен сақалы сыйықсыз сексиеді. Негізі, Батуға анасы сатып алып берген күнделік ұнамайтын, содан да, мұқабасын шатпақтағанда, көкейінде оны әлдеқайда әдемісіне алмастыруға рұқсат берер деген дәмесі бар еді. Ол айла-шарғысынан тәртібі үшін екіліктен өзге, ештеңе шықпады.

– Сонда сен... Сен шектес дүниеден келдің бе? – деп сұрады Бату дауысы тарғылданып.

– Білесің бе, егер осы жерден күншығысқа қарай жүре берсең, Есік қаласына жетесің. Ол – ерекше қасиетті жер. Онда... Онда, қорғанда менің тәнім жерленген...

Зәресі ұшқан Батудың тері бұрқ етті:

– Жерленген?.. Сонда сен – е-елессің бе?!

008447

– М
деді.Бат
жылы

– Ә

тыны
тын бдүние
жауап

– ере

– С

– Ұ
летін

ТАБАЛДЫРЫҚТА

Қос жауынгердің тілдесуі.

Қоян-қолтық ұрыс түрлерінің артықшылықтары.

Есіктен қалай өтуге болады?

Бату домбыра тауып әкеледі.

Дана тыңшылық тәсіліне жетігеді.

Аспара баян еткен көне аңыз.

Әже сақтаған сыр.

Батудың сапар шегуі.

Аспара жадырай күлді, содан-ақ оның ешқандай да елес еместігі аян болды. Әйткенмен, Бату жүрексіне берді. Соны байқаған мейман:

– Маған қолыңды тигіз! Қорқасың ба? Мен тістемеймін! – деді.

Бату сақтықпен, Аспараның қолын ұстап көрді. Қолы жыпылы екен. Бату еріксіз уһ! –деп қалған. Аспара сөзін сабақтады:

– Әжеңнің саған неліктен табалдырықта тұруға тыйым салатынын білесің бе? Себебі, кез келген есік басқа дүниеге апаратын босаға болып шығуы мүмкін. Табалдырықта тұрғанда, сен дүние шегінде тұрдың. Маған да табалдырықтан тіл қаттың, мен жауап бердім! Оның үстіне, бүгін – ерекше күн. Сенің есімің де – ерекше.

– Ол не күн? Нендей есім?

– Ұмыттың ба? Ертең Жаңа жылдың басы – күн мен түн теңелетін Наурыз туады ғой. Қазір дүниенің арасындағы Есік ашық.

граждан
г. Петропавловск

Ал, сенің есімің... – Аспара Батуға ілтипатпен қарай қалды. – Сендей кіп-кішкентай ұлдың осы жасында-ақ нағыз Ер есімін иеленгенін бұрын-соңды көрген емеспін. Жауынгерлік белдігің де бар болғаны ғой?

Бату түкке түсінбеді. Жайшылықта «кішкентай ұл» деген сөзге жатып кеп шамданар еді. Бірақ, дәл қазір мына бір елден ерек әмбе бойы өзінен бір қарыс биік жігіттің көзіндегі тамсанысты көру ғанибет еді. Содан да, Бату еңсесін тіктеп, самарқаусып:

– Әрине. Менде әуелі бірнеше белдік бар – ақ, сары... Жуырда турнирде кара белдік иелендім, он жетінші дан, – деп қойып қалды.

Шынтуайтында, «дан» туралы Батудың білері шамалы болатын, әрі-беріден соң, оған сары белдіктің берілуі де екіталай еді: аяқтарының созымталдығы мен екі жылда үйренген «ката»-ларына қарамастан, спарринг кезінде Батуды жаңадан келген кез келген шикі өкпе жеңіп кететін. Бірақ, Аспара бұдан бейхабар еді. Оның көзіндегі жасандылықтан ада құрметті көрген Бату, еліріп кетті. «Қорқынышты түрге» еніп, қиялдағы қарсыласқа сыртқа дем шығарған сайын оқыс соққылар бере, жаттығулар кезінде үйреткен қимылдарды жасай бастады.

– Сені сайыпқыран сарбаз деген ойыма да келмес еді!

Көлгірсіп отыр ма деп, Бату қонағына көзінің қырымен қарап қойды. Бірақ Аспара сыңайында, бүкпесіз сөйлеген сияқты. Ол қымсына өз белдігін меңзеп, сөзін үстеді:

– Ал, мен нағыз Ер белдігін алар-алмастан, бірінші жорықта-ақ қаза таптым. Сол бала кезгі есіміммен қалып қойдым... Елжұрт Аспара тауының етегіне қонған шақта туған екенмін. Мені сол таудың атымен атаса керек.

Осы мезетте Бату қиялдағы қарсыласына аяғымен сұмдық соққы беріп, бір мезгілде «Кий-а-а-а!» деп айғай салды, сосын жан-жаққа иілді де, еңтіге дем алып, төсекке құлай кетті.

Аспара жанына кеп, кілемге малдас құра отырды:

– Сен қай қарудың шеберісің, найзагерсің бе әлде қылышкерсің бе? Бәлкім, сен садақшы шығарсың?

– Мен қарусыз төбелесем! Жалаң қолыммен қылышты да, найзаны да сындырам, атылған оқты қолмен қағып алам! – деп бөсті Бату.

– Білесің бе, осы өткен екі мың жылда бәрі қатты өзгеріпті... Бізді «Ер қаруы – бес қару», жаудың тәніне қол тигізу ер үшін қорлық, жалаң қолмен егінші шаруалар мен саудагерлер төбелеседі деп үйреткен еді. Сосын мен, заулап келген садақтың оғын қолмен қағып алу мүмкін емес нәрсе, ол аңқауларды алдау үшін қытайлар шығарған ертегі деп ойлаушы ем! Жолым болған екен! Шын батыр ерге жолыққан екенмін! – солай деген Аспара басын иіп, тәжім етті.

– Оның рас! – деп, ұртын томпайта, қостады Бату. – Жолың болды, әрине! Айтшы, Аспара, анау Есік арқылы мен өте алам ба?

– Әрине. Ақтық демің үзілгенде, яғни, қайтыс болғанда... Немесе жауынгер, не шаман, не күйші қатарына қабылданған кезде. Ау, не айтып кеттім! Сен, әрине, ендігі жауынгер қатарына өтіп те қойдың ғой?

Осыны естігенде, Батудың көз алдына бірден кинодан көрген көрініс көлбеңдеді: түрлі түсті штандарттармен безендірілген зәулім зал, алтын таққа барып тірелетін жол кілемнің екі жағын ала, рыцарьлар сап түзеп тұр, тақта тәж бен ақ тышқан терісінен мантия-шапан киіп, карта королінен аумай қалған монарх отыр. Таққа қарай төселген жолмен ауыр сауыт-сайманы салдырлай,

Бату келе жатыр. Міне, ол тактың түбіне келіп, тізесін бүкті, король жарқ-жұрқ еткен қылышты иығына салды... Рас, көрініс көңіл көншітерліктей болып шықпады да, тізе бүгіп отырған ар жақтағы елес – Бату, басын бұрып, байқатпай бер жақтағы Батуға көзін қысты...

– Хм-м... Басқаша болмай ма? Бір көзбен сығалап көрсем, а?

– Әрине болады, – деп көне кетті Аспара, басын изеп. – Шапшаң, қобыз не домбыра алып кел!

– Неменеге? – деп сұрады Бату дағдара.

– Мен саған Табалдырық күйін үйретем, ол «Табалдырық Қосбасар» деп аталады. Табалдырыққа тұрып, соны шертесің де...

Осыдан кейін-ақ Бату қонақтың келген жағындағы дүниеге саяхатқа оңайшылықпен жол ашылмайтынын түсінді. Соңғы сапарға әзір арада аттанғысы жоқ, шаман я жауынгер санатына ілігіп алудың ыңғайы және бола қоймас. Ал анау, қалай еді, Табалдырық күйіне келсек... Мәселен, музыка сабақтары кезінде сыныптастары хормен ән айтқанда, мұғалім әдетте, Батудан өлгенше қатты айтпауын өтінетін еді. Иә, жағдай мәз емес...

– Біздің үйде домбыра жоқ. Қобыз да жоқ, – деп мәлім етті ол.

– Рас па-а-а? Қызық екен! Ендігі Ер есімі мен белдігін иеленіп те қойғансың, ал әлі күнге жауынгер қатарына өтпегенсің, үйінде домбыра жоқ, қобыз жоқ! – Аспара абдырай самайын қасыды.

Батудың мүлде көңілі бұзылды. Осы өмірінде өзіне сүйсіне қараған бір жан табылып еді. Әрі жасы үлкен. Міне, бұл да баянсыз бірдеңе болып шықты. Мейман оған көз тоқтата қарап алды да, кеңпейілдікпен:

– Жарайды, өкпелеме. Гәп сейіл құруда емес қой. Екеуміз бір маңызды іс тындыруымыз керек. Сол үшін басқа әлемге саяхат жасамай болмайды, – деді.

– Қандай іс? – деп, жанып түсті Бату.

– Мен Алтын тостағанды табуым керек! Сен маған жәрдем бересің деп үміттеніп...

– Біз қазына іздейміз бе? – Батудың тынысы тарылып кетті.

– Тамаша! «Кариб теңізінің қарақшыларындағыдай»! Маған да ақша керек болып тұрғаны! Бірақ, домбыраның қатысы не?

– Домбыраның көмегімен біз...

– Ә, түсіндім, домбыра уақыт пен кеңістікте саяхаттауға арналған портал іспетті ғой! – деп, бөліп жіберді оны Бату. – Тоқтай тұр! Таптым! Қазір!

Бату оқтай ұшып, баспалдақ алаңына атып шықты да, көрші есіктің қоңырауын басты.

– Саған не керек? – деп қытымырлана сұрады Дана.

– Дана, достығың болсын, домбыранды жарты сағатқа бере тұршы!

– Есіңнен танғанбысың? – деп таңғалды Дана. – Армандамай-ақ қой! – Ол есікті өзіне тартты. Бату жалбарына кетті.

– Данажан, өтінем, екеуміз туғаннан дос едік қой! Мен де мүмкін, сен сияқты домбыра тартып үйренгім келетін шығар. Берші, а?

– Сене қояды екем, – деп мырс етті Дана. – Музыканың исі мұрныңа бармайды емес пе сенің! Жарайды, – деп, күтпеген жерден иілімге келе қалды ол. – Тоқтай тұр, алып келейін. Бүгін өзің бір түрлісің-ау, Бату.

Бату дегбірсіздене, екі жағына теңселіп, тыпырши берді. Бір кезде Дана домбыраны алып шықты-ау, әйтеуір.

– Байқа, абайлағын, аспапты бүлдіріп алып жүрерсің!

– Аха! Рақмет! – деп айғай сала, Бату үйіне тұра жөнелді.

Оның соңынан тесіле қарап тұрып, Дана мінгір етті:

– Бұнда бір шикілік бар... Жарайды, қазір білерміз!

Ол бөлмесіне қайтып келіп, үстелдің суырмасынан бір ғасыр бұрын дәрігер болған арғы атасы пайдаланған ескі тыңдау түтігін алып шықты да, оны кең өңешімен Батудың бөлмесімен жапсарлас қабырғаға тигізді.

Мәз болған Бату дәл осы кезде аспаптың құндағын ашып жатқан.

– Міне, саған домбыра, ұста! Тезірек қазына әкелуге барайық!

Дана таңырқай, «ах!» – деп қабырғаға жабыса түсті.

Аспара Дананың домбырасын абайлап қолына алды, асықпай зер сала қарады да, шанақ үстінен саусағымен жүргізіп, ойлы жүзбен:

– Әдемі екен... Бір түрлі қызық жылтырайды... Тек кей пернелері тағылмаған, – деді.

Сол қолымен шанақтың бас жағындағы пернені басып тұрып, Аспара оң қолымен ішектерді қағып қалды да, құлақ тосты. Сосын сол қолымен құлақтарды бұрай, оң қолымен ішектерді ілмелеп, аспаптың құлақ күйін келтіре бастады.

– Ішектері де қызық, қатқыл екен. Ал, құлақтары нашар, босап кете береді. Иесі домбырасын күтпейді екен, құлақтарын бормен сүртіп отыру керек қой.

Бату қазынаға аттануға асықса да, Аспараның мына сөзін жадында ұстауға тырысты, реті келгенде Дананы түйреп алмақ. Осы жағдайда және таңғалдырғаны Аспараның музыкалық аспаптың бабын білетіндігінде еді. Құдды, жауынгер емес, сазгер дерсің. Сірә, бұл оның ұнататын әуес ісі болар, – деп ұйғарды Бату, өзінің гитара тартып үйренбек болған талпынысынан дәнеңе шықпай, маскара болғанын есіне алып. Бұл кезде Аспара аспаптың құлақ күйін келтіріп болған.

– Міне, мынау шыңырау перне, бірақ тербеуі... Бір жері келіспей тұр.

Қызықты саяхаттың тағы да шегерілетінін сезіп, Бату күйіп кетті:

– Қайдағы шыңырау? Кеттік деймін!

– Шыңырау – Самұрық құстың басқа атауы. Ол – ғаламның бар сырына қанық сәуегей құс, мен одан ақыл сұрамақпын.

Өз бөлмесінде тұрған Дана қабырғадан ажырап, қолындағы түтігін сүлесок айналдыра берді:

– Қазына? Шыңырау? Батуға келген кім? Көру керек!

Ол бүкіл қабатты белдеулеген ұзын балконға шықты. Өзге көршілер баяғыда-ақ балконның өздеріне тиесілі бөліктерін шынылап алған. Бірақ, Дана мен Батудың балкондары аралығында әлі де ілдалда темір тор ғана тұр. Аумақ бөлінісімен айналысуға әкелерінің қолдары тимей-ақ қойды, бәлкім ондай зәрулік те жоқ болар, әйтеуір, бір отбасындай тұрып жатқан жайлары бар. Кішкене күндерінде Дана мен Бату үнемі бір-біріне кіріп-шығып жүре беретін. Есейе келе, олар бұл жолды кілттерін ұмыт қалдырғанда я жоғалтқанда пайдаланатын болған. Әрине, бұрынғыдай емес, Дана әрең дегенде темір шыбықтардың арасынан қысылып-қымтырылып өтті де, баспалап Батудың бөлмесінің терезесінен сығалады. Бір жігіт отыр... Бейтаныс... Тұрпаты бөтен... Дана қалт етпей, әңгімелеріне құлақ түрді.

– Әлгі айтқан қазынаң қайда жатыр? Ал тостаған, шынымен-ақ, алтын ба? Оны қайтіп қолға түсіреміз? – деп, қазбалады Бату тағатсыздана тызалақтап.

– Түсінесің бе, біздің іздейтініміз қазына емес. Ал Алтын тостаған – дүниедегі ең құнды, ең бағалы тостаған және алтыннан болғандықтан емес... Оны әлі табу керек! – Батудың кіржиген

кескінін елеместен, Аспара ежіктеп түсіндіре бастады. – Түсінесің бе, ерте-ерте заманда, бірнеше мыңдаған жылдар бұрын, адамдар әлі үй салмаған, жер жырта алмаған, хайуандарды қолға үйретпеген дәуірде, тек жабайы жеміс теріп, аң аулап...

– Ә, білем, ол «алғашқы қауымдық құрылыс» деп аталады, – деп киіп кетті Бату.

– Сөзді бөлме, – деп сабырмен өтінген Аспара, баяу дауыспен әңгімесін ағытты: – Сонымен, ерте-ерте заманда, бірнеше мыңдаған жылдар бұрын, адамдар әлі үй салмаған, жер жырта алмаған, хайуандарды қолға үйретпеген дәуірде, тек жабайы жеміс теріп, аң аулап күнелтіп жүргенде, бірде, дәл Наурыз мейрамының қарсаңында түн ішінде аспаннан жарқырай, төрт алтын зат түсіпті. Оны көріп қалған Тарғытай аңшының ұлдары Липоксай, Арпоксай мен Колаксай даланы бетке ала тұра ұмтылып, ұзамай сол жерден бір-ақ шығады. Жерде төрт алтын зат жатыр екен: Соқа, Мойынтұрық, Айбалта және Тостаған. Бірінші болып Липоксай алайын деп барса, әлгі заттар жалын шашып, оны жолатпапты. Одан кейін Арпоксай алайын деп, қолын созғанда, жалын көкке шапшып, оның өзін жазым ете жаздапты. Ең соңында кіші ұл Колаксайдың кезегі келгенде, жалын өзінен-өзі өшеді де, Колаксай жайымен барлық затқа ие болып, оларды үйіне апарады. Жұрт бұны көктің белгісі көріп, Колаксайды өздерінің билеушісі деп таниды. Білгін, Бату, ұлы Колаксай – менің асылтекті арғы бабам.

Алтын Соқа, Мойынтұрық, Айбалтаның арқасында адамдар жер жыртып, мал бағуды, үй салып, ұсталық етуді үйренді, басқа да небір кәсіп пен өнер түрлерін игерді. Әйтсе де, бәрінен де бағалы қазына, әрине, Алтын тостаған еді. Оған құйылған қара су кәусарға айналатын. Тостағаннан ұрттаған адам дана, шыншыл әрі әділетті жанға айналып, өзгеріп сала беретін болған.

Жыл сайын барша адам, барша халық Наурызды тойлауға бас косатын. Көктің ғажайып сыйын еске алысып, бір-бірінің кінәсін кешірісіп, өкпе-реніштен арылып, татуласатын. Мейрам кезінде Тостағанды жағалай айналдырып, жұрттың бәріне ауыз тигізсе де, суы ешқашан таусылған емес. Әр адам Тостағанды қолына алып, бір жыл ішінде өмірінде болған ең маңызды жайтты баяндауы тиіс болған. Адам жазатайым жалған айтса, мақтанса, Тостаған жоғары көтеріліп кетіп, өтірікші одан іше алмаған.

Осы жерге келгенде, ұзақ-сонар әңгімеден қажыған Бату іштей: «Әйтеуір, менің анама мейрамда сондай тостаған тарту ете көрмесін» деп ойлады, ал сыртқа естіртіп:

– Сонда ол сикырлы тостаған не күйге ұшыраған? – деп сұрады.

– Мейрам қарсаңындағы түні көктен түскен киелі жәдігерлерді патшаның киіз үйінен алып шығатын болған. Патша мұрагері, міндетті түрде жападан-жалғыз, салт атпен, әлгі заттарды алып, жан баспаған жапан түзге, олардың әу баста түскен жеріне аттанған. Сол жерге Көктің сыйларын жайғап тастап, таңға дейін күзеткен. Ол таң атқанша кірпік айқастырмауы тиіс болған. Таңертеңгілік қайтып оралған оны жұртшылық ұлықтап қарсы алады. Сөйтіп, той басталады. Осылай мыңдаған жылдар бойы, әрбір он екі жыл сайын жалғасып келген...

– Не үшін? Сондай қымбат заттарды айдалаға апарып, олармен бірге түнеудің қажеті не еді? – деп сұрады Бату.

Аспара бір сәт дамылдады, сосын ақырын былай деді:

– Мынадай көне жұмбақ бар, бәлкім, әжең саған оны жасырған да шығар:

*Жапанда жайнап тұрған бір бәйтерек
Заты бар бұтақ сайын жанға керек:
Балта, шөміш, түрен мен мойынтұрық –
Төртеуін таңдап алдым ерекше елеп.*

Бұл жұмбақтың шешуі былай: жапан – түнгі аспан, бәйтерек – аспан жұлдыздары, Тостаған немесе Шөміш – Жетіқарақшы, көне аңшы Арғымерген жұлдызы, балта – Үшарқар (Шідер), түрен мен мойынтұрық – Үркер шоқжұлдыздары. Көктемде бұл жұлдыздар төбемізден ғайып болып Жерге түседі, сол кезде Жаңа жыл басталады. Аспаннан түскен алтын заттар сол түні көктегі ағайындарымен табысып, олардан тың қуат алып, сосын оны адамдарға беруі тиіс болған.

Алайда, бір жолы Наурызға жиылған жұрт патшазаданы тосатоса, келмеген соң, оны іздеуге шығады. Олар төбеге жеткенде, патшазада да, оның аты да, Алтын тостаған да жоқ болып шығады.

– Қызық екен, сонда ол қайда кетті? Мүмкін, қазынамен бірге қашып кеткен шығар? – деді Бату жаны кіріп, бірақ Аспара кәрленіп, оны тыйып тастады.

– Даттама, ол менің ағам болатын! Ол ұры емес!

Бату қымсынып қалып, жым болды. Аспара көзін жұмып, іштей күбірлеп алды, сосын қасіреттене сөзін сабақтады:

– Ағам жоғалып кеткен күні мен бір жасқа енді толған екенмін... Тостаған жоғалғалы жылдан-жылға ісіміз кері кете берді. Адамдар іші тар, зұлым, өтірікші болып кетті, дәйім араздасып, бір-біріне сенуден қалды. Ақыр аяғы халық мәмілеге келе алмай, қалған алтын заттарды талап алып, бет-бетімен әр тарапқа бытырап кетті. Бірақ, бөлек отырып та, тартыс-таласқа желеу табатын болды. Соғыс белең алды.

Арада он екі жыл өтті. Мен ұландарыммен бірге жауынгер қатарына өттім, әжем Тұмар падиша бізге Ер белдіктерін тартты. Сөйтіп, бірде біз, ұландар жасағы, шолғынға шықтық. Бұл Наурыз туған шақ, киелі заттармен далада түнеп, мейрамға қарай қайта оралатын менің кезегім еді. Бірақ шаттық орнамады, сол күні жаңа шайқас басталды...

Аспараның үні солғындап барып, ақыры мүлде семді. Кенет ас үйден әжейдің дауысы естілді:

– Бату! Қайда құрып кеттің? Жүр, шай ішеміз.

«Міне, ғажап, – деп ойлады Бату, – мен мектептен қазір ғана келіп, әжем жаңа ғана бауырсақ пісіріп, шай ішуге шақырған сияқты еді, ал маған осы жарты сағатта жүз жыл өткендей көрінеді... ». Бату түрегеліп, қолын мұнайып, тұқырып қалған Аспараның иығына салды:

– Ғафу ет, мен тез келем, әйтпесе, әжем қыр соңымнан қалмайды. Саған да тіске басар ала келем.

Жылдам үй киімін ауыстырып кие сала, ас үйге бет алған Бату дәлізбен келе жатып, көзсіңді бұйымдардың, үй қабырғасының, киім-кешектің таңсық көрініп кеткеніне іштей таңырқаумен болды. Әсілі, Аспараны тыңдап отырып, қиял жетегіне еріп кеткен ол өзін, тіпті, салт атты айбынды жас сезіне бастағанын байқамай да қалыпты! Сақ падишасының өзі жауынгер қатарына қабылдап, нағыз қару тағынған жауынгер белдігін тарту еткен, енді, міне, дос-ұландармен бірге барлауға бара жатқан, ертең даңқты ұрысқа кіретін жауынгер бейнесіне кіріп үлгерген Бату өзінің он екі тұтам жебелі сүңгі кезенген еңгезердей салт аттыға қарсы шауып бара жатқанын елестетіп, түршігіп кетті. Ондай сүңгіні әкесі апарған мұражайдан көргені бар. «Құрысын, одан да әжеммен шай ішкенім артық», – деп ойлады ол, ас үйдегі орындыққа отырып жатып.

Әжесі тау болып үйілген бір табақ бауырсақты немересінің алдына жылжытты. Майға қуырылған шелпек салынған табақты бетін майлықпен бүркеп, пештің жанына бөлек алып қойды. Бату ыстық бауырсақты ірімшікке қоса асап, соғып алды, бүрген тосабын араластырған шайдан сынғытты. Әжесі асықпай, кілегейлі сүт қатқан шай ішті. Өзек жалғап алған соң, Бату ойлы жүзбен тосын сұрақ қойды:

– Әже, сенде домбыра бар ма?

Осы бір, карапайым сауалды естігенде, әжесі меңірейіп қалды. Сосын кесесін үстелге қойды да, таңданыспен немересіне қарап:

– Мұны сұрағаның қызық екен, оның үстіне Наурызға қараған шақта. Бұл – нышан. Есейейін деген екенсің, құлыным, – деген ол, өз ойымен әуре боп, аз-кем үндемей қалды, содан соң орнынан жіті тұрды. – Жүр.

Шығып бара жатқанда, Батудың есіне Аспара түсіп, бір уыс бауырсақ ала кетті.

Ескіше жабдықталған әжесінің бөлмесі ала күңгірт: терезесін үнемі дерлік перде тұмшалап тұрады. Мұнда Бату өзін ерекше сезінетін. Бір кезде ол еденге төселген кілемге бетін жабыстырып, ғажайыптарға толы дүниеге жетелейтін шытырман тәріздес жұмбақ өрнектердің үстінен саусағымен жүргізіп жатқанды жақсы көруші еді. Әжесі екі аяғын бүгіп, көзін жұма, кей-кейде әлдене деп күбірлеп, қасында отыратын. Сосын көк тамырлары адырайған қолын созып, жұмсақ алақанын бұның шекесіне тигізетін. Бұл белгі болатын. Сол кезде Бату басын оның тізесіне салатын да, әжесі оның қайратты шашын тарамыштап, тағы да күбірлейтін... Бірақ, соңғы кездері, ересек көрінгісі кеп, Бату бұнда сирек кіретін. Ал, бүлдіршін құсап, әжесінің тізесіне басын қойып жату, тіптен, ойдан шыққан.

Әжесі түрлі түсті тастармен безендірілген сырлы сандықтан оюлы жапқышты сыпырып, қақпағын ашты. Бірнеше түйіншекті алып шығып, төсектің үстіне қойды, содан соң түбінен бір кез қызыл барқытқа ораулы әлдебір ұзынша затты шығарды. Күрсініп, әлгі затты әрі-бері кеудесіне басып тұрды да, төсекке отырды. Жасаураған көзімен немересіне қарады:

– Құлыным, отыршы.

Қарабарқын бөлмеде орнай қалған тыныштық, әжесі өзінің ең қымбат, естелік бұйымдарын сақтайтын, үнемі құлыптаулы тұратын сандықтың аузы ашылғаны әлдебір сырдың шетін аңғартқандай еді. Ақыры әжесі сөйлеп кетті:

– Қаршадай қыз кезім еді, ол шақта біз ауылда тұратынбыз. Бірде түн ішінде қатты тарсылдан ояндық. Қара былғары күрте киінген жаман адамдар менің әкемді, сенің арғы атанды іздеп келіпті. Әрқайсысының белінде бір-бір кобура салақтайды. Ол кезде түк түсінбеген едім, тек бір сұмдықтың болғанын сездім. Олар әкеме бірдеңе деді, сосын шкафтарды ашып, үстелдің суырмаларынан қағаздарды еденге лақтырып, кітаптарды, киімімізді сілкіп, жырта бастады, көрпе-жастықтарды сөгіп, бөлмелерде мамық ұшты. Олардың бірі, ең жасы, тіпті, менің ойыншықтарым салынған қорапты төңкеріп тастады. Мен жылап жібердім... Қара адамдардың басшысы әлдене деп жекірді. Әкем үн-түнсіз мені қолына көтерді де, әр кез үйден шығардағы әдетінше, басымды бетіне тигізіп, иіскеді. Сосын мені шешеме беріп, оның бетінен сүйді де, пенжегін жамылып, есікке беттеді. Әлгі жасы ыржалақтап, қабырғадан әкемнің домбырасын алды да, төсектің темір арқалығына бір-ақ ұрды. Жаңқалар еденге шашылды. Оның зәрлі шегір көздері әлі күнге есімнен кетпейді...

Олар кетіп қалды. Сол кезде мен әкемді соңғы рет көріп тұрғанымды ұға қоймаппын. Әкемнің әлгі адамдарды несімен ренжіткенін, неліктен олардың оған сонша өшіккенін де ұға алмадым. Ол мейірбан, көңілді жан еді ғой, ғажайып әндер мен ертегілер шығаратын! Ертегілерді де ол маған әндетіп айтатын, сол кезде домбырасына да жан бітетін: әкем онымен тілдескендей болушы еді.

Шешем егіліп жылады, ал, мен сынған домбыраға қарай бердім, кенет оның ішектері өздігінен арпалысып, еміс-еміс күмбірлеп тұрғандай көрініп кетті. Жалма-жан сынықтарын жинап алып, әкемнің домбырасын шатырдың астына апарып тастадым. Содан кейін қара адамдар шешемді де алып кетті. Оны «халық жауының жары» деді. Содан қайтып оны көрмедім. Ал, мені жетімдер үйіне жіберді.

Ес біліп етек жапқан соң туған ауылыма бардым, ескі тамымызды тауып алдым. Онда тұрып жатқан бөтен адамдар төбеге шығуыма рұқсат етті. Әкемнің шүберекке ораулы сынған домбырасы бұрышта әлі жатыр екен! Алып, жөндеуге бердім. Әредікте шертіп көрген-сымақ болып жүрдім. Бірақ, онымнан ештеңе шықпады, әкем үйретіп үлгермеді ғой: оны алып кеткенде, мен ес білмеген бала едім. Домбыра осы жылдар бойы сандықта сақтаулы жатты...

Әжесі сәл мүдірді, сосын Батудың басын төсіне басып, ақырын ғана иіскеді.

– Қанішерлер әкемді айдап әкеткен күннен тура алпыс жыл өткенде сен дүниеге келдің.

Сен туатын түні түс көрдім. Ол жап-жас қалпы, күлімсіреп, домбырасын тартып отыр екен, бір кезде маған қарап, бірдеңе деді. Мен тек «Бату!» деген есімді ғана естіп қалдым. Осы атты саған қойғаным да содан. Бату «батыл, батым, бекем, айтқаны-

нан қайтпайтын» дегенді білдіреді. Сен менің әкеме ұқсайтын кайсар, күшті, мейірімді болып өсерсің деп үміттенгенім ғой.

Әжесі барқытты жазып, домбыраны ұсынды.

– Сосын сен күндердің күнінде арғы атаңның домбырасын сұрарсың деп те үміттенген едім. Енді бұл сенің домбыран, Бату!

Толқып кеткен Бату, үнсіз әжесінің қолынан домбыраны алып, бөлмесіне қайтып келді. Ештеңені елемей, терезеге тақады да, домбыраны алдына қойып, маңдайын салқын әйнекке тигізді. Балконда тұрған Дана шетке ыршып кетті, бірақ, Бату бетпе-бет кезігіп қалса да, оны байқамас еді...

– Саған не болған? – деп сұрады Аспара.

Бату оған баяу бұрылды да, есіне түсіргендей, бір түрлі қарап қалды:

– Ә, сенбісің... Демек, түсім болмағаны ғой?

Аспара аспапты қолына алып, мұқият қарап шықты. Батудың арғы атасының домбырасы Дананікіне ұқсамайтын: нәшсіз, бескүл келген бітімі бөлекше, мойны қысқалау. Сырланбаған қақпағы әр жерінен қарайған, ал ортасы, ойығының тұсы, керісінше, қисапсыз көп үйкелістен қажалып, ақжем болған. Ішектері жылтыраған мөлдір сым емес, қолдан иірілген ақшыл-күлгін ширатпа. Аспара домбыраны төңкергенде, жамауының ізі көрінді.

Ұлдардың назары ауып кеткенін пайдаланып, Дана терезеге қайта жабысты.

– Міне, бізге керегі – осы, – аяқ астынан Аспараның сөз сарыны өзгеріп шыға келді. Ол кесімді түрде, нақ-нақ сөйледі. – Жүреміз! Сауыт-сайманыңды киін, жау-жарағыңды тағын!

Бату сасып қалды.

– Болсаңшы! Қылыш, садақ-жебе, қанжар, дулыға, кіреуке! Қайда соның бәрі?

Бату шкафты ашып қалып еді, ішіндегісі селдей сыртқа ақтарылды. Жейде, джинсы, футболка, кітап, дәптер, дискілер мен конструктор тетіктерінің үйіндісін қопарыстырып, арасынан тізеқап маталып қалған велосипед шлемін суырып алды.

– Мынау жарай ма?

– Хм-м... – деп, міңгір етті аңтарылып қалған Аспара. – Басқа дулыға жоқ па? Жә, керегі жоқ. Кеттік!

Домбыра ұстаған Аспара мен Бату табалдырыққа кеп тұрды. Аспара: «Жол тәңірі, жебей гөр!» деді, сосын бір мезгілде сол қолының саусағымен шыңырау пернені басып тұрып, оң қолымен ішектерді қағып қалды. Бастапқыда Батуға бәлендей ештеңе бола қоймағандай көрінген. Бірақ, мына дыбыс, құдды, айналадағының бәріне жан бітіргендей болды да, ауа, домбырамен үндесе тербеліп, дір ете қалды. Сол-ақ екен, жүрегі лүпілдеп, жып-жылы толқындар жан-жүйесін түгел жайлап алды, сол кезде Бату ыстық шайға салған қант кесегіндей, кенет ауаға сіңіп бара жатқанын сезінді... Күрт ұйтқыған жел екпіні оны иірімдей тартып ала жөнелді, әлде Батудың өзі құйынға айналып, әлдеқайда көкке жеп-жеңіл қалықтап кете барды!

Дана аң-таң болып, аузы ашылып қалды: жаңа ғана осы жерде тұрған балалар ғайып болды! Аңырған күйі ол бекітілмеген балкон есігін итеріп қалып, Батудың бөлмесіне енді. Төсектің, шкафтың астына үңілді, тысырсыз, дәлізге сығалап қарады. Ұшты-күйлі жоқ! Сонда олар қайда кетті? Шынымен-ақ, екеуінің шығып кеткенін байқамай қалғаны ма? Иығын қомдап, үйіне қайтуға беттей берген Дананың көзі үстелде жатқан өзінің домбырасына түсті. Оны қолына ала сала, далбасалап дыңғыр еткізген қыз, кенет қаққан қазықтай сілейіп тұрып қалды: бұл жұмбақтың шешуін тапқан сияқты. Дана қуақылана жымиды:

– Әп, бәлем, Бату, мен саған көрсетермін!

ДҮНИЕНІҢ ШЫҢЫ

Аспараның күткені болмай шығады.

Домбыраның құбылуы.

Өткен шақ па, осы шақ па?

Жоқ, бұл Сол жағалау емес!

*Жын-жыпырдың шабуылы. Аспараның
тойтарыс беруі.*

Батудың ат шабысына қатысуы.

Жұмбақ үңгір.

... Шетсіз-шексіз қу медиен шөл дала.

Қаз бауыр қара қошқыл бұлттар көз жетер жерге дейін аспанды тегіс жапқан.

Олардың жер сызып салбырап тұрғаны

сонша, жадағай төбе басына шығып, қолмен түртіп көрсе болғандай. Тек оны істер тірі пенде жоқ: ызғырық жел екпіні ғана біресе былтырғы шөпті жапырып, біресе өршелене көкке ұмтылады.

Аяқ астынан төбе басына шырқ үйірілген құйын ойнақтап шыға келді. Ішінде әлденелер қараң-құраң етеді. Сәлден соң құйын сап болды да, төбе басында Бату мен Аспара ғана қалды, әмбе Аспара қару-жарақ асынып, мұздай құрсанып шыға келіпті. Үстіндегісі, әрине, алтындатқан шерулік салтанатты сауыт-сайман емес, нағыз жауынгер жанболаты мен дулығасы еді. Әйтсе де, далалық жауынгер үшін міндетті делінетін бес қарудан сақ патшазадасы Аспара соның дәл өзі болатын, тек келте семсер «ақинақ» пен қанжарлы белдік қана тағыныпты. Ол ерттелген

арғымақты шаужайынан ұстап тұр еді. Сиқырлы ұшу сапарынан есі ене қоймаған Бату, сонда да аттың ерекше екенін байқап үлгерді... Бәсе! Бір кезде тура көз алдыда аттың шоқтығынан зор алтын қанаттар өсіп шығып, әне-міне ұшардай қомданып тұрды...

– Мәссаған! Мынау – Гиппогриф қой, иә?!

Аспара қалың бұлттың арасынан әлденені көруге тырысып, аспанға көзін қадап тұрған. Ықылассыз, жаңылыс жауап берді:

– Екеуміз Ғаламның кіндігінде тұрмыз, қазір бұл жерлерді Шыңғыс таулары деп атайды.

– Ал, Гиппогриф қайдан шықты? – деп тықақтады Бату.

– Кім? Ә, домбыра қанатты тұлпарға айналып кетті. Бөгет болмашы! – Аспара тың тыңдап, қайта қалшиды.

Бату жайлап қолын созып, алтын көң тәрізді қанатқа тигізе бергені сол еді, пырақ оқыс оскырып, танауы пырылдай, тұяғымен жер тарпып қалды. Бату қышқырып жіберіп, шетке ыршып кетті.

– Жабайы ма?! Ей, Аспара, мынауың үйретілген бе, жоқ па? Ал, сонда бұл домбырадан қалай шықты?

– Тоқташы. Түсінсем бұйырмасын, біз қайдамыз? – деп, күйгелектенді Аспара жан-жағына қарап.

– Мынау қылыш па? Берші, көрейін! Тым болмаса, пышақты ұстатшы! – деп, Аспараның қаруына қызығып кеткен Бату, желімдей жабысты.

Анау айналаға көз жіберіп тұрып, қанжарды қынынан тездете суырып, Батуға ұстата салды.

Төбе етегінде көсілген кең далада адам тіршілігінің ізі сайрап жатыр. Қар астынан бетон тақталардың сынықтары, таттанған арматура кесектері шошаяды. Төбенің өзі кей жерінен үзілген тікенекті сым темірмен қоршалған. Әудем жерде шатыры опы-

рылған күңгірт-сұрқай жатаған жайлар қалқаяды. Шамасы, Аспара мұндайды көрем деп ойламаса керек.

– Аспара, пышағың керемет екен! – деді Бату тамсана. – Неғып қабағың түсіп кетті?

– Бұл дұрыс емес! – деп, күңк етті Аспара. – Түсінсем, бұйырмасын, қай қиырға кетіп қалғанбыз... Жаңылысқаным ба? Мына жерде төбе, ал, оның үстінде аспанмен таласқан дарак болуы тиіс еді... Даракты айнала жынысты орман өскен. Ал, төбенің қасында...

– Қасында не? – деп сұрады Бату кідірістен соң.

– Бірақ, ол жоқ! – деп дағдара сыбыр етті Аспара. – Киелі орын жоқ. Біз қайдамыз? Тәңір жарылқасын, айтшы!

Бату қанжарды жаландатып тұрып:

– Күресінде тұрмыз. Әлде құрылыс орнында. Ал, сен қайда барғың келіп еді? – деді.

– Домбыра бізді Бәйтерекке, Дегелеңге жеткізуі тиіс еді, – деді Аспара.

– О не дегенің, Аспара! Бәйтерек – Астанада. Ал Дегелең, білуімше, Семейдің маңайында, онда тағы ядролық полигон болған.

– Не айтып кеттің, түсінбедім ғой?

– Мен не айтып тұрғанымды білем, – деді Бату әлдебір үстемдікпен.

Расында, Дегелеңдегі ядролық полигон туралы бұл бала көп ересектен біршама артық білетін, өйткені, бұл оның дәрігер-әкесінің өмір бойы айналысып келе жатқан басты тақырыбы болатын. «Сәуле ауруы», «радиация», «туабітті дүбәралық», «кұрбандарды қалпына келтіру», «жерүстілік ядролық сынақтар» деген сөздер мен атауларды Бату одан бала күнінен бері естіп келе жатыр.

Кенет Батудың басына бір ой келе қалды:

– Аспара! Біз уақыттан жаңылған сияқтымыз! Өткенге ұшып келіппіз! Бұл, сірә, Бәйтеректің құрылысы болар. Демек, біз Астанада, сол жағалауда тұрмыз. Міне, тамаша! Баяғыдан осы жерде болып көргім келген!

Бату қардан шошайып шығып тұрған арматураны жүгіріп барып, жұлқып қалды, сосын кірпіш кесегін теуіп жіберді.

– Олай болмауы да мүмкін... Бәрі қаңырап бос жатыр.

Теледидардан көрген жаңа елорданың қайнаған құрылысына онша ұқсамайтын жабырқау көрініске үңіле қараған Батудың өрекпуі су сепкендей басылды:

– Демалыс па, тегі? Көтергіштері қайда кеткен? Темір де ескірген, әбден таттанып кеткен. Қой, тезірек қонақүй тауып, үйге қоңырау соғуымыз керек.

Аспара менірейген кейіпте:

– Домбыра пыраққа айналды, демек, ол бізді, шынымен-ақ, Бәйтерекке алып келді. Бірақ, қайда ол? – деді.

– Бәйтеректі әлі тұрғызған жоқ қой, біз өткен шақтан бір-ақ шықтық, түсінемісің? Пырағың шалыс кетті, – деп иығын қомдады Бату.

– Қайдағы құрылысты айтып тұрғаныңды білмедім, – деп қабағын түйді Аспара. – Бәйтерек – жер бетіндегі ең алып ағаш. Ол дүниенің кіндігі – Дегелеңде өседі. Ол адамдар әлі жер бетін жайламаған кезде-ақ көк тіреген зәулім болған. Басқа ағаштардың барлығы – соның балалары. Бәйтеректің ұшар басында үлкен ұя бар. Онда ана қыран Самұрық мекендейді. Домбыра бізді Бәйтерекке алып келуі тиіс болатын, өйткені, ол соның бұтағынан шауып жасалған. Сол үшін мен Самұрыққа бағышталған шыңырау-пернені пайдаландым ғой. – Аспара өз-өзін

тексеріп, бәрін жөнімен атқарғанына көз жеткізгісі келіп, жіпке тізгендей рет-ретімен айтып шықты.

– Жүр, қонақүй іздейік, – деді Бату Аспараның сөзін парықтап жатпай-ақ. – Сенің ақшаң бар ма? Қалтаңды қарапшы... Қап, сенде қалта дейтін қалта да жоқ екен-ау!

Кенет Аспара жадырап сала берді, тіпті, күліп жіберді.

– Қалай ғана есімнен шығып кеткен! – Ол қолын белбеуіндегі кісесіне сұғып, кішігірім қауырсын алып шықты. – Қазір, тоқтай тұр! – Сол кісесінен шақпақ шығарып, лайықтау тас тауып алды да, шағып жіберіп, ұшқындатып, қауырсынды тұтатты. Бату аузын ашам дегенше болған жоқ, Аспара осының бәрін қолы-қолына жұқпай лыпылдатып, лезде-ақ жасай қойды.

– Бұл – Самұрықтың қауырсыны, оны маған анам тарту еткен, – деді ол Батуға, жанып бітуге айналған қауырсынға қарап тұрып. – Оны тұтатсаң, Самұрық ұшып келіп, жәрдем етеді!

Әлден соң, Аспараның қолында қарая бұратылған өзегі ғана қалды. Дәнеңе бола қоймады. Аспара басын шалқайтып, көк аспанға үміттеніп көз сүзді. Бату да төбеге телмірді. Енді қайтеді? Мына меңіреу мекеннен тезірек шығу керек. Еріксіз Батудың есіне кей-кейде әке-шешесінен тығылып көретін «қорқынышты кинолардағы» көріністер түсіп кетті. Дәл осылай күн бұлыңғыр тартқанда ескі қамалдардан, ежелгі қирандылар мен қоқсықтардан тірі өліктер, айналғырлар, елестер қалқып шыға келетін... Бр-р-р. Бату үрпие қалды, оның үстіне қалтырап тоңа бастаған.

Бұлт көлегейлеген күн, шамасы, ұясына қонуға таянды. Сұрқай күннің онсыз да көмескі жарығы сөнуге айналды. Бату көзінің қырымен Аспараға қарады, күйгелектеп тұр. Осы жерде мәңгіге қалып қойса, қайтпек?! Ешқандай да сиқырлы құстың көрінетін

түрі жоқ. Рас, тағы қанатты пырақ бар... Қызық, ол екеуін көтерер ме екен?

Тосыннан тыныштықты адамдікіне ұқсамайтын ащы өксік бұзып жіберді. Бату шоршып түсіп, қоюлана түскен ымырт қараңғысында бірдеңе айыруға тырысып, алақтай, тұрған орнында шыр айналды. Аспара дыбыстың қай тараптан шыққанын ұғуға күш салып, ширыға кеңістікке үңілді. Өксік қайталанып, енді күніренген үздіксіз ұлуға ұласты. Ақыры, Бату төбе басына құйғытып жетіп қалған қарайғанды аңғарды. Ол үрейден көзі шарасынан шығып, серейіп қатты да қалды: адамша қос аяқтап, Аспара мен Батуға қарай қолапайсыз қорбаң-қорбаң қарғылап, көзге қораш мақұлық жүгіріп келе жатты. Ауық-ауық еті қашып, арбиған ұзын қолдарын ербеңдете көтеріп қояды. Тозтоз шоқпыты мен ұйысқан аппақ сабалақ шашы желге желбіреді.

Аспара семсеріне қол салды.

Сап-сары көздері шырақтай жанған Мыстан кемпір (басқа кім дейсің?) өңмендеп таяна түсті. Сол кезде аузындағы қайқы қылыштай сорайған азулары, имек тұмсығы айқын көрінді... Міне, ол тағы да ұлып, ұшуға талпынғандай, қолдарын арбаң-арбаң еткізді – Бату тура тамағына кезелген қап-қара сойдақ тырнақтарды анық көрді! Осы бүгіле берген тырнақтарды көре салысымен, Батудың ішіндегі сығылған серіппе оқыс тіктелгендей болды да, бойды құрсаған тас түйіннен арылған ол, бақырып, беті ауған жаққа зыта жөнелді.

Айқасқа әзірленіп тұрған Аспара сасып қалды. Осы кезде Бату бірдеңеге шалына, ұзынынан сұлап, қанжарын түсіріп алды. Бұны көрген Аспара қайта бекінді. Атқа міне сала, Батудың жанына шауып жетіп, еңкейді де, бір ышқынып, оны іліп алды. Сол мезетте Мыстан кемпір сидіған қорқынышты қолымен тұлпарды

шаужайынан шап беріп ұстап алмақ болды. Бату шыңғырып қалып, ат аспанға шапши бергенде Аспара мүлт кетті, семсер Мыстан кемпірдің қолын сырып кана өтті. Жараланған пәлекет «Абу-у-ю-ю!» – деп зар илеп, қанданған қолын төсіне баса қойды...

Аспара ысқырып қалды да, сойқан шабыс басталды. Мыстан кемпір тез айығып, қайтадан қуа жөнелді. Батудың басы ырғаң-ырғаң етіп келеді, ерге ішін тіреп, Аспараның алдында жатқан ол, қарғыс атқыр хайуанның жер үстімен ұшып келе жатқандай, орғып-қарғып, аттың соңынан қалмай жүйткігенін көрді. Аспара атты аяқтарымен жүргізіп келе жатты, оң қолымен баяғыша семсерін қысып, сол қолымен Батуды ер үстінен аудырмай ұстап келеді. Ол досына әлдене деп айғайлай берді, бірақ, анау оның не қалайтынын ұға алмай-ақ қойды. Ақыры Бату оның:

– Өзің ұстан! – дегенін естіп қалды.

Бірақ, ханзаданың еркін қимылдауына бөгеу болмас үшін, атқа қалай орнығып отырса екен? Бату тұлпардың қанаттарынан ұстанып отыруға тырысты. Ол да оңай болмай шықты, қанаттарының алтынды терісі сусып, майысып кетеді. Әрі сар желген пырақтың әр аттағаны Батуды алдымен әуелете лақтырып, сосын жалп еткізіп, аттың жотасына тастай салады да, ол кейін лықсиды. Осылай ат үстінде копақ-копақ еткен ол, әуіріммен ғана құламай отырды.

Мыстан кемпір бұларды бір емес, екі емес, әлденеше қуып жеткен, бірақ, оны бірде тұлпардың артқы тұяқтары, біресе Аспараның семсері үркітті. Ақыр аяғы, Бату шыдамай кетіп, айғай салды:

– Самға! Ұш! Көтеріл!

Алайда, ат оның әмірін естімегендей, жермен шаба берді. Бату басын Аспараға бұрды:

– Аспара, ол неге ұшпайды?

– Білмеймін! Бәлкім, Бәйтеректі таба алмағандығымыздан шығар! – деп айғайлай жауап қайырды Аспара.

Қуғын жалғаса берді. Күтпеген жерден тұлпардың аяғының астында мұз сықырлады. Бұл даланың кішкентай өзеншесі еді. Тұлпар жайдақ жағамен ағызып келеді. Осы жерде Мыстан кемпір кейіндеп қалды. Сәл есін жиып, жан-жағына қарайлаған Батудың көзі, кенет алдағы биік шошақ төбелі ғимаратты шалды. Сұлбасын шырамытатын тәрізді, тегі, көне мазар болуы керек, әйтеуір, осыған ұқсас әлденені Бату бір оқулықтан көрген сияқты. Бірақ, осы кезде ойы бөлініп кетті, өйткені, бұлар шауып келе жатқан аңғар күрт тарылып, өзеншік айнала биік төбелердің қыспағында қалып бара жатты... Тұзақ! Бату басқа жаққа бұрылмаса, қоршауға түскен аңдардай арандап қалатындарын зерделей қойды!

– Аспара! – деп, айғайлап жіберді ол. – Бұл – тұзақ! Ол бізді бұнда ұстап алады!

– Қорықпа! Осы жерде үнгір болуы тиіс, – деп жұбатты оны Аспара.

Тағы біраз далақтап шапқан олар, тұйыққа келіп тірелді. Аттан қарғып түскен Аспара, көзге елеусіз аздаған жарығы бар жартасқа тұра ұмтылды. Аспараның аяғының астында қабыршақ мұз сынып, су шылпылдайды.

– Түспе! – деп, қатты дауыстай ескертті ол Батуды. – Міне, ол!

Тегінде, өзен жартастағы едәуір аумақты үнгірден бастау алады екен. Аспара атты шаужайынан ұстап, үнгірге жетеледі. Бату үңірейген үнгір аузының жоғары ернеуіне басын соғып алмауы үшін, еңкеюге мәжбүр болды.

– Тезірек! Көмектес маған! – деп шақырды Аспара.

Бату тұйық кеңістікке тап болысымен, қалалықтарға тән әдетпен бірден өзін қауіпсіз жерде тұрғандай сезінді. Қолымен қанаттың түбінен ұстанып, асықпай аттан түсті. Әмбе велосипед теуіп үйреткенде, әкесі кеңес қылғандай, мінер жактан секіріп түсті: шабандоз дәл осы аттың сол жағынан мініп-түсуі тиіс. Жауынгер бабаларымыз да солай еткен, себебі, сол қолымен шылбыр, ал, оң қолымен қару ұстаған. Бату Аспараға көз қиығын тастады – байқады ма екен? Бірақ, патшазада бұл жаққа қараған да жоқ. Жерге табанын тіреп, дәу қойтасты қозғалтпақ боп мықшындап жатыр екен. Бату көмекке ұмтылды. Екеулеп жүріп, әйтеуір, тасты шайқалтып, кіре беріске қарай жылжытты. Әрине, шомбал тас үңгірдің тесігін толық бітей қойған жоқ, дегенмен, кіруге кәдімгідей тосқауыл болады.

Бату алқынып, былғаныш қолымен маңдайының терін сүртті де, әлсіреп, жерге отыра кетті:

– Уф-ф...

Аспара қараңғыда түртінектенуін қоймай, әлдене іздестірді, құрғақ шырпы, қураған шөп-шалаңды үңгірдің аузына үйді. Сосын шақпақ алып, от тұтатуға кірісті. Бату шошып кетті:

– Не істеп жатырсың? Құбыжық байқап қояды!

– Зұлым күш оттан қорқады! – деп, жөн білетін кісіше жауап берген Аспара, қайтадан бықсыған оттың көзін ашуға кірісті.

– Қайдам, ондайын байқамадым. Анда, төбе басында от жағып ең, әлгі Мыстан кемпір бізге тап берді ғой, – деп күңк етті Бату.

– Ол Мыстан кемпір емес. Ол – Жезтырнақ, – Аспара тіктеніп, ойлана тіл қатты. – Иә, расында... Самұрық ұшып келмеді, оның орнына Жезтырнақ келді. Мұның мәнісі не екен?

– Мыстан кемпірі не, Жезтырнағы не – бәрібір емес пе! Одан да, айтшы, үйге қалай қайтамыз? – Бату өз иығын қапсыра құшақтады – жылғадан суық леп есіп тұрды.

– Домбыра да бізді діттеген Дегелеңімізге алып келді, – деп сөзін жалғады Аспара, досын естімегендей. – Мына тұс пен үңгірді танып тұрмын ғой! Міне, тыңда: мазардың орнында бұрын киелі тас тұрған...

Кенет Аспара алау ішінен жанып жатқан ұзын бұтақты суырып алды да, ентелей басып, қабырғалардың біріне беттеді. Лекер шырақтың жыпықтаған тұрлаусыз жарығында Бату тасқа қашалған суреттерді ажыратты. Адамдар, аңдар, тіпті, атарба да бар сияқты, әйтеуір, доңғалақты бірдеңе.

Аспара қалт етпей, көне белгілерге үңіле қарады. Иә, бұнда бәрі сол баяғы екі жарым мың жыл бұрынғыдай қалпы. Сол кезде ол өзінің жас ұландар жасағымен бірге осы жерге келіп еді-ау. Оларды жауынгер қатарына алу ғұрпына куәгер болған бірнеше даңқты жауынгерлер мен сүгірге ілесіп келген болатын...

ҮҢГІРДЕГІ АЙҚАС

Аспараның естелігі.

Киелі тұлғалар.

Тұтқиыл шабуыл.

Бату бас сауғалап қалады.

*Бозбала жауынгердің басым жауға
ұрыс салуы.*

*Мәңгіге қалғандары ма? Орайы келген
оралу.*

*Бату аруақтарды көреді. Дана жо-
ғалды.*

... Соғыс өнеріне машықтық, қажыр-қайрат пен табандылық таныту, тән жара-сына төзе білу тәрізді сынақтардан Аспара мен оның ұландары сонау падиша қосынында, дүйім елдің алдында өтіп қойған. Сол кезде патшазада бірауыздан үздіктердің бірі ретінде танылған. Ал, мұнда, киелі Ұмай-ене үңгірінде бозбалалар жауынгерлердің жебеушісі Ұмай-ене мен ардагер арыстардың аруақтары алдынан жеке-дара өтуі тиіс болатын. Өйткені, жауынгер ұрысқа жолдастарымен бірге кірсе де, жалғыз жер жастанады. Және де, егер жауынгер ұрыс даласында абыройдан айрылмай, ерлерше қаза тапса, Ұмай Тәңір-ана бағзыда өткен батырлардың жандары сияқты, оның да жанын жеңіл қабыл етеді.

Үңгірге кірмес бұрын, Аспара мен оның жолдастары өзен ағысын төмен бойлап, үш күн шатырда тұрды. Осы уақыт бойы олар Тәңір-анамен кездесуге дайындалып, нәр татпады, бір-

бірімен тілдеспеді, суық тұнық суға шомылды: қастерлі ғұрып алдында тәнін де, ой-пиғылын да тазартуы тиіс еді олар. Сүгір шәкірттеріне септесіп, шатырды қасиетті аршаның түтінімен аластады. Сосын үңгірдің аузына таман екі алау жақты. Бозбалалар кезекпен оттың арасынан өтіп, үңгірге кірді.

Аспара жауынгерлердің киелі үңгірде көрген-білгендерін бір-біріне айтып, сыр шашпағы жөн емес екенін білетін. Және өйтіп әңгімелесіп отыруға өзінің де, достарының да мұршасы болмады. Оқиғалар бірінен соң бірі едел-жедел өте шықты: Ұлы Анамен кездесу, жауынгер қатарына өту, салтанатты жиын-той және... айқас. Алғашқы һәм соңғы айқас.

Айқас қарсаңындағы түні сүгір оларға үлкен алау жаққызған. Сосын ол да шәкірттерімен бірге тең адамдарша, шеңберге тұрды да, бәрі қолдарын бір-бірінің иығына артысып, алауды айнала бастады... Ырғақты секірістен жер тітірегендей еді. Жалын көкке, көктегі жұлдыздарға ұшқын шашып, бозбалалар сол жұлдыздар мен бір-бірінің жанарына қараумен болды. Олар шайқасқа, өздерінің алғашқы шайқасына дайындалған еді...

Қолындағы шырағымен қабырға жағалай кезген Аспара, әлдебір өз ойларына бас изеп қалды да, түкпірге беттеді. Бату - ұмсынды:

– Қайда барасың?

– Ер соңымнан! – деген күңгір жетті үңгір түбінен.

Батудың орнынан тұрып, үңгірдегі тастардың үстімен сылдырай аққан өзенді жағалай, Аспараның артынан жүруіне тура келді. Үңгір барған сайын тарылып, төмендей берді. Ақыры олар қабырғадағы жылымшылап су ағып шығып жатқан апандай тесікті көрді. Бастапқыда Бату оны тағы бір сыртқа шығатын жер екен деп қалған, өйткені, тесіктен сәуле түсіп тұрды. Бірақ, ар-

тынша даланы ендігі қараңғылық басқанын есіне алды. Әрі сәуле де бір түрлі қызық, көгілжім еді.

Аспара шырақты жарықшаққа қыстырды да, тесікке еңкейді. Сосын төрттағандап, суды елеместен, ішке енді.

– Онда не бар? – деп сұрады Бату. Жауап болмаған соң, Аспараға ілесті. Жендері мен шалбары лезде су болды, бірақ, Бату оған мән бермеді. Ересек жолдасының ізінше тесіктің ар жағынан бірақ шықты да, түрегелді.

Шашырай төгілген мақпал сәуле аумақты дөңгелек үңгір ішін мол жайлаған. «Қайдан түсіп тұр?», – деп ойлай берген Батудың назары үңгірдің ортасындағы үйінді тасқа ауды. Ол үлкен-үлкен тастарды бір-біріне қиыстырып қалаған есік пен төрдей үлкен үстел екен, ал, үстел үстінде... Үстелде тастан домбайлап қашалған сауыт-сайманды бозбаланың тұлғасы ұзынынан сұлай жатыр. Жанында биік шошақ төбелі сәукеле киген сондай тас пішінді қыз отыр. Аспара тас тұлғаларға жақындап, бір тізерлей тұрды да, оң қолын кеудесіне қойды. Сосын үстелде жатқан мүсіннің маңдайына қолын тигізіп:

– Қозы, – деді. Одан соң отырған мүсінге бұрылды: – Ұмай-ана – Баян.

Бату Аспараның бұнысын тастан шапқан бейнелермен сәлемдескені деп ұқты. Және бұл есімдер оның есіне әлденені еміс-еміс түсіргендей болды. Әжесі оқыған жырлардан естігені ме?

– Бұларды білуші ме ең? Бұнда болған ба едің?

– Жоқ. Мен тек ауызғы үңгірден қайтқам. Ал, мұнда ұрыста қаза тапқан ұлы жауынгерлер ардагерлер еліне сапар шегеді. Ардагерлер елі – тылсымға кеткен бабалардың аруақтары...

– Елестерге айнала ма? – Бату еріксіз селт етіп, айналасына алақтай бастады: Хэллоуин кезінде елестерді кейіптеу бір жөн,

ал, олар жайында мынау үрейлі үңгірде әрі Мыстан кемпірдің әлегінен болған алашапқыннан кейін тыңдаудың жөні, тіптен, бөлек қой...

Аспара мырс етті:

– Қорықпай-ақ қой. Ол – ғұрып...

Бату жалма-жан көзін төбеге көтерді, кенет...

– А-а-а!!! – деп үрейлене бақырып қалды ол.

Әлдеқайдан жоғарыдан, үңгір төбесіндегі әлгі сәуле түсіп тұрған тесіктен болуы керек, бұлардың үстіне Мыстан кемпір секіріп, құлап келе жатты...

Аспара шетке ыршып кетті де, семсерін қыннан суырды. Бату болса, дүрк беріп, үңгірдің аузына тұра жүгірді. Ол тесіктен өту үшін төрттағандап үлгерер-үлгерместен-ақ, арт жағында қызу айқас басталып та кетті. Аспара Мыстан кемпірдің сояу тырнақты қолдарынан жалтарып, оған семсерімен соққы беруге тырысып бақты. Аспарадан екі қарыс биік Мыстан кемпірдің шапшаң қимылдайтыны сонша және қолдарының сорайған ұзын әрі тегеурінділігі жас жауынгерді тықсыра бастады.

– Бату! Шырақ, шырақ әпер маған! – деп айғайлап жіберді ол соңғы күшін жиып, ал, Мыстан кемпір оған жауап бергендей, ұли жөнелді:

– Абуйю-ю-у-у!

Артына жалт қараған Бату, қанжардай қорқынышты тырнақтарды бойына дарытпай, жалт бұрылған патшазаданың семсерімен күшті соққы бере, Мыстан кемпірді бүйірге түйрегенін көрді. Мыстан кемпір ауырсына өкіріп қалды да, тұрған жерінде бір айналып кеп, бар пәрменімен қарсыласының кеудесінен ұрып жіберді. Үстіндегі жанболат Аспараны тырнақтардан қорғап қалды. Бірақ, соққының қатты болғаны соншалық, патша-

зада бірер қадам ұшып кетіп, басын бір түрлі ерсілеу шалқайтып, құлап түсті. Бату жанұшыра тесіктен өтіп, төрттағандаған күйі үңгірдің қараңғы бұрышына жүгіріп жетті де, қабырғаға жабыса, алқынған жүрегiнiң солығын басуға тырысып, қатты да қалды. Іле-шала тесіктен жаралы Мыстан кемпір еңбектеп өтті де, атып тұрып, сол қолын бүйіріне баса, бір уыс боп бүріскен Батуға көзінің қырын да салмастан, шомбалмен бітелген шығар ауызға қарай ұмтылды.

Үңгірдің шыға берісінде байлаулы тұрған пырақ көкке бір-ақ шапшыды. Мыстан кемпір оның тұсынан жүгіріп өтіп бара жатып, қанатынан жоғарырақ әлде итеріп, әлде салып қалды. Сосын дәу қой тасты бұйым құрлы көрмей бір-ақ ысырып, сыртқа шықты. Оның суды шалпылдата басқан аяқ дыбысы жарадар пырақтың кісінеуімен араласа, бірталайға шейін естіліп тұрды. Одан соң тұлпар да сабасына түсіп, тыншыды. Тек жанып бітуге айналған от шытыры ғана тыныштықты бұзады.

Құлақ тұндыра, түн құсы сұңқ етті. Былтыр жаз бойы кеш батса-ақ, Батудың ауласында бір құс дәл осылай жағымсыз үнмен шақыра беретін еді. Бірақ, әжесі бұны жақсылыққа жорып, оның тау етегіндегі төбелерден ұшып келген байғыз екенін айтқан-ды.

Жалын өшті, үңгірді еңсені езген қара түнек басты. Бату қимылдауға батпай, отыра берді. Байғыз бақыт қонарын болжап, шақыра берді. Ақыры бала бұғып отырған бұрыштан шықты. Суық пен бойды алған қорқыныштан қалтыраған ол, тұнжырап тұрған пыраққа жақындап, шоқтығына қолын созды:

– Жараландың ба?

Тұлпар «Аулақ жүр» дегендей, құр басын шұлғыды. Бату уақытты бұдан әрі созудың реті жоқ екенін түсінді. Алақанының сыртымен көзін сүртіп, бұрылды да, нық басып, қараңғыда жа-

рықтанып тұрған түпкі үңгірдің аузына қарай беттеді. Тесіктен өтіп, тас үйіндінің жанында жатқан Аспараны көрді. Патшазада семсерін әлі де қолына қысып жатыр екен. Адымын баяулатып, Бату ақырын ғана шақырды:

– Аспара, Аспара! Жараланып қалдың ба?

Жауап болмады, тек ауызғы үңгірдегі пырақтың аянышты кісінегені естілді. Бату буынын бекітіп, жерде жатқан жауынгерге тақау барды.

– Аспара... – деп солғындау үн қатты ол.

Ол сұлық жатқан досының жанына отырды да, қос қолымен тізесін құшақтап, еңіреп қоя берді. Қайғыдан көкірегі қарс айрылған Бату, айғай салғысы келді, тамағында түйіртпектелген кінә тасын итеріп шығарып тастағысы келді. Бірақ, ол осынау нұрға бөленген тылсым үңгірде, мынау көне тас мүсіндердің қасында бұндай қылық ерсі боларын түйсінген еді. Осы сәтте Бату өмірде ешқандай көз жасы жеңілдете алмайтын қайғы болатынын түсінді... Ол осыдан бірер сағат бұрын ғана Аспарамен қалай танысқанын еске алды. Арқа сүйер әлді әрі сенімді аға туралы арманы орындалғандай еді. Міне, бәрі бекер болып шықты. Аспара қолындағы жалғыз-ақ келте семсерімен құбыжықпен қаржасты, Батуды ес көріп, көмек сұрады, оны шақырды... Ал, енді демі бітіп жатқаны. Және тіптен, Бату өзгеріп, жүрек жұтқан батырға айналса да, ендігі болған іске еш дауа жоқ. Бату, өксіп, сыбыр етті:

– Кешірші мені, Аспара...

Кенет Аспараның қабағы дір етті. Бату өз көзіне өзі сенбей, еңкейе түсті... Жас жауынгердің ерні жыбырлады. Бату елең етіп, құлақ төсей қойды.

– Су!..

– Аспара, тірімісің?!

Аспара көзін ашыңқырады.

– Су... Су берші.

Бақыттан есі шыққан Бату, атып тұрды:

– Қазір, қазір!

Ол бастауға жүгіріп барды да, суды неге құярын ойластыра қалбалақтап, зыр қақты. Ойына сол күйі түк келмеген Бату, кір алақандарымен суды көсіп алды да, кері жүгірді...

– Іш, Аспара! – Бірақ, әлбетте, алақанында су қалмаған еді. Бату әбден дағдарды. Аспара басын бұрды:

– Дулығамды ал...

Бату еппен дулығаны шешіп алды да, қайтадан суға жөнелді. Сосын досын иығынан құшақтап, көтерілуіне көмектесті де, ақырындап су ішкізе бастады. Жүзінде өзінен-өзі бақытты жымыс пайда болды.

Сусыны қанып, тағы біраз отырған соң, Аспара тұра алатынын сезді. Ол Батудың сөзінен тұлпардың жазым болғанын біліп, абыржып қалды. Екі дос бірге пырақтың жанына келгенде пырақ қуанғандай, кісінеп жіберген. Аспара оның қанталаған жарақатын анықтап қарады, сосын сөнген оттан күл алды да, алақанына салып, жақсылап уқалап, жараға септі.

– Ол бізді үйге апара ала ма? – деп имене сұрады Бату.

– Білмеймін. Өзі онсыз да ұша алмап еді ғой. Ал, жарадар күйінде... Әрі төбеге қайтып бару қауіпті. Бәйтеректі тапқан болсақ, пырақ домбыраға айнала алар еді, ал, былай...

Аспара пырақты суаруға ыңғайлы жерге жетелеп әкелді. Тұлпардың шөлі қанғанын тосып, достар жүрелей отырды. Тіпті, осы ала көбеңде де досының көзіне қарауға жүзі шыдамай, Бату ақырын ғана сұрады:

– Айтшы, Аспара, мені несіне өзіңмен ерттің? Менен еш пайда жоқ қой. Атымды туған кезімде әжем қойыпты. Жайдан-жай, еш ерліксіз қоя салған. Ер белдігі туралы өтірік айтқанымды, менің... менің... қоян жүрек қорқақ екенімді білдің ғой?!

Аспара сабырмен сенімді түрде жауап берді:

– Есім ешкімге жайдан-жай берілмейді. Демек, сені Бату деп атауға себеп болғаны. Сен өз есіміңнің биігіне өсіп-жетіле аласың. Бәлкім, өмірлік мұратың да сол шығар...

– Сен... маған сенесің бе? – дегенді зорлана айтты Бату, дәмеленуге де дәті бармай.

Аспара мырс етті:

– Биікке жетелер бірінші қадамды жасап та қойдың. Өзіңнің қорқақ екенінді мойындау үшін де батылдық керек.

– Бәлкім... әйтеуір бір кезде, шынымен-ақ, саған жәрдемім тиіп қалар? – деп сұрады Бату басын көтере беріп. Естіген жауабы оны таңғалдырды:

– Көмегің тиді де!

– Қалайша?

– Сен тұрақ етіп, өмір сүріп жатқан бұл дүниеде мен не бары он үш жыл тіршілік еттім. Сосын екі жарым мың жылды о дүниеде өткіздім. Мен сені күттім.

– Мені ме? Дәл мені ме? – деп қайран болды Бату.

– Мен сен сияқты жүрегінің оты бар, елгезек баланың менің жауап беруіме қолайлы күні, қолайлы жерде өзіме тіл қатқанын күткен едім. Түсінесің бе, осы уақыт бойы мен тұрақ еткен дүние, ол – байырқалы мәңгілік мекен. Тұрғындары мәңгі өлмейді. Алайда, мәңгілік дүниедегінің бәрі мәңгі. Түсінемісің? Біз өзгермейміз, өсіп-өне алмаймыз, қартаймаймыз. Бізде уақыт деген ұғым

жоқ. Сол себепті, ештеңе істей алмаймыз, ештеңені өзгерте алмаймыз.

Аспара үндемей қалды. Осы кезде табалдырықта отырып, күнделік мұқаба-сындағы кескінге үн қатқан сәтін есіне түсірген Бату, неге екенін, Аспараның да соны еске алғанына сенімді еді.

Сосын тағы ол Аспараның айтысындағы дүниені көз алдына келтіруге тырысты: күміс даланың керілген төсіндегі төбеде өзінің жасыл желекке оранған қуатты бұтақтарын кең жайып Бәйтерек тұр; алыста көгілдір таулар көз тартады; ал, Бәйтеректің түбінде жер астынан шымырлай шапшып Нұрбұлақ ағып жатыр. Осынау нұрлы дүние көрінісінің санасында қалай туындағанын Бату өзі де білмейді. Ол өмір-бақи көкірегінде жазулы тұрғандай, оны әжесінің кілеміндегі өрнектерден көргендей.

Аздан соң Аспара сөзін сабақтады:

– Ал, әрекет ете алуымыз үшін, сендердің бізді еске алып, біз туралы ойлағандарың, бізбен тілдескендерің қажет.

– Кім туралы ойлауымыз керек? – деп қайыра сұрады Бату.

– Біздер, яғни, ата-бабаларың туралы.

Олар тағы үнсіз қалды. Бұл үнсіздікті пырақтың кісінегені үзді.

– Ұмытып кетіппін ғой, – деді кенет Бату, қолын қалтасына салып жатып. – Бауырсақ жейсің бе?

Екі дос бауырсақты асап жеп, дулығадағы өзен суынан ұрттап қойып отырды. Аспара ойлана сауал тастады:

– Бату, әжең шелпек пісірді ме?

– Әлбетте, әдеті ғой. Оны кешке, әкем жұмыстан келгенде жейміз деген. – Осыны айтқан Бату, кенет әкесінің баяғыда-ақ үйге келіп қойғанын, бұны іздеп шарқ ұрып, уайымдап жатқандарын ойлап кетті. – Ой, тым жай болып кетті, мені іздеп жатқан болар!

– Қам жеме, күн жаңа кешкірді. Басыңнан көп оқиға өткергенде, уақыт та көп өткендей болып көрінері бар. Бату, бұл өте маңызды: әжең расымен шелпек пісірді ме?

– Әрине, – деп иығын қомдады Бату. – Қайтесің сол шелпекті, бауырсақ жесеңші, қайта, сол дәмдірек!

– Мені мұқият тыңдағын, Бату! – деді Аспара байсалды түрде. – Тап бүгін үйіңе оралудың орайы түсіп тұр. Иіс – заттың жаны, өзегі. Аруақтар яғни, өлгендердің жаны иістен нәр алады. Шелпек о дүниедегілерге бағышталып пісіріледі. Жеті шелпектің иісі бұ дүниеге ғана емес, жеті қат аспан асып жайылады...

– Жеті шектес дүниеге ме? Керемет! – Батудың көзі дөңгеленіп кетті.

– Әкең мен әжең дұға оқып, «Тие берсін» дей бергенде, шелпектің иісін барынша жұтып, өзінді дастарқан басында, солардың жанында отырғандай елестет. Ұқтың ба?

Бату Аспараның сөзіне ойланып қалды да, кенет қалай әрекет ету керектігін түсініп, қайран болды. Сосын көзін жұмып, ден қойып, ас үйдегі өзінің үйреншікті орнында отырған ақ жаулықты әжесін көзіне елестетті. Жанында әкесі отыр. Әжесі ұлына сөз қатады:

– Бату қайда жүр?

– Тағы да далаға жүгіріп кеткен шығар. Сашамен, Данамен ойнап жүр де. Шеше, онсыз бастай берейік.

Әжесі табақтың бетіндегі майлықты алады, табақта – үюлі жеті шелпек.

– Бісміллә... – әкесі күбірлеп Құран сүресін оқиды. Одан соң олар қолдарын жайып, бастарын иеді.

Осы мезетте Бату әкесі мен әжесін ғана емес, олардан басқа біреулерді де көріп тұрғанын аңдап, таңғалды: әкесі мен әжесінің үстінде, бейне, басқа әлемде жүргендей, ескіше киінген қарт аталар мен әжелер, сауыт-сайманды ерлер, ұзын етек көйлек киіп, моншақ тағынған әйелдер, жас балалар қалықтайды... Сол

адамдардың бәрі ақ дастарқан басына отырып, қолдарын жайып, дұға қылады. Батудың назары ішіндегі жүзі жарқын, күлімдеген жас жігітке ауды. Ол адам әжесінің әкесі, өзінің арғы атасы екенін ұға қойды...

Сыйынып болған әжесі шелпекке қол созады. Бетіндегісінен бір жапырақ үзіп алып, ұлына ұсынады да, екеуі ақырын:

– Тие берсін! – дейді.

Үздіге күткен сөздерді естісімен, Бату пырақты шаужайынан ұстап, көзін жұмды да, қуырылған шелпектің сынаптай сусып тарқап бара жатқан хош иісін мейлінше қатты мұрнына тартты.

Міне, Бату ас үйдегі өз орнынан бір-ақ шықты, қолында домбыра. Ал, оның аяқ астынан пайда бола кеткеніне еш таңырқамаған әжесі оның бетін сүртіп, бұрқылдап ала жөнелді:

– Қожалағым менің, келдің-ау, әйтеуір. Бар, қолыңды жу.

Ваннаға барып, қолын жуып келген Бату, бір қойдың етін тұтас жұтып қоярдай аш екенін сезініп, қайтадан дастарқанға жайғасты. Буы бұрқыраған палау салынған табақты алдына жылжытып қойған әжесі, шелпектен үзіп алып, немересіне созды:

– «Тие берсін» деп же! Арнап пісірген нанымыздың иісі ата-бабаларымыздың рухына тие берсін, шешеннің жаны қысылғанда, демеу болсын. Жаңа жылда шаңырағымызға құт-береке дарысын.

Жоралғыны бұлжытпай атқарып (енді ол ой-ниеттің күші барын анық біледі ғой), Бату палауға қол сала бергені сол еді, ауызғы үйде қоңырау шыр етті. Әкесі барып ашты. Келген көрші, Дананың әкесі екен. Әжесі бәйек болып, қонақты дастарқан басына шақыра беріп еді, ана кісі оны ишарамен тоқтатты:

– Апа, асығыспын. Наннан ауыз тиейін. – Сөйтті де, шелпектен үзіп алып жеді. – Дана әлі келген жоқ. Бату, оның қайда жүргенін білмейсің бе?

ЖЫЛАН ПАТШАСЫНЫҢ ҚЫЗЫ

Дана қайда құрып кетті?

Аспара бұ дүниедегі досымен тілдесудің тәсілін табады.

Кішкене домбырашы қыздың қатерлі қателігі.

Ғаламның құрылымы: бұны әркім білуі тиіс.

Бату құтқару жорығына жалғыз аттанады.

Жайлы қону. Бату жыландарды жек көреді.

Мейрам күні болғанына қарамастан, Дана үшін алаңдаулы Бату таң-сәріден тұрып кетті. Кеше Батудың әкесі өзге көршілермен бірге қас қарайғанша аулалар мен гүлзарларды аралап, маңайдағы шатырлардың асты мен жертөлелерді сүзіп шыққан. Дананың әке-шешесі туыстарын аяқтарынан тік тұрғызып, қызының құрбыларына қоңырау шалып, қаланың барлық дерлік ауруханаларына бас сұғып, ақыры, түңіліп, қыздың жоғалғаны туралы полицияға хабарлады. Батудың іздесуіне рұқсат етілмеген соң, ол кеш бойы үйде сарсылып, Дананың қайда құрып кетуі мүмкін екенін ойлап, бас қатырумен болды.

Кешкілік Бату Сашаға қоңырау соғып, екеуі ойласа келе, «Дана құрбыларының бірінікінде бөгеліп қалған болар» деп ұйғарысты. Бұлардың өзіне тым сенімді өжет құрбысы түн қараңғылығынан тайынған емес. «Ол кімнен қорқа қояр дейсің, – деп білгішсінді Саша баяғы оқымыстылығына бағып. – Жұдырығы тастай ғой оның!». Бату тыжырынды: Дананың қарғыс атқыр Скорпионды қалай төпелегенін еске түсірудің өзі жайсыз тиді оған. «Оның рас, Дана кез келгенді таяқтың астына алады, – деп мінгір етті ол. – Оған несіне қам жейміз». Сөйтіп, Дананы қаперінен шығарып тастаған Бату, осы бір қызық күні басынан өткен таңғажайып оқиғалар тізбегін ойша жаңғыртып көрмек еді, бірақ, бірін де байыптап үлгермеді, масқара болғанда, әкесінің келгенін де күтпей, маужырап ұйқыға кетті.

Ал, Дана со күйі табылмады. Рас, үлкендер кешелі-бүгінгі жаңалықтардан бейхабар болатын. Қатты қобалжыған Бату, кешеден бөлмесінде жатқан Дананың домбырасын іліп алып, шолғынға тартты.

Ол баспалдақ алаңына шықты да, көршінің қоңырауын басты. Бірден есікті Дананың мамасы ашты. Қызының орнына Батуды көргенде, жанарында жылт еткен үміт сәулесі қайта өшті. Шешелерінің етегіне жармасып тұрған Дананың бауырларының көздері бұлаудай. Бату бәрін түсіне қойды. Ол үнсіз басын төмен салып, домбыраның мойнын қолында қысқан күйі, үйіне қайтып келді.

Бату бөлмесінің терезесіне тақап, төмендегі алаңсыз, жайбарақат аулаға бей-жай қарап біраз тұрды... Елеулі оқиғадан шет қалғандай екіұдай сезім жанын жегідей жеп барады. Ақыры Бату тыным таптырмаған сауалға жауап тапқандай болды. Дананың жоғалуы кешегі күннің оқиғаларымен байланысты, оған еш

шүбә жоқ! Бұл сабақтастықтың сырын түсіндіріп бере алмас, бірақ, іші сезеді! Енді қайтсе екен?! Қайткені несі, өзі неткен кенкелес еді! Дереу Аспараны шақыру керек. Бату домбыраны төсекке тастай сала, бөлме ішінде шарқ ұрып, безілдеп кетті:

– Аспара! Аспара! Қайдасың, Аспара! Дыбыс берші, естимісің! Көмектесші маған!

– Мен мұндамын, – деген патшазаданың бәсең қуақы үні естілді со замат.

– Қайдасың?!

Аспара күліп жіберді:

– Шынымен-ақ, түсінбедің бе?

Бату дауысқа бұрылды да, күтпеген жерден ағытулы компьютердің монитормы биязы бозаңытып, жарықтанып тұрғанын, ал, экраннан таныс қара торы кескін езуі жайыла күлімсіреп тұрғанын таңырқай байқады.

– Түсіндің-ау, әйтеуір... Ей, Бату! Не болып қалды? Күнделігіңді жоғалттың ба?

Қуанып кеткен Бату компьютерге тұра ұмтылды. Аспараның тіршілікте барына сенбегендіктен емес, әйтсе де... Таңертең ұйқыдан ояңғанда, о дүниені, қирандыларды, үнгірді, мүсіндерді, ал, ең бастысы – құбыжық Мыстан кемпірді... Аспараны да... өңінен гөрі, түсінде ғана көрген екен деп қалуы оңай еді... Бірақ, енді, бақытына орай, Бату ғажайыптың жалғасып жатқанына көз жеткізді.

– Компьютерге қалай кіріп кеткенсің? – деп сұрады ол бір сәтке бәрін есінен шығарып.

Аспара күрсінді:

– Мен о дүниеде өмір сүрем ғой. Өмір сүрем деуге келмес... Мекен етемін. Ал, біздің дүниелеріміздің арасындағы Есік

күнде ашыла бермейді. Сенің дүниеңдегі адамдардың мынандай тамаша бұйымдарды жасағаны қандай жақсы! Сенімен күнде көрісіп, мылжындасып отырса, сондай ғанибет болар еді-ау деп ойладым. Сосын сенің шақырған үніңді естігенде, мына терезелі заттың есіме түсе кеткені... Не, шынымен де, күнделігіңді жоғалттың ба? Сол үшін әжеңнен сыбағанды алдың ба?

– Жоқ, деп салмақтана қалды Бату. – Оның бәрі түк емес. Әжем мен әкемнің оған қарайтын мұршалары жоқ қазір. Анам перзентханада жатыр ғой. Оның үстіне, қазір мейрам, – Бату мүдірді. – Білесің бе... Бізде басқа жағдай болды. Дана жоғалып кетті.

– Кім?

– Дана, көршім. Кеше домбырасын алған қызды айтам. – Бату Аспараның назарын аудармақ болып, домбыраны ала салды да, оны монитордың алдында сермелеп, ішектерді ебедейсіз қағып қалды. – Есінде ме? Бәріміз уайымдап жүрміз, ал, мамасы мен бауырлары жылай береді... – Бату қасіреттене күрсінді. – Міне, енді ойлағаным ғой... Мүмкін, оның қайда екенін білуге сен көмектесерсің?

Аспара Батудың шашыранды сөзін ұғуға тырысып, оған дисплейден ширыға қарап тұрған. Кенет мойнын созып, Батудың қолындағы домбыраның бәсеңси берген үніне құлақ тіге қойды.

– Бұл не? Қане, тағы да қақшы, – деді Аспара. – Тағы бір шертші. Өзің үндеме!

Бату ішектерді тағы да қақты. Аспара қабағын түйіп, тыңдады.

– Ал, немене?

Жауап берместен, Аспара ойлана сұрақ қойды:

– Дана іргеде тұрушы ма еді?

– Иә, бөлмесі қабырғаның ар жағында, – деп жауап берді Бату, оның нені меңзеп тұрғанын әлі де түсінбей. – Дана, тіпті, кейде мені аңдып, тың тыңдайды, түтігі арқылы. Ол қу... Өткен жылы тыңшы болып ойнағанбыз... Әрі балконымыз да ортақ.

– Онда бәрі түсінікті, – деді Аспара қатқыл сөйлеп. – Дана – қайсар әрі тәуекелшіл, жауынгердей, өр мінез қыз. Солай ма?

– Иә-ә... – деді Бату даусын соза. – Оны қайдан білдің?

– Кеше бірдеңе байқап қалғам. Саған айтпадым, көзіме елестеген болар деп ойлаған ем. Онда сол болды, Дана кеше біздің сөзімізді тыңдап тұрды. – Аспара үзік-үзік сөйледі, қастары қосылып кетіпті, өзі өте мазасыз болып көрінді. – Құрбың шыңырау пернені пайдаланып, біз сияқты саяхаттамақ болыпты. Ессіз қыз! Ішегі босап кеткенін байқамай қалған, сондықтан...

– Сондықтан не? – деп дауыстап жіберді Бату.

– Ол қазір сұмдық қатерге қалуы мүмкін... – деп, ойланғандай соза сөйледі Аспара. – Ол діттеген жеріне жеткен жоқ... Мүлде басқа жаққа кетіп қалды.

– Қай жаққа? Неліктен біз бұл домбырамен ешқайда бара алмадық? Дананы қайдан білесің?! – Бату сұрақты бірінен соң бірін жаудырды.

– Оны қойшы, қазір маңыздысы ол емес, – деп шыдамсыздана қайтарып тастады Аспара. – Бату, мұқият тыңда. Неліктен домбыра кеше бізге көмектескісі келмей, артынан Данаға көмектесті – оны айту қиын. Бәлкім, Дана шын иесі болғандықтан шығар?! Бәлкім, бұл домбыраның бір асаулығы бар шығар, мүмкін ол байғұс қызға қитығып қасақана апарып тастаған шығар... сол жерге.

– «Сол жерге» деген қай жер?! – деді Бату айғайлаңқырай. – Жөндеп түсіндірсеңші!

Ақыры Аспара Батуға назарын тіктеді. Сосын осы кезге дейін күлбілтелеп келгені үшін кешірім өтінгендей, кінәлі кейіпте жымиды:

– Түсінесің бе, Бату, дүниелердің барлығы, соның ішінде, бұл дүние де, дыбыстан, әуеннен жаралған. Әрбір перне – тұтас дүние. Дананың домбырасындағы негізгі, таза дыбыстар – сендердің дүниелерің. Ал, әрбір өтпелі аралық пернеге сәйкес өз дүниесі бар. Басқа дүние. Ондай шектес дүниелер көп...

“Онда не тұр?” деп ойлады Бату. Бірақ, кенет Аспара екеуінің бөлменің табалдырығына барып тұрғаны, бір мәрте қол тигізгенде-ақ, домбыраның оларды кеңістік арқылы даладағы төбе басына ала жөнелгені есіне түсті. «Егер Аспара басқа пернені басса, біз, сірә, тағы бір жерден шығар ма едік», – деп ойлап кеткен Бату, досының пайымына ден қойды.

– ... Дүниелер домбыраның қос ішегіне моншақтай тізілген. Ол моншақтардың дені бірдей, ірілері – бір ғана сендердің дүниелеріңдегі әр түрлі мекендер мен мезгілдер. Ал, олардың аралығында басқа дүниелерге тиесілі түрлі моншақтар ұшырасады. Сенің арғы атаңның домбырасында ондай өзге дүниелерге жетелейтін пернелер жетіп артылады. Мәселен, қашаған перне. Ал, мына Дананың домбырасында басқа дүниелермен байланысты пернелер жоқ.

Бату өзінің гитара тартып үйренбек болған сәтсіз талабын, анау мезі қылатын до-ре-милерді есіне алды. Оларды бойлай, құрық тимес қашаған жүйріктердің жүйткіп бара жатқанын көзіне елестетті. Сосын әңгімені әлдеқайда түсінікті, пайдалы арнаға бұру керектігін ойлады. Аспара да әрекетке көшетін кез келгенін ұғынған сияқты:

– Дана біздің ізімізден аттанбақ болған. Бірақ, босап кеткен ішектің кесірінен Шыңғыстау емес, шектес дүниеден бір-ақ шыққан. Домбыраны да қолынан шығарып алған. Енді, қалай ораларын білмей дал болар.

– Енді қайттік? – деп сұрады Бату, аяқ астынан даусы қарлығып.

– Мына домбыра соңғы болып ұстаған адамның кім екенін айтып тұр. Осы ізбен Дананың артынан аттануға болар еді. Бірақ, менен еш қайран жоқ. Сенің баруыңа тура келеді...

Бату даусы дір етіп:

– А-а... Мүмкін, бірге аттанармыз... – деді.

– Мен үшін мына Есік тек үш айдан соң, жазғы қаңтарда ашылады.

Бату басын тұқыртты. Қайда екені белгісіз айдалаға аттануға өз басы, шынын айтқанда, құлықсыз еді. Алайда, үш ай қол қусырып күтіп отыру тағы мүмкін емес. Ол аралықта Дананың жайы не болмақ? Анасы да қиналып бітеді ғой. Сашаны өзімен ала кетсе, қайтеді? Бірақ, оған ненің не екенін түсіндіріп болам дегенше, қыруар уақыт зая болар. Осы ойлар Батудың басында зу етіп өте шыққан еді.

Дана екеуінің кішкентай кездерінде дұрдараздықпен бірде шекісіп, бірде татуласып өскені есіне түсті. Неге екенін, Дана өзінің қуыршақтарын елең қылмай, Батудың ойыншық машиналарымен ойнауға әуес болатын. Әжесін жерлеп қайтқан соң, Дананың қандай күйде болғаны есіне түсті: ол ернін тістеп, көзімен жер шұқып, аулада сағаттап отырар еді. Жерден әлденені көргісі келгендей-ақ...

Аспара сабырмен сөз қозғады:

– Бату, бұл сапар саған қатерлі бола қоймас деп үміттенем. Дананың қайда екенін білетін сияқтымын.

Бату күрсінді. Ол тәуекелге бел буған еді.

– Не істеуім керек?

– Табалдырыққа барып тұр, сол қолыңмен мына пернені басып, оң қолыңмен ішектерді қақ.

– Ал, мен қалай... Дана екеуміз қалай ораламыз?

– Сен аттанып бара жатқан дүниенің иесі көмектеседі саған.

– Жарайды, олай болса, мен кеттім.

Батылдығы көпке жетпейтінін білетін Бату неғұрлым тез қимылдамақ болды. Домбыраны қаттырақ қысып, бекінгендей, Аспараның көзіне қарады. Анау салмақты қалпынан айнымай, күлімсіреді де, әлдебір салтанатпен соңғы сөзін айтты:

– Бату, есінде болсын: мейірімділік пен батылдық – екеуі бір-ақ нәрсе. Жолың оңғарылсын!

Міне, Бату Дананың домбырасын ұстап, табалдырықта тұр. Сол қолымен ішекті Аспара нұсқаған пернеге ебедейсіз жабыстыра басып, оң қолымен дәл солай ішектерді епсіз қағып қалды...

Бұл жолғы әсерлер мүлде басқаша болды: тәнін қалқытып ала жөнелген толқындар емес, жұлқа тартқан бір күш. Бату жел-кесімен төмен құлап бара жатқанын сезді. Бұлт етіп, бойын тіктеуге тырысқан ол, домбыраны жібере салып, қолдарын сермеледі, бірақ, сол күйінше құлдай берді. Басынан айнала қалбағайлаған Бату өзін түпсіз тұңғиыққа ұшып бара жатқандай сезінді.

Бақытына қарай, ол ұшып түскен тұңғиықтың түбі таңғаларлықтай жұмсақ болып шыққаны... Шөп пе? Жоқ, бұл ештеңенің де түбі емес!

Бату жаңа ғана өзі келіп қонған көлбеу беткейде шалқасынан жатыр еді. Төбесінде қаннен-қаперсіз төңкерілген көк аспан. «Иә, биіктен секіру – маған қол емес», деп ойлады ол, тамылжыған

тыныштық пен таяныш болған тығыз жерден ләззат алып. — Қызық, жаңағы мен жасаған сальто-мортале мына дүниенің ерекшелігі ме әлде менің тамаша домбыра қағысымның нәтижесі ме екен? Жарайды, бастысы — жеттім ғой, әйтеуір. Іздеген мекен-жайым осы болар деп үміттенем».

Бату тіктеліп отырды да, жан-жағына қарады. Ауа тұнық әрі мөлдір еді, тіпті, қиядағы қылт еткенге шейін, жақсы бинокльмен қарағандағыдай, ап-анық көрінеді. Тек енді ғана Бату жолы болып, жайлы жерге қонғанын түсінді. Өйткені, айналада көк майсадан гөрі, үшкір жартастар мен тас шөгінділері әлдеқайда көбірек еді. Жартастардың көлеңкелі қойын-қойнауында қар ағараңдайды. Жер сыз еді. Тастардың арасында күреңсе тартып, қаудыраған былтырғы қыр гүлдері қылтияды. Бату бұларды бір жерден көрген сияқты, иә, айтпақшы, әкесі анда-санда шай орнына соларды қайнатады. Жә, қазір гербарийді ойлайтын жайы жоқ. Әрі қарай не істеу керек?

Қап! Неге Аспарадан тиянақтап сұрап алмады екен? Дананы енді қайдан іздемек? Мына дүниенің иесі кім екен? Жарайды, биігірек шығып, жан-жақты шолмаса, болмас.

Албаты жүре бермей, алды-артын бағып, өзі құрған жоспармен әрекет етіп келе жатқанын ойлап, сәл жігерленген Бату, қай жартасқа шығатынын межелеп, тастақ сұрлеумен төскейлей берді. Әрине, бұл жоспары мінсіз деуге болмас. Мәселен, Батуда альпинистке қажетті жабдық-жарақ пен жартасқа өрмелеу дағдысы мүлде жоқ. Оның үстіне, маңайды әбден шолу үшін, ең биік құзды таңдауға тырысуы керек. Ал, Бату, задында, тау-тасты сүйетіндер санатынан емес-тін. Содан да, әке-шешесі Алматы төңірегіне кішігірім саяхатқа шықпақ бола қалса, еріншектігі

ұстап, түрлі желеумен оларға ермей қалатын. Дегенмен, жақын болып көрінген биіктің шын мәнінде әлдеқайда алыс болып шығатынын, тіпті, бұл да білетін. Сондықтан, биікке шығып, қайткенде де беталысын бағдарлап алуы қажет болғандықтан, Бату уақыт жоғалтқысы келмей, жолға шықты.

Ол біресе тас шөгінділермен тайғанақтап, біресе көгі тебіндеп, бусанған жермен салпақтап, жүре берді, жүре берді. Күн тас төбеге тырмысып келеді. Оның шуағына жылынып, жанданған шыбын-шіркей, ара сияқты жәндік біткен қаптап жүр. Күні бойғы жүрістен салыққан Батудың жүрегі сазды. Ол келесі жолы (болса, әрине) саяхатқа қапысыз қамдану керектігі жайында ойлады. Сосын аялдап, еру жасауға ыңғайлы жылға жолығуын армандады...

Қызыл қоңыр қына басқан жартасты айнала берген бала, кенет біреудің айғайлағанын естіді:

— Адамзат, адамзат, көмектесші маған!

Бату алақтап, жан-жағына қарады, бірақ, ешкімді көре алмады. Айғай қайталанды. Сыңайы, кішкене бала сияқты. Және өте жақын маңда, қол созым жерде тұрғандай. Батудың басына ой келді: оң жақтағы тастың тасасын қарау керек. Ол қиыстап, аттай бергені сол еді, айғай енді тура табанының астынан шықты.

Бату төмен қарады да, ыршып түсті: жерде, тура алдында кіп-кішкентай ақ жылан жатыр екен. Құйрығы тасқа қыстырылып қалыпты. Бүкіл денесімен иретіліп, жанұшыра қалтырайды. Бату шетке қарай секіріп кетпек еді, бірақ, бадалып қалғандай, аяқтары икемге көнер емес. Жиреніш аралас үрей санасын осып өтті...

— Адамзат, көмектесе гөр!...

Бұл сөздер Батудың басында зың-зың етті. Ақыры байыбына жетті: айғайлаған осы, мына жәндік, ол өзінен көмек сұрайды. Мәссаған! Қорқыныш сейіліп, жиіркенішке енді аяушылық араласты. Бату Аспараның: «Бату, шырақты әпер. Қорықпа, шырақты әпер маған!» деген жан дауысын есіне түсіріп, ұялып кетті.

Бату жұтынды. Әрине, қайдағы бір құртақандай жылан мен Аспараны теңестіруге келмейді. Әйтсе де, Аспара: «Мейірімділік пен батылдық – бір-ақ нәрсе» демеп пе еді. Ендеше...

Өрекпіген көңілін орнына түсіргісі келіп, Бату бар зейінін іске аударды. Тас зіл батпан, жалаңаш қолмен көтере алмас. Шетке домалатып әкетсе, әрине, оңайырақ болар еді. Бірақ, онда мына бейшара жәндікті біржола жаншып тастауы кәдік. Тегершік керек! Кітаптарда осындайда дәйім бас қаһарманның қолына мықты бұтақ іліге кететіні бар емес пе. Бату жан далбаса төңірегіне көз жүгіртті. Иә, шын өмірде бәрі басқаша-ау... Айнала сол баяғы тас шөгінді. Ең жақын шыршаға дейін ширек шақырымдай.

Тапты! Бату тасты айналды да, құлама жар шетіне отыра қалып, астынан нығыздалып қалған құм мен ұсақ жұмыр тастарды асығыс қазып шығара бастады. Құрғыр, мына дөңкиген бәле өзін басып қалмаса игі еді...

Бату жыланға қайта келді. Оны бұрынғыдан бетер жаралап алмау үшін, жап-жаңа кроссовкалы аяғын тастың астына сұқты да, оған бар пәрменімен қос қолдай тіреніп, көтеріңкірей, жарқабаққа қарай итеріп қалды. Сәті түсті! Тас домалап құлап кетті!

Бала құтқарылған жәндікке көз салды. Құйрығы қимылсыз жатқан жыланның жиырылғанын көргенде, төбе құйқасы шымырлап кетті. Бұны енді қайтпек?! Қойнына салып алмайтын шығар?! Жылан қимылын үдете берді. Бір кезде толқынды

тербеліс біртіндеп денесінің жансыз бөлігін қамти бастады. Тегі, тас денесіне қатты батқан болар. Әрине, жыландар денесінің ауырғанын сезбеуі де мүмкін. Бірақ, сезген күнде де, онысы бәлендей байқалмады, ол тек тынымсыз ирелендеумен болды. Ақыры, жылан басын көтерді. Бату тіксініп, елең етті. Кім біледі – шағып алса ше? Бірақ, ол еш екпінсіз бір сарын дауыспен ысылдай сөйлеп ала жөнелді:

– Рақмет с-саған, адам балас-сы. Мен жер ас-сты елінің әміршіс-сі ж-жылан Бапы ханның қызы едім. Менімен ж-жүр. Әкем мені құтқарғаның үшін с-саған разы болады...

БАТУ ЖЕР АСТЫ ЕЛІНДЕ

Бату қатты сескенеді.

Тағы да үңгір...

*Бату Жыландар патшасының орда-
сына барар жолда сынақтан өтіп, жан
шошырлық ғұрыпқа қатысады.*

Алтын тостаған ба?

Жылан Бапы ханның сыйы.

*Дана үйіне келді. Жауынгер мен әске-
ридiң айырмасы.*

Жылан патшасына қонаққа баруға Бату онша-мұнша ынтызарлық танытпады:

– Сен, әрине, кешір... иә... ренжіме... Тек мен жыландарды онша... І-і-і... Онша ұнатпаушы едім. – Бату бетін тыржитты. – Мен кетейін, бір шаруаларым бар еді...

– Шаруаларым деймісің? – деді жылан қыз таңданыспен. – Олай болса, тіптен, әкеме ж-жолығуың қажет. Өйткені, с-соның патшалығында тұрс-сың ғой. Ш-шынымен-ақ, еш-штеңе байқамадың ба? Айналаңа қараш-шы!

Бату айтқанын істеп, айналасына қарады. Ал, керек болса! Мыналар өріп жүр ғой!

Қаулаған шөп арасынан үлкенді-кішілі, жуанды-жіңішкелі, қара, сұр, кемпірқосақтай алабажақ жиіркенішті бауырымен жорғалаушылар он-ондап шығып, жып-жылы тастарға жайға-

сыпты. Көктемгі майда шуақта қыздырынған олар, әлі толық ояна қоймағандай-ақ, тым сылбыр. Бату еріксіз тітіркенді.

– Мына жартас – Ж-жыланды. Ал, анау өзенше – Ж-жыланшшық, – деп сөзін жалғады осы кезде оның жаңа танысы.

Жыландай иретілген жылғаға көз тастап өткен Бату, қапта-лындағы жыландар құжынаған жартасқа бұрылды. Сұмдық-ай! «Көзім қайда кеткен менің?!» – деп ойлады сасып қалған Бату, сосын түсінді: ол, көбінше, жартастардың терістігін ала бөктер-леп, әлі де қары еріп жатқан көлеңкелі жерлермен жүріп отыр-ды ғой, ондай жерге суыққанды жорғалаушылар жуымайды. Әрі аяғының астына қарамай, алақ-жұлақ етіп жүретін басы, енді, міне, домаланған Бауырсақтай далбаң қағып жеткен жері осы болды.

Әйтсе де, Батудың өрекнушілігі басылып, сананың әлдебір түкпіріне сырғып кеткен еді. Мына мақлұқтарға жаны елжіреп, жақсы көріп кеткен ештеңесі жоқ, дегенмен, кесапатқа ұшыра-ған жыланға көмектесе жүріп, оның сұрына аздап үйреніп қал-ған еді. Оның үстіне, мына жыландардың алдарына келген дайын асқа, яғни, ыстыққанды сүтқоректі адамға пысқырып та қарайтын сыңайы көрінбейді.

Бәрібір бұл жерден табанды жалтырату керек! Дереу! Мана-йында жорғалағандарға көзі түскенде туған қорқыныш Батудың қиялында тіптен зорайып кетті. Зыту керек. Қалайша? Мына дүниеден қалай ғана шықпақ? Тереңірек күртiк қар тауып алып, ерігенше, сонда отыруы керек пе? Әлде қамыстан сыбызғы жа-сап, ұйқы шақыратын бірдеңе ойнауы керек пе? Мына дүниеден үйіне апарар Есік қайда?

– Қорықпа, менің жанымда жүрс-сең, олар с-саған тимейді. Жүр, – деді ақ жылан. Осы көргендерінің әсерінен аузын ашып,

көзін жұмып тұрған Бату ақ жылан туралы ұмытып та үлгерген екен.

Әсілі, мына жыландар ордасында ең дұрысы-ақ жыланның айтқанына құлақ асу. Өйткені, онымен ендігі таныс болып қалды әрі ол, жасыратын несі бар, өзіне аздап борыштар. Оның үстіне, өзі патшайым емес пе?

Жылан жорғалап, алға түсті, Бату үн-түнсіз сұрлеумен оның соңынан ерді. Ол өте абайлап жүрді, жылан патшаға бағыныштылардың бірін мыжып кетпеуі үшін, аяғының астына шұқшия қараумен болды. Қайта оралуына көмектесетін осы дүниенің иесі жайында Аспара не айтып еді? Айтпақшы, Батудың жыландар патшалығынан бір-ақ шығатынын Аспара білген бе сонда? Әй, оңбаған! Батудың өзіне де обал жоқ: ақылды адам кешегі оқиғалардан кейін-ақ күнделіктен секіріп түскен көненің ханзадасынан аулақ жүрер еді ғой.

Ойланып кеткен Бату, жыланның әп-сәтте-ақ оны үңгірге кіретін тесікке ұқсайтын жартастың жарығына алып келгенін байқамай да қалыпты.

Жарық Батуға сұмдық ұнамады: тағы да Мыстан кемпірдің үрейлі көздері есіне түсіп кетті.

– А... Үңгірге кірмей-ақ қойсақ, болмай ма? – деді ол, тым жалынышты сөйлегенін өзі де аңғарып.

Жауап қатпастан, жылан тесікке кіріп кетті. Бату күрсінді:

– Болмаса, болмайтын шығар... Тағдырдың жазуы да. Сірә, спелеолог болармын.

Ол тізерлей, төрттағандап тесікке енді. Үшкір тастар тізесі мен алақандарына батты. Осындайда тізеқап пен қалқаншалар болар ма еді. Бірақ, оларды дәл қазір ала қоятын жері болмаған соң Бату тістеніп, әрі қарай жылжыды. Ұзамай, қуыстың қысаң-

дығы сонша, етбеттеп, еңбектеуіне тура келді. «Қызық, мына құрып кеткір жылан екеуміздің көлеміміздің айырмасы жер мен көктей екенін ұға ма екен өзі? – деп ойға берілді ол, үрейден арылуға тырысып. «Ох!!!». Қара көлеңкеде Бату төбедегі шығыңқы жерге маңдайын ұрып алды. Қуыс оңға бұрылды. Мүмкін, бәріне бір түкіріп, аمانында кейін қайтқаны жөн шығар? Шаян құрлы артқа қарай жылжи алмай ма?

Мойнын созып, Бату бұрыштың қалтарысына үңілді. Қуыс бірден еңістеп кетеді екен, бірақ, алда сәуле жылт еткендей болды. Шығар тесік пе? Көңілі жайланыңқыраған Бату, алып питон құсап, жігерлене бұратылып, тар өткелге сұғынды. Бұл жер кендеу екен, Бату тағы да төрттағандап, еппен алға еңбектеді. «Кеңкелес Қайраттың жүретін жері екен нағыз; ол осында ертегілік жылан Василисктің кебінде жорғалап жүрсе, қызық болар еді-ау», – деп ойлап кеткен ол, тарқ етіп күліп жіберді де... төмен сырғи жөнелді.

Батудың «А-а-а-а-а!» деген бажылы созылмалы емес, үзілмелі болып шықты. Өйткені, төменге ұшып бара жатқан оның қабырғаларын жол-жөнекей кемінде он қатқыл зат пергілеп, тоңқ-тоңқ еткізіп санап шыққан еді. Басына келген ой да әр соққының ырғағымен дәл солай үзік-үзік түзіліп жатты: «Адамның... құты... осылай... қашады... екен... а-а-ау...». Жерге, өткен жолғыдай, топ етіп, жұмсақ түсті.

Есін жиған Бату, сол жатқан күйі, әлгіндегі жыланның құйрығын жыбырлатқанындай, аяқ-қолын қимылдатып көрді. Құдайға шүкір, дін аман. Сосын басын көтеріңкіреді. Міне, керемет! Небір түрлі нобай-көлемді баданадай-баданадай гүлдері жайқалған көкорай шалғында жатыр екен. Қисапсыз көп жәндіктің құж-құжы ауаны тілгілейді. Ұйыса араласып, құлпырған

гүлден көз тұнғандай! Мың сан реңкті құбылған жұпар иіс мұрын жарғандай! Осының бәрінен мең-зең болған Бату әрең тіктеліп отырды да, жан-жағына қаранды.

Алдында – аумақты атырап. Бір жері сары жағал, бір жері майда көк, енді бір жері шымқай жасылдана, масатыдай түрленіп, сонау көкжиекке шейін созылып жатыр. Оң жағында сыңсыған орман, сол жағында майдай сары адырлар көмкерген көк мөлдір көлге барып құятын өзен қашықта күмістене жарқырайды. Адырлардың етегінде әлдебір ғимараттардың қарасы көзге шалынғандай. Қала ма?!

Бату айнала табиғат көрінісінің айқындығына қайран қалды. Бір сәт ол өзін алып тостағанның түбінде тұрғандай елестетіп кетті, ал, ол тостағанның ішкі ернеуі шебердің әсем суретімен айшықталғандай және ол сурет дәл осы төменнен қарағанда тамашалау ыңғайлы болатындай есеппен салынғандай көрініп кетті. Бәрінен де Бату тап жанында тау я жартас атаулы жоқтығына таң қалды. Сонда ол қайдан сырғанап түсті?

Шөп арасынан жылан құрбысы ирелеңдеп шыға келді.

– Неғып тұрсың? Жүреміс-сің? Күн батқанш-ша үлгеруіміз-з керек!

Басын кегжең еткізіп, төбеге қараған Бату, ішіне соққы тигендей, «ха» деп қалды, көк күмбезінде қос Күн тұр! Бұл көрініске Бату әрі таң қалды, әрі тамсанды. Олардың бірі үлкенірек, бірі кішірек. Әлде кішірегі Ай ма екен? Әлде көзіне қос көрінді ме? Бату алақанымен бетін жапты. Сосын қолдарын бетінен ажыратпаған күйі, қатты дауыстап:

– Мен қайдамын?.. Сен мені қайда алып келдің? – деді.

– Біз әлі де таудың ас-стында, жер ас-сты еліндеміз, – деп ысылдады жылан.

– Қалайша? Ал, аспан ше, күн ше... Әлде күн екеу ме? – деген Бату, есіне түсірді: бір жолы әкесі жер астына саяхат туралы Жюль Верннің әлде Обручевтің кітабын оқуды ұсынған. Бірақ, Саша сияқты емес, Батуды ескі кітаптар қызықтырмайтын. Оқымағаны бекер болыпты, онда жер астындағы аспан туралы жазылған еді...

– Жүрс-сеңші... – деді жылан суылдай, шөп қалыңына сүңгіп бара жатып.

Бастапқыда баяу, сосын барған сайын нық басып, Бату серігінің соңынан ере берді. Шамалауынша, бұлар күмбезі жазық кеңістікте жалғызсырай шошайған, алтын түстес зәулім шатырға бет түзеп келеді. Шіркін, осылай бойды тіктеп, кеудені кере тыныстап жүргенге не жетсін... Алайда, Бату алда өзін нендей хикмет күтіп тұрғанын білсе, сірә, қалған ғұмырында еңбектеп өтуді артық көрер ме еді!

– Бас-сыңа не түс-се де, с-сескенгеніңді с-сездірмеуге тырыс-с, – деді кенет жылан ап-анық. – С-саған ешкім зиян тигізбейді.

– Жарайды, – деп күңк етті Бату. Бірақ, бәрібір үрейден ойы онға, санасы санға бөлінді.

Қиялы толассыз тудырған жан түршігерлік көріністермен арпалысып келе жатқан Бату шатырға тақай бергенде-ақ алғашқы сынаққа кез болды.

Бұлардың алдынан мүйізді екі әбжылан шыға келді. Бату құбыжықтарға неғұрлым жақындаған сайын, олардың тастан қашалғандай түр-тұлғаларын көргісі кеп, басын неғұрлым шалқайтқан сайын, соғұрлым олар қытайдың түксиген жалғызбасты айдаһарларын есіне түсіре берді. Әлгі аждаһалар бұжыр тұмсықтарын бері бұрып, ысылдай, көн тәріздес селдір қанаттарын жайып жібергенде, Батудың бұл сезігі расқа шықты.

Отты екі жұп көздердің самарқау қарасынан Бату сілейіп тұрып қалды.

– Қорықпа, Бату... Жүр...

Бату тістеніп, ақ жыланның ізінен адымдады. «Айтпақшы, мынау қайдан біледі-ей, менің есім...» деп ойлап үлгерген жоқ, сол сәтте аждаһалар күтпеген жерден тістері сойдиған арандарын ашып жіберіп, зәрлі сасық түтіні аралас от бүрікті.

Бату кейін серпілді, бірақ, кенет біреудің қолынан тартып, алға сүйрей жөнелгенін сезді. Жалын мен түтін арасынан аждаһалардың құлақты жарған ысылы естілді:

– Алас-с-с! Алас-с-с!

Шошығаннан дірілдеп кеткен Бату бір кезде күкірт сасыған түтін будағынан шықты-ау, әйтеуір. Сөйтсе, үлкен шатырдың босағасына да келіп қалған екен. Бұнда оны мүйізді әрі құлақты айдаһарлармен салыстырғанда кішілеу, қоңыр күрең түсті екі жылан күтіп жатты. Олар Батуға әлдеқайда зиянсыз көрінген еді, бірақ, жол серігінің ескертпесі зәресін ұшырды:

– Бұлар әкемнің ес-сігіндегі күзетшілері. Бату, ш-шегінерге жол жоқ. Бекем бол!

Айбат шеге ысылдаған қоңыр жыландар Батудың балағына тақау жорғалап жетіп келді. Ол ендігі жай дірілдемей, қалтырауға айналған. Жыландар бастарын көтерген жоқ. Олар одан қорқыныштырақ нәрсе істеді, зып беріп, Батудың шалбарына қойып кетті. Аяқтарын қыса оратылған қос қайыс баудың әсері айтып жеткізгісіз сұмдық еді. Бату ендігі қалтырауды қойып, қалшиып қатты да қалды, жыландардың барған сайын жоғары өрмелегенін сезініп, тіпті, тынысы тоқтап қалды. Міне, әлгілердің бастары қылтиып, қойнынан бір-ақ шықты. Бұл көрініс күтпеген жерден кейіпкердің ішін жарып, әлдебір бөгдепланеталық

кұбыжық шыға келетін «қорқынышты фильмдердің» кадрларын еске түсірген еді... Алайда, бұл экранда емес, өңінде, Батудың өз басында болып жатқан жайт қой!

Жыландар қойынға қайта сүнгіп кетті де, иір-қиыр жолын жалғастырды. Қолтықтан жеңге өтіп, тұзақ құсап, екі білезігіне оратылды да, қолдарымен жоғары өрмеледі. Әзір өзіне жаманшылық істей қоймаған соң, Бату жайлап демін басты. Бірақ, осы кезде шатыр күзетшілері жемпірдің жағасынан жарым-жартылай шығыңқырады да, байғұс құрбанның иықтарына тіреле, бастарын оның бетімен тұспа-тұс қып, қайқитып көтеріп алды.

Батудың жүрегі орнына түскені сонша, өзін сыртынан көргісі келіп кетті. Үш басты (әлде төрт қолды) бала кейпінде сондай күлкілі көрініс тудырып тұрған болар, сірә... Жыландар кенет сусып төмен түсті де, шатырды айнала өскен шөпке кіріп, жоқ болып кетті. Бату жеңілдей күрсінді.

Айтпақшы, жыландар бойын тінтіп жатқан әзірде ол, құдды, екіге жарылғандай қызық күй кешті: бір Бату біресе қалшылдап, біресе қорқып, өліп қала жаздаса, жан түкпіріндегі екінші Бату болып жатқан істі сырттай жайбарақат бағып тұрды. Жай тұрмай, арасында күліп те қояды. Әрі сол «ішкі» Батудың кез келген тығырықтан жол тауып кететіні, тіпті, қажет бола қалса, құр бақылаушы қалпынан батыл әрекетке көше алатыны байқалады. Және өзіне нық сенімді болғандықтан, ол ішкі Бату аспай-саспай, салқынқанды әрі тиянақты әрекет етеді, ол анық... Міне, керек болса! Бұрын-соңды бұл бала мұншалықты күш-жігер сезінген емес, осы кезге дейін көріп келгені – жалғыздық, үрей, сенімсіздік...

Ақыры ақ жылан оны заңғар залға ертіп келді. Өзі, бейне, құйрығымен жүріп келе жатқандай, бір түрлі қызық қимылдайды, әмбе ауыртпай қолын тісімен тұтып келе жатқан сияқты.

Көлемі де ұлғайып кеткендей ме, қалай?.. Әйтсе де, Батудың оны ойлап жатуға мұршасы болмады.

Зал түсі де, тұрпаты да алуан түрлі бауырымен жорғалаушыларға лық толы. Екі, үш, тіптен, жеті басты айдаһарлар, мүйізді, құлақты, қолды, қанатты жыландар көненің отырғышы – күрсілерге жата-жастана жайғасқан... Олардың түрлі-түсті шиыршық, қиықша, үшбұрыш және басқа да геометриялық пішіндермен молынан мәнерленген қабықтары шалшықтағы жанармай шеңберлеріндей жылтырап, мың құбылады. Бұл таңғажайып көрініс еді! Батуды көрісімен, жыландар бастарын қақшандатып, ысылдай жөнелді: салтанатты мәжіліске бұндай мейманның келгені Батудан гөрі, соларды көбірек таңырқатқан секілді.

Тек алтын тақта жиырылып жатқан шұбар ала жылан ғана маңғаз қалпынан танбады. Асыл тастардай жарқыраған жасыл көздерімен Батуға жылығушырай қарайды. Тұла бойынан төгілген даналық пен қажыр-қайрат ұшқыны бойға сенімділік пен сабыр ұялатады.

– Бері жақында, Бату! Қорықпа. Біз саған залал келтірмейміз.

Жылан патшасы ап-анық сөйледі, Бату құтқарған ақ жылан құсап, ысылдаған жоқ. Күшенбесе де, үнді зор даусы кең шатырдың ішін кернеп кетеді. Бату зүбәржат жасыл көздерге қаймықпай қарап, бойұсына таққа қарай жүрді. Әрине, дәл қазір ол қатты толқу үстінде еді, дегенмен, бұл толқыныс әдеттегі дүрлігушілікке мүлде ұқсамайтын. Керісінше, осы жан толқуынан ол басын биік ұстап келеді! Бойын тіктеп, бірақ, тәкаппарланбай, аяғын жеңіл, бірақ, желпілдемей басып келеді.

Бату қонаққа бара жатқан әжесіне ілескенде осындай бір сезімге бөленуші еді. Қызылды-жасылды көп киімі болмаса да, әже-

сі қашанда талғаммен киінетін. Және аласа бойлы әжесі, тіпті, кілемнің үстінде отырғанда да, басын биік, еңсесін тік ұстайтын. Жұмсақ, мейірбан қария осы түр-тұлғасымен-ақ бірінші қабаттағы ішкілікке салынып, айуанша азған көршінің мысын басып, есін жиғызушы еді. Сол әйел-балаларын сабап, көрші біткенді боқтықтың астына алып сыбап жүретін сүмелектің бұл кісі көрінісімен-ақ, сиқырланғандай, жым болатынын Бату өз көзімен көрген. Қонақта жұрт әжесін дәйім төрге отырғызатын, ал, оның жанында, сыйлы адамдардың ортасында Бату отыратын. Үлкендердің дастарқан басындағы әңгіме-дүкені, көбінше, зеріктірсе де, ол іштей әжесін алып жүру міндетін іштей мақтан тұтатын. Тіпті, қиялында өзін королеваның қол баласы не сұлу бикештің серісіндей елестететін.

Осы адамның маңызды әлденеге қатыстылығын айғақтап, тіптен, бөтен адамдардың алдында қадірін арттыратын айрықша сезім жылан патшасына жақындай берген Батудың жадында қайта жаңғырды. Тек енді бұл сезім еселене түскен еді.

Ақыры такқа бірер қадам қалғанда, Бату тоқтады.

– Бату, сен менің қызымды құтқарып қалдың. Қайырлы ісің үшін қандай сый қалайсың? – деп, патшаға тән мырзалықпен сұрады жылан Бапы хан.

– Жылан-Бапы, – деп бастады Бату сәл діріл білінген дауыспен: – Шынымды айтсам, сый жайлы ойламаппын... Сіздің еліңізге бір шаруамен келіп едім, құрбым жоғалып кетті, есімі – Дана.

Осыны айтқан Бату бәле болмасын деп, көзін төмен салды (жыландар көзбен арбайды деген сөз рас болып шықса, қайтпек?). Сосын Жылан патшасының қабығындағы өрнектерге үнілді. Олар патшаның қол астындағы жыландардың денесіндегідей геометриялық пішіндерге ұқсамайды. Өрнектен гөрі, әлдебір

жазуларды еске түсіретін сияқты... Иероглифтер ме? Әріптер ме? Жоқ, билеп жүрген адамдарға келіңкірейтін, Батуға мүлде беймағлұм таңбалар... Дегенмен, бір жағынан, таныс та болып көрінді.

Өзі құтқарған ақ жылан бұл кезде Батуға басын бұрып, кірпік қақпай, тесіле қарады.

Жылан патшасы ұзақ кідірісті бұзды:

– Маған жақын кел, Бату.

Бату таққа қарай бір аттады. Осы кезде сол қапталдағы оюлы үстел үстіндегі алтыны жалт-жұлт еткен үлкен нақысты тостағанға назары түсті...

Кенет Жылан патшасы шиыршық атқан серіппеше тіктеліп тұра келді де, оқыс алға ұмсынып, алты қарыс азуын кең ашқан күйі, тербетіле теңселіп, баланың үстінен төнді. Екі танауынан мұздай ауа ағыны ақтарылып, тұла бойын үрей құрсап серейіп қалған Батудың шашын дудыратты. «Жарып тастайды-ау!.. Парша-паршамды шығарады-ау!.. Мама!!!» деген ой қылаң етті. Ол есінен тануға шақ қалды. Бірақ, осы кезде «ішкі» Бату тірілді, тірілді де, салқынқандылықпен: «Сабыр сақта, алдына келгенді абыроймен қабылда» деп, кеңес берді.

Ал, алдыда оны тамұқ түнегі тосып тұр еді...

Жылан патшасы аузын керіп, баланы қоян құрлы көрмей, жұта бастады. Бату көң тәріздес тар қапшықтың бүлкілдей, өзін жойқын күшпен ішіне тартып бара жатқанын сезді. Міне, екі иығы, кеудесі, іші, бөксесі қысылғаны сонша, әне-міне құбыжық құшақтың құрсауында жанышталып қалардай... Демі бітіп, есінен тана бастаған Батудың: «Неткен ақымақ өлі...» деп ойлай бергені сол еді, күтпеген жерден өзін жұтқан толқындар бағытын өзгертіп, енді баланы кері итеріп шығара бастады. Бату дүрс етіп жерге құлап түсті. Ол тыныстап жатты! Бұл сондай ғанибет еді!

Бату көзін ашуға қорқып, болған жайдың байыбына жетуге тырысып, тым-тырыс жата берді. Сұп-суық әрі қатты бірдеңе маңдайы мен иықтарын қысып, ішіне батып, қолдарын қозғалтуға кедергі келтірді.

– Тұр, Бату!

Жылан патшасының үні баяғыша сабырлы әрі жылы-жарқын естілді. Оның бұл қитұрқы залымдығына таң қалған Бату, көзін ашып, сең соққан балықтай орнынан созалаңдай тұрды. Тұла бойы құрысып қалған екен, сірә, Хогвартс шәкірттерінің де денелері алғашқы трансгрессиядан соң осылай ауырған болар.

Сосын тағы бір нәрсе иығына батып, қимылдауын қиындатып тұрды. Бату үсті-басына қарады. Денесі сұрланып әрі қабыршақтанып кетіпті. Ал, кеудесінде ас құятын табақтың көлеміндей темір дөңгелек шақшия жарқ-жұрқ етіп, көз қарықтырады. «Мен жыланға айналып кеттім! – деп шошына ойлады Бату. – Жоқ, төсінде темір айнасы бар айдаһарға айналдым!.. Ой, жоқ! Қол-аяғым орнында сияқты... Мен не, кесірткемін бе?!».

– Бату, көзіңді жұм.

Бату, арбалғандай, мойынсұна көзін жұмды: тәйірі, жаңағыдан жайсыз не болуы мүмкін? Жылан патшасы аранын ашып, оны жұтып жіберді де, бірден қайта құсты. Бұл жолы Бату көзін аша салып, нұсқау күтпестен, тұра келді. Белі тығыз белдікпен тартылып, арқасында ауыр әлдене бары сезіледі.

– Найзаны қолыңа ал, Бату! Найза – қазақ жауынгерінің ең қастерлі қаруы! – деді жылан Бапы хан балаға байыппен түсіндіріп.

Бату жерге қарады. Тактың алдындағы кілемде кәдімгі найза мен шоқпар жатты, сүнгісі ұзын істік темірлі бұндай найзаны мұражайдан көргені бар. Белін буып тұрған дәл Аспаранікіндей

белдікте қынапталған қылыш пен қанжар ілінген. Арқасындағы қорамсаққа жақ (садақ) пен жебе (оқ) салынған. Батудың өзі бастан-аяқ шарайна бекітілген иінішті сауыт (кіреуке) киінген. Сол қолының қарына қалқан байланған. Басын – дулыға, қолдарын – қоллық, аяқтарын бұтырлық қысып тұрды.

– Нағыз ер жауынгердің бойында, қолдың бес саусағындай, бес қаруы болуы шарт. Бұл – қайырымдылығың үшін саған тартқан сыйым.

Мең-зең Бату жалма-жан семсерді қыннан суырды. Семсер дыбыссыз лыпып шықты, сабы алақанымен жымдаса кетті.

– Семсерді беталды жалаңаштауға болмайды. Жауынгердің бірінші қағидасы – өзіңнің әр іс-қимылыңа жауап бер. Жау-екеш жауынды да бекер қинамай өлтірген абзал.

Жайбарақат айтылса да, Жылан патшасының осы өсиетінен Бату бұның ешқандай да ойын емес екенін, қолындағылары ойыншық емес, шын қару екенін ұқты. Ол, тіпті, терлеп кетті. Ау, сауыт киіп, найза ұстап, қаратә жаттығуына барса, қызықтың көкесі сонда болмай ма?! Ал, жауды өлтіру турасындағы сөзден, тіптен, түршікті.

Жыланға қайта қараған бала көмейіне келген сауалды ірки алмады:

– Неліктен сіз мені үшінші рет жұтпайсыз?

Рас-ау, неліктен? Ертегілерде бәрі де үш мәрте болады ғой. Осы сәтте бала өзінің тағы да адам айтқысыз азапқа тіленіп тұрғанын ұқты... Бірақ, Жылан патшасы бір түрлі қасіреттене, былай деді:

– Егер үшінші рет жұтсам, тәнің мен жаның темірге айналады. Осыған риза бол. **ЖАУЫНГЕР БОЛ, БІРАҚ ЖЕНДЕТ БОЛМА.**

Бату қымсына басын изеді де, әлгінде көрген тақтың тұсындағы алтын тостағанға көзін аударды... Алтын ба?! Бұл әлгі жоғалып кеткен... Бұның ойын оқып қойғандай, Жылан патшасы тіл қатты:

– Білем, Бату, сен қасиетті Алтын тостағанды іздеп жүрсің. Мен де оның қайда екенін білсем деп ем. Бір кезде мына мен де Наурыз мерекесін тойлап, Аспараның ата-бабаларының ордасында содан сусын ішкен. Тостаған қолды болған сәттен бастап дүниедегі көп нәрсенің қадірі қашты ғой. Бұл көріп тұрғаның – соның көзге алданыш, көңілге жұбаныш көшірмесі ғана. Еліңе қайт, Бату! Қызым сенімен бірге аттанады!

– Бірақ... Бірақ... Дана...

– Үйіңе қайта бер!

Жер түбінен шыққандай, гүжілдеген қуатты дауыстан шатыр қалтырап, төңіректегінің бәрі әуелі баяу, сосын тездетіп, Батуды айнала шырқ үйіріле бастады. Бір кезде құйындай жойқын иірім баланы тартып ала жөнелді. Онымен бірге өзі құтқарған ақ жылан, Жылан падишасы да үйіріле ұшып кете барды...

Найза ғайып болды да, қолында жұп-жұмсақ бірдеңе ғана қалды, онысы – найзаның сабын орап тұрған ала былғары сияқты. Бату денесінен жұлынып бара жатқандай селкілдеп кеткен басын тас қып құшақтап алды, бірақ... басындағы дулығасы да жоқ еді. «Жұлқа тартып, сыртқа тепкен күштің әсерінен шешіліп қалған ғой... » деп ойлап үлгерген Бату... бөлмесінен бір-ақ шықты. Ол екі аяғы талтайып, ауыр тартқан басы салбырап, еденде отыр еді. Таңертең киіп шыққан, ендігі әбден былғанып, жұлым-жұлымы шыққан киімі Жылан патшасы сыйлаған ғажайып сауыт-сайманның жұрнағына да ұқсамайды.

– Бату, сен мұратыңа жетіп оралдың! Жауынгер қатарына қабылдандың! – деген Аспараның айбынды үні шықты.

Басы әңкі-тәңкі Бату көзін дисплейге көтерді:

– Ей, Аспара! Не айтып кеттің? Найза... Дулыға... Семсер! Бәрі жым-жылас... Дананы да таба алмадым...

Осы кезде:

– Сері болған түрін! – деген таныс ашулы дауыс естілді тұтқиылдан. – Басыңды ырғақтатқаның сонша, орнына қайта тігуге тура келер ме екен деп ойладым!

Бату өз құлағына өзі сенбей, артына жалт қарады. Дәл жанында, еденде, дәл өзіндей қалыпта, кір-қожалақ, шашы дода-дода, ашудан қызара бөрткен Дана отыр.

– Сен қайдан шықтың?

– Сайдан! – деп дүңк еткен қыз, атып тұрды. – Жарайды, мені тауып әкелгенің үшін рақмет... Мен кеттім...

Дана бөлмеден ытып шықты. Сыртқы есік тарс етті. Іле-шала басқа есіктің ашылғаны, Дананың қуанған інілерімен шұркыраса табысқаны естілді.

– Аспара! Айтшы, біз не күйге ұшырадық? Данаға не болған?

– Құрбыңа Жылан бапының қызы болудың ұнап қалғаны сонша, уақытты да, туған-туыс, үй-жайын да ұмытқан. Соған аздап ұялыңқырайды. Қам жеме, Бату, сәлден соң-ақ есін жияды, сосын жақсылап әңгімелесерсіңдер. Одан да қолыңдағы не, соны айтшы? – Аспараның даусы қайтадан салтанатты естілді.

Бату өзі де аңғармай алақанында қысып отырған сұрала қабыршақты теріге жалт қарады.

– Найзаның сабынан түскен болар, қайтқан кезде ол найзадан айырылып қалдым... – солай деп, Бату ауыр күрсінді. Керемет сауыт-сайман еді, шіркін! Ұлдардың бәрі қызығар еді-ау... Скорпион мен Қайрат та сыйлай бастар еді-ау! Eh!..

– Бұл – жылан қайыс, – деп білгірлік танытты Аспара. – Есінде болсын, Бату, ол сені зұлым күштерден қорғайды. Егер тағы да

қауіпті сапарға аттанар болсаң, ол сауыт-сайман, қару-жараққа айналады. Қаласаң, өзің де жыланға не құсқа айнала аласың.

– Қойшы әрі! – деп, таңырқай дауыстап жіберген Бату, ойда-жоқта қолына түсірген олжасын көз алдына әкелді. Жылан қайыс түлеген жыланнан түскен қабық кесегіне, кішігірім қабыршақты түтікке ұқсайтын еді. Үстіндегі өрнегі Жылан патшасының қабығындағы тылсым таңбаларды еске түсіреді. Біреу түтіктің бір басынан дөңгелек екі тесік ойып – екі көз, үлкенірек тесік ойып – ауыз шығарып қойыпты.

– Кей нәрселердің мәні сендердің дүниелерінде көзден таса, – деп компьютерден ақпар берумен болды Аспара. – О дүниеде ғана олардың түпкі мәні ашылады. Кейде бәзбіреу көрікті болып көрінеді, ал, шын мәнісінде ол сыйықсыз. Біреу күшті әрі батыл көрінері бар, шынтуайтында ол қорқақтығын бүркеу үшін де өзінен әлсіз, жуас-момындарға әлімжеттік жасайтын оспадарсыз, осал, қорқақ болуы мүмкін...

Бұл ой Батудың құлағын елең еткізді. Ол Аспараның сөзін бөліп жіберді:

– Сонда сен Скорпион мен Қайрат қорқақ деп ойлаймысың?

– Мен оларды танымаймын. Ал, сені білем. Сен жүрексіңдің, бірақ, Дананы құтқару үшін бейтаныс дүниеге аттандың. Сен жыландардан сескенесің, әйтсе де, солардың бірін тас басып қалған жерінен құтқардың. Бұл – батыл әрекет. Жылан патшасының көзіне қарағаныңда, намысқа тырыссаң, қайрат қыла аларыңды сездің. Жылан Бапы сенің жауынгерлігіңді таныды. Танып, тәнті болғандықтан да, саған жылан қайысты сыйға тартты.

Бату қолындағы жеп-жеңіл қабыршақ түтікті айналдырып қарай берген. Созылып кеткен кідірісті үзіп, сүлесок терезеге қараған қалпы сұрақ қойды:

— Айтшы, Аспара... Ал, егер біреу-міреу жылан қабығын сатып я ұрлап немесе күшпен тартып алса ше? Ол жауынгер бола ма?

— Білесің бе, кез-келген күшті алдап-арбаумен я сатқындықпен иеленуге болады. Бірақ, ондай адам жаманшылыққа ұшырайды. Кезі келгенде айтып берермін... Жылан патшасының өсиетін есіңнен шығарма: жауынгер бол, бірақ, жендет болма. Жауынгер — әлсіздерді, өз халқын, атамекенін қорғайтын, жаумен бетпе-бет айқасатын ер.

Аспараның аузынан шыққан әрбір сөз тастай қатты әрі уәжді еді. Бату селт етіп, патшазадаға көзін көтерді:

— Аспара, біздің дүниемізде қару асынып жүруге болмайды. Олай тек сарбаздар немесе полиция ғана жүре алады. Оның үстіне мен... Мен әскери маман болғым келмейді.

Аспара күйзеле мырс етті:

— Жауынгер болу мен әскери болу — екі бөлек нәрсе, Бату. Қару — қолдың жалғасы ғана. Жауынгердің күші қаруында емес, жүрегінде!

СЫРТҚА ШАШЫЛҒАН СЫР

*Скейт тепкен қазына іздеуші.
Сашаны абдыратқан әңгіме.
Өтіріктен де өткен шытырман
шындық.
Бату ұрыс тәсілдерін еске түсіреді.
Скорпион мен Қайраттың масқара
болуы.
Көлденең кезіккен қарттың көмегі.
Дананың баяны.
Айналғыр-әже ме? Сашаның түршігуі.
Бату өзін ер ЕР сезінеді.*

– Сәлем, Бату!

– Сәлем, Саша!

Қиылыста кездескен екі дос қол алысты да, келісіп жатпай-ақ, әл-Фараби даңғылына қарай тартты. Әрқайсысы бір-бір скейт арқалап алған. Екеуі сырғанау тәсілдеріне жетіге түспек болып, Жаңа алаңға бармаққа уағдаласқан. Өйткені, жылы аймаққа жайсыз тиген ерекше суық қыстан соң бұлар тұратын шағын ауданда, дәл таудың етегіндегі Алматының оңтүстік шетінде қар әлі ери қоймаған. Айнала жүріп жатқан сансыз көп құрылыс жұмыстарынан да жол жақсара қоймаған еді. Оған қоса, Тәуелсіздік монументінің маңынан мықтырақ скейтбордистерді кездестіріп, солардан жаңа машықтарды меңгеруге болады.

– Аха...

Өзі күткендей емес, Батудың хабарды бір түрлі селқос қабылдағанын елеместен, Саша жалпылама тақырыптан нақты жоспарға көшуді ұйғарды:

– Қысқасы, қалың нөсерлер басталғанда, Есентайдың екі жағасын сүзіп шығуымыз керек! Сосын, бірдеңе ғып, құрылыс алаңына кіруіміз керек... – Саша темір дуалмен қоршалған құрылыс жақты нұсқады.

– Аха...

Досының әлпетінен секем алған Саша, оған не болғанын түсіне алмай дал болды. Ақыры, достар скейттеріне тұрды да, әл-Фарабиден Сейфуллин даңғылының бойымен заулай жөнелді. Әлі ерте болатын, қала көшелерінде көлік қаптай қоймағандықтан, екі ұл жап-жаңа асфальтпен емін-еркін сырғанап келеді.

– Металл іздегіш құрал тауып алсақ қой... Айтшы, Бату?

– Аха.

Досының түсініксіз самарқаулығы Сашаның зығырданын қайната бастады. Өз басы Бату да бұған таң-тамаша қалып, тамсанып, әдетінше, идеялардың тиегін ағытарына сенімді болған. Ал, енді... Саша кілт тоқтады.

– Бері қарашы, Бату, саған не болған? Ұйықтап келесің бе? Бірдеңе болып қалды ма?

– Түк болған жоқ, бәрі жақсы.

Бату кідірмей, әрі қарай сырғанай берді. Бірер уақыт достар бір түйісіп, бір ажырап, үнсіз зырлап келе жатты. Міне, олар Сәтпаев көшесіне жетті, алдыдан қанатты барысты бағындырған Алтын адамның тұлғасы қасқайған биік тұғыр көрінді. Осы кезде Бату да бел буды. Ол скейттен секіріп түсіп, оны қағып алды да, Сашаға қол бұлғады. Анау да Батудың тәсілін қайталады. Енді екеуі хауыздар мен жөкелі аллея тұсымен жаяу жүрді.

– Саня... Тындашы, мен саған бір нәрсе айтып бермекпін. Тек сен мені жынданған немесе шегіп алған екен деп ойлап қалма...

Бұндай кіріспеден Саша тіксініп қалды:

– Бату, саған не болған? Алыстан орағытпай, турасын айтсаңшы.

– Неден бастарымды да білмеймін. – Бату күмілжи бастағанын сезіп, өз-өзіне ызаланды. – Қысқасы... Айтшы, сенде мынандай болып па еді: бәрі күндегідей жап-жақсы келе жатады да, сосын бір кезде «мә, саған!» бірақ, сырттай ештеңе болмаған сияқты... А?

– Түсінсем бұйырмасын, – деді Саша даусын соза, көзілдірігін түзеп. – Әлгі өңінде түс көру туралы айтып тұрсың ба? Әлде виртуалды шындық туралы ма?

«Міне, кітапты көп оқығанның кесірі, – деп ойлады Бату аздап шамырқанып. – Бұған қалай ғана түсіндірсем екен?».

– Жоға, олай емес. Ұйықтап жатқан жоқ сияқтысың, бірақ, бәрібір – айналада бір түрлі түсініксіз нәрселер болып жатады... Немесе сен түсініксіз деп ойлайсың, бірақ, ол бар нәрсе.

– Ә! Әлгі кітапқа кіріп кетіп, сосын өзіңнің қайда екеніңді, ненің шын, ненің жалған екенін айыра алмай қалатының сияқты ма? – деп жеңілейе күліп жіберді Саша. – Болады ғой.

Бату ауыр күрсініп, ескерткіштің ұшар басын нұсқады да, ішіндегі сырын лақ еткізіп ақтарып салды:

– Турасын айтқанда, ол маған күнделіктен шыға келді. Сосын екеуміз саяхаттадық. Бәйтерекке, сосын мен өзім, әлгі... Жылан патшасына...

– Ол кім сонда? Кімді айтасың? – деп қайыра сұрады толқып кеткен Саша.

– Алтын адамды айтам. Негізі, оның есімі Аспара. Түсінесің бе, екеуміз қазына іздедік – Алтын тостағанды...

Осы сөздер айтылғанда, таң сәріден сәкіге жайғасып алып, «Совершенно секретно» газетін оқып отырған ақ шашты арық шал газет тасасынан имек мұрнын шығарып, нұры тайған жасыл көздерін Батуға қадай қалды. Екі ұл өзімен қатарласа бергенде, шал газетіне қайта сүңгіп кетті. Достар ештеңе байқамады.

– Міне, болғаны осы, Саня, – деді Бату. – Енді сен менің не күйге ұшырағанымды білесің. Тек миым ауысып кеткен екен деп ойлап қалып жүрме.

Саша терең тыныстап, тершіген маңдайын сұртті:

– Ал, керек болса...

– Токта! Данадан sms келді. Оған біздің қайда екенімізді айтқам... – деген Бату, шик еткен ұялы телефонын қалтасынан алды.

Саша осы аз-маз кідіріске, тіпті, кәдімгідей қуанып қалды. Себебі, Батудың әңгімесіне не дерін білмеді. Тегінде, Бату әзіл-кеш болатын, ылғи бірдеңелерді ойлап табады да жүреді. Бірақ, ол ойнап, әлдекімді алдап соққысы келгенде, онысы сезіліп қалатын: әдетте Бату күлкісін тыя алмай қалатын. Ал, бүгін ол аузын буған өгіздей үнсіз, есіл-дерті басқада, тіптен, ұнжырғасы түсіп кеткендей. Өз ойымен әлек. Бұл әсте ойынға ұқсамайды. Демек, сонда...

– Айтпақшы, Дана қазір келеді, ол да бірдеңе айтып береді.

Саша қабағын түйіп, әлденені салғастырды:

– Дана жоғалып кетіп, кеше ғана табылды емес пе. Ол не, осы уақыт бойы сенімен бірге болды ма? Мәссаған!

– Барлық кезде емес, – деп мырс етті Бату. – Саня, азырақ сабыр қылсаң, бәрін де түсінесің.

Бату скейтіне мінді де, көлбеу текшеден сырғып түсті. Сол сәтте ол шым-шытырық оқиғаны осылай жүре айтса, баяндауға

да, ұғымға да жеңіл тиер деп ойлады. Және солай сияқты да. Өзіне қиын тиетін 180 градусқа бұрылуға машықтанам деп, шалынып, скейттен ұшып кетіп, сосын қайта тұрып, аяқ астынан көтерілген желден даусын асыра айғайлап сөйлеп, біресе Аспараны, біресе Жезтырнақты, біресе кеңістік арқылы ұшуды, біресе Жылан патшасын кейіптей жүріп, Бату ерекше бір күйге енді. Екі беті албырап, тұла бойы шымырлап, саусақтарының ұшына шейін жыбырлап кетті. Бату жел мен қимылдан делебесі қозып, өзін сондай еркін әрі батыл ерен әрекеттерге бейім сезінді.

Бату сол маңайда Сашадан басқа тағы бір саққұлақ тындаушы барын байқаған жоқ. Сәкіде отырған шал балалар келгелі бері бір рет те газетін парақтамай, сөз андумен болған еді.

Саша әлі де Батудың хикаясын қай саққа жүгіртерін білмей дал. «Осындай небір айшықты, қызықты оқиғалар менің де түсіме неғып кірмейді екен осы», деп ойлады ол. Және әжесі айтып еді, балалар ұйықтағанда түсінде ұшып жүргендей болады, сол кезде олар өседі деп. Шынында да, Бату осы екі күнде өсіп, бойшаң тартып қалғандай...

Сашаның ой-толғанысын Скорпион мен Қайраттың келуі үзді. Қап-ай! Сашаның бұлай қынжылғаны төбелестен қорыққаны емес еді. Әрі-беріден соң, қалалық әкімдіктің алдындағы алаң адам жүрмейтін қуыс-қалтарыс емес қой. Бұнда ешкім де екеуіне ойларына келгенін істетіп, талтаңдатып қоймайды. Гәп басқада еді – Саша кішкене кездерінен Батуды жан досы, жалғыз-ақ шын досы санайтын. Ал, Батудың мына оңбағандардан қорқақтап, олармен мәмілеге келуге тырысып, жарамсақтануы Сашаға қорлық болып көрінетін. Ол Скорпионның тікенектей көзқарасынан сонша төменшік тартып, тайсақтайтынына Батудың өзі неліктен арланбайтынын түсіне алмай-ақ қойды. Бұл

сондай аянышты еді. Саша өзі үшін, досына көмектесе алмайтын дәрменсіздігі үшін де ұялып бітетін...

Міне, қазір де мысқылдай ыржиған Скорпион Сашаны байқамағансып:

– Ей, Батон! Не, шықтың ба, әйтеуір? Інінде бұғып отыра беруден жалықтың ба? – деді.

Кенет... Бату сұрланып, бойын тіктеді де, озбыр шегір көздерге тура қарады:

– Мен саған Батон емеспін, ұқтың ба?!

– Ақша әкел, Бауырсақ, – бұл сөзге араласқан Қайрат еді.

Саша көзілдірігін түзеп алды да, неғұрлым нығарлап:

– Жоғалыңдар бұл жерден! – деді.

– Өзің жоғал, қияли, саған да таяқ жегізбей тұрғанда! – деп кісіней күлген Қайрат, жуан жұдырығын Сашаның мұрнына тақатты.

– Қорқақ қана күшіне сеніп, күпсінеді. Иә, Қайрат? – деді оған Бату, қитығына тие баяу сөйлеп. – Айтпақшы, былай: мен ешкімге ештеңе беруге тиіс емеспін. Сұрақ бар ма?

Кідіріс орнады. Батудың көңіл күйіндегі өзгеріс айқын (көңіл күйінде өзгеріс бары анық), оны байқамау мүмкін емес. Саша төбелестен қашып құтыла алмайтындарын түсінді. Және әлбетте, ол төбелесте жеңе алмаймыз деп ұйғарған ол, көзілдірігін шешіп, қалтасына тықты. Төңіректі мұнар торлағандай болды. Бала бұлдыраған жанарын оңдауға тырысып, көзін сығырайтты.

Скорпион сыздықтап сөйледі:

– Бұл бір жаңалық екен. Қайрат, мыналарды жөнге сал...

Қайрат тіл алғыштықпен екі айтқызбай жұдырығын көтере берді... Сол кезде! Бір аяғымен айналып, соққыдан тайқып кеткен Бату, екінші аяғын бүгіп, Қайратты тізеден төмен теуіп жіберді.

Әрине, бұнысы жаттығуларда меңгерген ката емес, әйтеуір, бар тапқан лажы, әншейін фильмнен көрген көзбояу тәсіл еді. Дегенмен, Бату осындай әсерлі бір әрекет жасауды баяғыдан армандап жүрген!

– Айдаһардың соққысы, – деп жайбарақат мәлім етті ол.

Бату керемет бір жеңілдік сезінді. Қарқылдай күліп, анау Джеки Чанға ұқсап, әуелей ұшып барып, мына сүлкіген екеуді сілейтіп салғысы келді. Осы бір қуыс кеуделердің қысасына соншама ұзақ қалайша шыдап, қарадай қорқып келген?!

Алайда, әзір жеңіске масаттануға ерте еді. Зінгіттей Қайратқа оның «айдаһар соққысы» шыбын шаққан құрлы болған жоқ. Ол тәлтіректеп қалды, бірақ, тез оңалып, сол жұдырығын сілтеді. Бату қағып жіберді.

– Болды, Қайрат, балалардың ойнайтын уақыты бітті. Үйіңе қайта ғой, – деп елеуреді Бату қыр көрсетіп.

Бірақ, қыр көрсетпей-ақ, қақтығыстың куәлары – Саша мен Скорпион – төбелерінен жай түскендей күйде тұр еді. Енді ше! Батонның, мынау сумұрын жылауық Батонның Қайратпен төбелесуге, оның соққыларын тойтаруға дәті барып қана қоймай, қарсыласын мазақ қып, қылжақтап қоятынын қайтерсің! Ызадан долырып шыға келген Қайрат, бар күшін салып, тағы да соққы сілтеді. Ол әліне қарамай өктемсіп кеткен тәштекті орнынан тұрғысыз етуге бар еді. Бірақ, Бату ептілік танытып, жалт берді. Ол Қайраттың қара күшке мығым екенін, бұл жағдайда оның қолын қағып тастауға тырысу арыстанның айға шапқанындай бос әурешілік екенін түсінген. Қайраттың соққыларынан жалтара жүріп, өзі де есе қайтаратын қолайлы сәтін бағуы керек. Бату оның да кезі келетініне сенімді еді, себебі, күшті, бірақ, қимылы шабан қарсыласының қорғанысында «ұрымтал

жер» жетіп артылатын еді. Дәлірек айтқанда, қорғаныс деген атымен жоқ, күтпеген қарсылықтан кәріне мінген Қайрат қорғануға тырыспайды да. Бату жағдайды қадағалай алғанына масаттанып, құтырына бастады. Бұны байқаған Саша мазасыздана берген еді...

Кенет сәкіде отырған шал газетін шетке қойып, мінгір етті:

– Бейбастақтық! Кхе-кхе... Қаланың дәл әкімшілік орталығында бұл неткен тәртіп бұзушылық?! – солай деп, кенет шаңқ ете қалды: – Бұзақылар! Милиция!

Балалар аңырып тұрып қалды. Саша Скорпионға көз тастады, ол күтпеген килігістен дағдарып қалған еді. Шал болса, өңештей түсті:

– Кішкентайларға тиісейін дедің бе?! Мен саған көрсетейін! Милиция!!

Ақыры Скорпион тілге келді:

– Ата, оның не?

Әділ ашудан қызарақтап кеткен шал, барқ етті:

– Ал, сенің есеңді үйге барған соң берермін! Тап қазір кешірім сұра, есерсоқ!

Бірақ, кешірім сұрау Скорпионның ойына кіріп те шыққан жоқ:

– Ата, саған не болды? Неге сонша бүліндің?

Шал сәкіден жеп-жеңіл атып тұрып, жылмаң қағып Батудың жанына жетіп келді де, көзіне қарап, бастырмалата жөнелді:

– Балам, кешірші оны, түсінесің бе, немерем тентек боп өсті! Қайтейін енді... – кешірім өтінгендей, Сашаға жалт етіп бір көз салып өткен шал, Скорпионды шынтағынан тас қып ұстады да, ит терісін басына қаптап, дырылдатып сүйрей ала жөнелді:

– Зиянкес, арамтамақ, май құйрықтан белдікпен шықпырту керек сені! Шашымның ағына қарамай, ұятқа қалдырасың! Мы-

надай жап-жақсы балаларды ренжітесің! Тоқтай тұр, бәлем, ендігі ісім сенімен болсын, азғын! Анау доссымағыңды ендігәрі көрмейтін болайын! Сұмпайылар!

Қайрат көзі бақырайып, состиып тұрып қалды.

– Ей, кеше! – деп, көңілдене айғай салды оған Бату. – Неғып тұрсың?

Саша селк етті. Ақымақ, Қайратты ызаландырып несі бар?! Тап қазір осы дабыр-дұбырды пайдаланып, тайып тұру керек!

Ал, Қайрат бұларды зіл батпан жұдырықтарымен мылжалап тастаудың орнына, кенет күжірейіп, бұрк етті:

– Жарайды, қиялилар, кездесерміз әлі! – сөйтті де, тездете басып, аллеямен төмен жүріп кетті.

– Оның рас, оған уәде берем! – Бату алақандарын шарт еткізе, бір-біріне үйкелеп, келесі кездескенше асық екенін білдірді.

Саша жалма-жан қалтасына қолын сұғып жіберіп, көзілдірігін алып шықты да, танауына қонжитты. Ойлары пышырай берді... Ақылға сыяр емес! Бату есе қайтарды ма?! Қайратқа ма?! Оған күлді ме?! Ұрыс тәсілдерін көрсетті ме?! Шынымен-ақ, бұны істеген Бату ма?

– Бату, қатырдың-ау!

– Саша, Жезтырнақ пен Жылан патшасынан кейін... Итаршысын ерткен Скорпионды қайтем мен, – деді ақырын ғана Бату салмақпен.

Достар сәкіге келіп отырды. Саша басын шайқады:

– Сонда айтып бергеніңнің бәрі шын болғаны ма?! Ғажап!

Ол үндемей қалды, сосын күрсінді:

– Жұрттың жолы болғыш... Мен-ақ бәрінен құр қалып жүрем...

Бату досын иығынан қағып қойды:

– Қорықпа, әлі талай оқиға болады! Бәрімізге де жетеді.

Олар тағы үнсіз қалды. Саша өмірдегі оқиғалардың кітаптағыдан әлдеқайда қызықтырақ екенін ойлады. Ал, Бату міндетті түрде Аспара мен Сашаны таныстыратынын ойлады, өйткені, Саша оның ең жақын досы ғой?! Дананы есепке алмағанда, әрине. Санасында әлгіндегі Скорпион мен Қайратпен болған қақтығыс қайта жаңғырды:

– Қалай ойлайсың, Саша, Скорпионның атасы неғып бізге ара түсе қалды екен?

– Иә, Скорпионның атасы жақсы адам деп кім ойлаған. Адам тегіне тартпай қоймайды, жақсыдан жақсы туады деп жатады ғой... Соның бәрі бос сөз, – деп күңк еткен Саша, көзілдірігін сүртіп отырып, ойға қалды. Әсілі, осы оқиғада бір шикілік бардай, бойын бір түрлі сезік биледі. Бірақ, ол не шикілік? Ол жағын Саша айыра алмады.

Ал, Скорпионның атасы алаңнан кетуге асыға қоймаған еді. Ол артық сөзге келмей, жуасып қалған немересін үйіне қайтарып жіберді де, өзі әудем жердегі бір түп қалың қарағаштың ішіне жасырынды...

– Сәлем! – таңқурай түстес спорттық костюмін киіп, қырмыздай құлпырған Дана ролигімен қаздай қалқып кеп, екі ұлдың жанына тоқтай қалды. – Неғып отырсыңдар? Скейттеріңді жоғалттыңдар ма?

Бату мен Саша атып тұрды:

– Дана, сәлем! Қалың қалай? Кешегі үшін қатты ұрысты ма?

– Онша емес, – деді Дана мұңайып.

Одан да ұрыс естігені артық еді! Анасының жылай-жылай қажыған түрі мен інілерінің еңіреп кеп бас салғанын еске алғанша, түнімен бұрышта тұрып, бір ай компьютер ойнамағаны артық еді...

– Әкем маған коменданттық сағат жариялады. – Дана қолын сілкіді. – Енді ұялы телефонмен қайта-қайта хабарласып тұруым керек, жетіден кейін далаға аттап баспайтын болам... Іш пыстырады!

– Ал, қайда болғаныңды не деп түсіндірдің? – деп сұрады Бату әуестікпен.

– Ауылдағы әжеме бардым деп айттым.

Сашаның танданыстан аузы ашылып қалды:

– Сен не, жынданғанбысың? Әжең былтыр қайтыс болды емес пе!

– Қызының анасын жұбатқан түрін қара, – деп қияңқылана шиық етті Бату.

– Даурықпасаңдаршы! – Дана қабағын түйді. – Мен, расында, әжемдікінде болдым.

Бату мен Саша бір-біріне қарасты. Дана шамданып қалды:

– Сендерге ештеңе де айтпаймын!

Ол шалт бұрылып, ролигімен жол жағалап, сырғанай жөнелді.

Бастапқыда Дана басынан өткен оқиға жайын ешкімге айтпауға бекінген. Бірақ, біреумен бөлісуі керек қой?! Біреумен емес, деп ызалана түзетті ол өз-өзін, Батумен, әрине. Және екеуі дос болғаны үшін ғана емес. Онымен сырласқысы келетін тағы бір себебі... Ол да СОНДА болды ғой. Шет жағасын өзі де көрді, демек, бұны жындыға балай қоймайды.

– Дана, қойшы енді, – бұл сәл ентігіп кеп, қатарласа берген Бату еді. Сыл жақтан Саша заулап жетті.

– Саша, сен ендігі бәрін білетін шығарсың? Бату айтып берді ғой, иә? – деп жүре сұрады Дана, әлі де кейіңкіреп.

– Білем, – Саша кілт тоқтады. – Бірақ, сені де тыңдасам деп ем...

– Беттестіру ме? – деп тілін безеді Бату, ол да тоқтап.

– Біле-білсеңдер, – деп салмакпен қадап айтты Саша, ендігі күн шуағына қызыңқыраған тас бағанға жалп етіп отыра кетіп: – тарихта, былайша аталатын, “жаппай жынданушылық” жайттары көптеп тіркелген...

– Сен не, Дана екеумізді жынды санаймысың сонда?! – деп шүйліге сұрады Бату, қасына отырып жатып.

Дана маңғаздана иегін көтеріп, ролигімен иір-қиыр, айқыш-ұйқыш қимылдар жасап, асфальт үстін шиырлауға кірісті.

– Оны әлі білмеймін... Бірақ, жаппай жынданушылық деген – адамдардың уақытша естен жаңылуы. Егер оның шығу тегі... яғни, себебі анықталып, жойылса, ол тез басылады. Ең таңғаларлығы сол, – Саша түсіндірем деп, өзі де әңгіменің қызығына түсіп кеткенін байқамай қалды, – кейде жүздеген, тіпті, мыңдаған адамдар бір нәрсені бір мезгілде естіп, көре бастайды екен...

– Сонда нені, мәселен? – деп сұрады Бату қутың етіп.

– Енді, мәселен, аспаннан Айсаның анасы – Богородицаны... Немесе беймәлім ұшатын нысанды. Немесе ұшып бара жатқан мыстандарды. Тарихшылар ортағасырлық мыстандарды жазалау процестері, инквизиция, тағысын-тағылар дәл осы айтқан жаппай елестету мен жынданушылықтың салдарынан болған деп есептейді. Әрине, ол кезде адамдар сауатсыз надан болған, кенеусіз ас ішкен (дұрыс тамақтанбаған?), ауыр еңбекпен шұғылданған... Діни соқыр наным... Соғыстар... Түрлі тартыстар...

Дана сырғанап кеп, тура бағананың алдына тоқтай қалды.

– Саша, бері қара! Қазір ХХІ ғасыр, Бату екеуміз дәмді тамақ жейміз, өзің білесің, аула кезіп, небір зиянды бәлекеттермен әуестенбейміз, отбасымыз тату-тәтті тұрады. Оның үстіне, біз жеке-жеке тап болдық қой... СОЛ ЖЕРГЕ... Және бір нәрсені бір-бірімізден бөлек көрдік. Осыны қалай түсіндіресің?

– Енді... – Саша көзілдірігін түзеп, иығын қушитты. – Ал, сен не көрдің, Дана?

Қыз басын шұлғыды:

– Айтып берейін. Тек әуелі... Бату, Жыландар патшалығындағы Жыланды тауы есінде ме? Міне, сол тауға мен бұрын да барғанмын, әжеммен бірге. Менің әжем емші болған. Ол адамдарды шөппен, тамырлармен, басқа да заттармен емдейтін. Сосын ол кісі сынықшы болатын, адамға қол тигізбей, жай ғана сынған жердің үстінен қолымен жүргізіп отырып-ақ сынықты орнына салатын. Тіпті, улы жылан шаққан адамды да емдеп, уын қайтара алатын.

Дана күрсініп, әжесінің шексіз мейірімді әжімді жүзін есіне ала, көзін жұмды. Сосын жол жиегіне жайғасып отырды да, әңгімесін жалғады:

– Жұрт әжемді жақсы көретін, бірақ, одан сескенетін де. Олар ауылдағы үйіміздің астында ордалы жылан бар шығар деп күбірлесетін-ді. Расында да, әжеміздің үйінің іші-сыртында жылан өріп жүретін. Олар ешкімге тимейтін. Бірақ, адамдар бәрібір үйімізге жақындауға батпайтын. Әжемнің алдында да әдеп сақтайтын, сірә, жыландары өш алады деп қорқатын болуы керек. Сол себепті, үйіміздің есігіне құлып та салынбайтын. Кішкентай кезімде әжем олармен сөйлесе алады деп ойлайтынмын, соған және сенімді болатынмын. Әжем мысыққа сүт құйған сияқты, үйге кірген жыланға да табакқа сүт құйып беретін. Сосын тағы дәрі-дәрмек жасау үшін жыландардың уын алатын...

– Ә, білем! – деп саңқ етті Саша, – ол туралы оқығанмын!

– Уландырушылар туралы ма не? – деп тұнжырай дүңк еткізді Бату. Басынан өткен оқиғалардан кейін жыландардан қорық-

пайтындай болғанымен, бәрібір оған бауырымен жорғалаушылар жайындағы әңгімелер ұнамайтын.

– Өзің уландырушысың! – деді Дана наразылықпен. – Әжем бәрі мөлшерге байланысты дейтін...

– Әрине! – деп іліп әкетті Саша. – Ғалымдар аз мөлшердегі удың таптырмас дәрі екенін баяғыда-ақ түсінген. Бату, сенің әкең дәрігер емес пе, халықаралық медициналық таңба – тостаққа оратылған жыланды есіңе түсірсеңші.

– Сосын менің әжем алдағыны болжай алатын, аң-құстың тілін білетін, жер астындағы қазынаны көретін, – деп сөзін үстеді Дана. – Осының бәріне оны жыландар үйреткен деп ойлаймын. Жылма-жыл ол Жыланды тауына барып, сирек шөптерді жинайтын. Ал, екі жыл бұрын мені де ала кетті!

– Тоқта, сен, шынымен, сонда бардың ба? Осы біздің дүниеде ме? – деп білуге ынтықты Бату. – Сонда қалай жеттіңдер? Ол тау қай жерде?

– Білмеймін, – деп күрсінді Дана, – біз автобуспен ұзақ жүрдік, сосын мен ұйықтап қалдым. Сол жерде, тауда әжем көп ұзамай біздің дүниемізден кететінін айтты. Және ол менің де Жыланды тауына апарар өз жолымды табатынымды, ал, сосын... Сосын менің де сол кісідей емші болатынымды айтты.

Дана ойын жинақтап аз-кем үнсіз отырды, сосын сөзін сабақтады:

– Мен үйіме қайттым. Арада көп уақыт өтпей, ауылды сұмдық індет жайлапты. Бір жолы түнде әкем сол үрейлі оқиға жайлы шешеме әңгімеледі, мен естіп жаттым... Дәрігерлер еш қайран қыла алмапты. Адамдар қырыла беріпті және оның не дерт екенін ешкім ұға алмапты! Өзі есірік ауруына ұқсайды екен, жұртты: еркегі бар, әйелі бар, баласы бар, қарты бар тегіс жалмауға айналыпты. Әкем оны құс тұмауы әлде доңыз тұмауы

сияқты, тұмаудың бір түрі болар, аса жұкпалы деді... Дәрігерлер әжемнің ауылын оқшаулау керек деген екен, сол үшін әскери бөлімше жіберіліпті. Бірақ, ауылды қоршауға алған сарбаздар да ауыра бастапты... Жұрт қатты дүрлігіпті.

– Бұл қашан болған? Былтыр ма?! – Саша атып тұрды, аяғымен скейтті іліп кетіп, тротуарға жалпасынан түсе жаздады. – Мен ол туралы ештеңе естімедім! Жаңалықтарда ондай ештеңе хабарлаған жоқ! – ол тағы да бағанға отырып, қолын жайды. – Мүмкін, бірдеңе шатастырып тұрған шығарсың? Ондай індет құпия болып қалмас еді!

– Ештеңені де шатастырған жоқпын! – деді Дана нықтап. – Әрі қарай тыңда! Бәрі өлмеген, аман қалғандары құтырған адамша ылғи өтірік айтатын болыпты...

– Өтірік айтқаны қалай? – деп күліп жіберді Саша. – Ондай болмайды! Соны да аурудың белгісі деп!

– Енді... көздеріне әлденелер елестеп, содан бірденелерді сандырақтаған шығар, – деп шыдамсыздана бөліп жіберді оны Бату. – Жә, Дана, тезірек әрі қарай не болғанын айтшы!

– ... Бірде түн ішінде таудан күркірей ақырған дауыс, ағаштардың сатырлағаны, тастардың домалай құлағаны естіледі. Таңертең тауға көтерілген жігіттер дүмдей жаралы ақ жыланды көреді, ал, тап қасында... – Дана әсерді күшейте түсіп, сәл кідірді, – өлі қара аю жатыр екен! Сол маңдағы ағаштар сынған, шөп жапырылған, ал, кей жерлер, бейне, соқамен жыртқандай дейді. Ақ жылан мен қара аю түні бойы айқасқан көрінеді. Жылан аюды буындырып өлтіріпті, бірақ, өзі де әлінен айырылыпты. Сәлден соң ол адамдардың көз алдында баяу жылжып, шатқалға сіңіп кетіпті. Сол күннен бастап індет толастапты. Жұрт қара аю әлгі аурудың иесі екенін айтады.

Екі ұл хикаяны ой елегінен өткізіп, үнсіз отырды. Дана олардың аңырған түрлеріне көзінің қырымен жымия қарап қойды.

– Сонда әлгі ақ жылан сенің әжең болды деп ойлаймысың? – деді Бату бір кезде үнсіздікті бұзып. – Мәссаған! Ал, керек болса!

– Не тантип кеттің? – деп наразылық білдірді Саша. – Жылан қалайша әжесі болады? Сен не, осы ертегіге сенесің бе?

– Сенсем, сенетін шығармын! – деді Бату елеурей, содан соң сабырмен былай деп қосты: – Өзім көрген хикметтен кейін, енді не айтылса да сенем, Саша!

– Аха! Көктемгі емтиханды «беске» тапсыратынына да ма? – деп қарқылдай күлді досы. – Жоқ, Бату, шынайы өмірді виртуалды өмірден ажырата білу керек...

Бату бірдеңе білетін кісінің сойымен қасын керді, сосын Данаға бұрылды:

– Ал, сен не ойлайсың?

– Білмеймін. – Дана ойлы жүзбен басын шайқады. – Әкемнің айтуынша, әжем дәл сол түні қатты науқастанып қалыпты. Көп ұзамай ол кісі... қайтыс болды – деді ол айтуға ауыр тиетін сөзге келгенде мүдіріп. – Ол кісі жерленген соң, жыландар бір түннің ішінде ауламыздан ауып кетті. Ал, жетісі болғанда, бүкіл зират жыпырлаған жыландарға толып кеткен екен, жұрт әжемнің моласына барып, дұға оқи алмады. Келесі күні ғана жыландардың бар-жоғын тексере барған батылдау бірер кісі зират басынан ештеңе таппады. Тек әжемнің моласында ғана өлі ақ абжылан жатыр екен. Сол жылан әжемнің киесі болған деседі жұрт...

– Қалайша? – деп таңданды Бату. – Әжең, не, айналғыр болған ба?

Дана шамданып, аузын аша бергені сол еді, әншейінде ақылды Саша тіптен лағып:

– Ақымақсың, Бату, айналғыр емес, хайуан кейпіне ене алатын сиқыршы! – деп қойып қалды.

– Жетер! Ойдан шығарылған шатпырақты оқып алып, шатуларын! – Дана кейістік білдіріп, атып тұрды. – Бату, өзің де сонда болдың ғой? Не айтып кеттің?

– Жарайды, жарайды, Дана, кешір. – Бату құрбысын сабырға шақырғандай, қос алақанын көтерді. – Келісем, қайдағы жоқты көкіп кеттік... Біз... жай... түсінбей қалдық, иә, Саша? Киесі болғаны қалай сонда?

– Құрып кеткір, мен қайдан білейін! – деді Дана, ашуын тежеп. – Сендерге қалай түсіндірсем екен... Өз басым былай ұқтым: әжем бір мезгілде әрі әже, әрі жылан болған. Білесіндер ме, – Дана үндемей қалды, сосын зорлана сөйлеп, сөзін бітірді, – кейде мен сол жыланды түсімде көрем... Және оның әжем екенін білем!

Дана көзінің астымен ұлдарға қарады. Егер бұлардың біреуі тағы да анау Нагайна я Василиск туралы шатып-бұтатын болса, екеуін де буындырып өлтірер еді!

Біреулер мысыққа не итке бауыр басады, ал, Дана кішкентайынан жыландарға бойы үйреніп, олардан қорықпайтын болып кеткен. Әрине, жұрт әжесін сыртынан сөз қылатын. Сөйте тұра, әлдеқалай дерт меңдей қалса, дауа іздеп, әжесіне жүгіретін! Хат таныған соң, Дана кітаптарда жыландардың дәйім жақсылықты білмейтін залым әрі аяр болып бейнеленетінін ұқты. Тек қазақ ертегілерінде ғана жыландар залым ғана емес, сұңғыла, мейірімді, ізгі де болып келетін. Бала біткен өліп-өшіп Гарри Поттер туралы кітаптарға бас қойғанда, Дана мысқылдап, миығынан күлген. Тәйірі, Гарри жыланша сөйлей алады екен! Сөйлеген сиқы сол, ысылдайды екен... Күлкіні келтіреді! басқа-басқа, ал, жыландармен тілдескенде, ысылдаудың түк қажеті жоқ екенін Дана біле-

тін. Оның үстіне, сюжет бойынша бұл қасиет Гарриге жауыз, зұлым сиқыршы Волан де Морттан дариды ғой, яғни, онысы ақырында жақсы қасиет болмай шығады... Сөйтіп, Дананың Гарри Поттер туралы шатпақ ертегіге қызығушылығы тез сап болды, ал, Бату мен Сашаның қашан көрсең осы тақырыпты мыжи беретіні қитығына тиетін.

Дана Батуға көзін көтеріп, маңыздана тіл қатты:

– Жыланды тауынан бір-ақ шыққанда, бірден жыланға айналып кеткеніме өз басым онша таңдана қоймадым. Неге екенін енді түсінген шығарсың? Мен өз үйімде жүргендей болдым...

– Иә... сен, тіпті, жылан патшайымы, жылан патшасының қызы болып таныстың менімен... – Бату көзін сығырайтты. – Айтпақшы, неге олай дедің? Әлде әкең шын мәнінде...

– Жоқ, әрине! – деп күліп жіберді Дана. – Өз әкемнің жыландарға еш қатысы жоқ. Ол жақтағы қылығым мен сөздерімнің мәнісін қазір өзім де түсініпкіремеймін. Ал, жылан кейпінде болғанымда, керісінше, адамдық болмысым өзіме түсініксіз көрінген еді. Таңғажайып құбылыс. Түсінесіңдер ме?

– Түсінеміз... – Бату оның иығынан қағып қойды. – Әлгі ақ жылан әжеңнің киесі болса, жылан патшайымы сенің киен болғаны-ау, сірә!

Дана оған ризашылықпен басын изеді. Саша сәл күрсінді. «Байғұс-ай... Қандай күйде екен қазір?» – деп ойлады Дана. Ол өзі де басынан өткерген оқиғалардың шындығына әрең сенеді. Бату, қабағы түйіліп, үнсіз тұр. Шамасы, ол да іштей шүбәланатын болуы керек...

– Әжем өлім турасында: «қайтыс болу», «қайту» деуші еді және ешқашан өлімнен қорықпайтын. Ол сонда, тауда жүргендей көрінеді маған. Сол жерде онымен қайта кезігем... – Дана

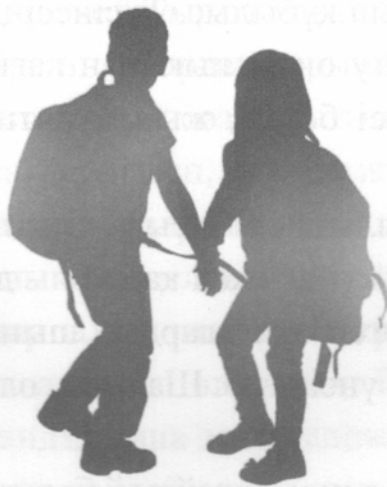
қикарлана иегін көтеріп қалды. Білсін бәрі: қоян жүрек қорқағың бұл емес, жол түссе-ақ, Жыландар патшалығына қайта аттанады!

Ауада тағы да кідіріс кілкіді. Дана басын кегжең еткізді, сосын, жігерленіп, былай деді:

– Тағы... Айтайын дегенім... Бату, рақмет саған! Сен мені құтқардың ғой... Жыландардан қорықсаң да... Бұндай батыл екенінді білмеппін! – қыздың екі бетінің ұшы қызарып шыға келді, ол қысылып қалған Батуға ұяң жымыыс сыйлады да, жалт бұрылып, роликтері даңғырлап, асфальт үстімен сырғи жөнелді.

Әлі де бұталы дуалдың тасасында тұрған шал түнеріп, күбір етті:

– Мына қызымка не деп кетті?.. Кім екен өзі?.. Иә... Бұл үшеудің жолын кеспесе болмайды екен... – солай деген оның жымырыңқы ұртына шаянның уытындай кекесінді күлкі үйірілді.

ЖАҢА ТҰМАРДЫҢ ТУУЫ

Кәнігі тыңшының жымысқы жоспары.

Алтын тостаған қайда екен?

Скорпион таңғажайып қылық танытады.

*Дана мен Саша Аспарамен танысады.
Ұшпалы шатыр.*

Бағзыдағы бақсы ойыны.

Жұмбақ орамалдың оюы – шынымен-ақ, карта ма?

Қуанышты хабар. Алақай! Бауы берік болсын!

Үйдің жаңа мүшесіне ат қойылады.

Скорпион, яки, Руслан Скоробогат, атасына шегір көзімен шатынай қарап, тағы да мыңқ-мыңқ етті:

– Ата, жіберші... Жіберші, а? Батоннан кешірім сұрауға бармаймын. Мені кім деп жүрсің?

– Бармаймысы-ың? – даусын соза сөйлеген атасы, жадырай күлгенсіп, кеңк-кеңк етті де, кенет байқатпай, шалт қимылмен немересінің бүйірінен ауырта нұқып қалды. – Ал, сен сүмелектен сұраған кім бар? – деп қырылдады ол, бала ауырсына, бүйірін басып, бақырып жібергенде. – Әлі-ақ жүгіріп барасың... Қане, бойыңды тікте... Кімге айттым!

Сашаның ұсынысы Батудың көкейіне қона кетті. Ол үстелде бейберекет жатқан оқулықтар мен дәптерлерді ақтарыстыра бастады.

– Бұл кімге тиімді екенін анықтап, сол тарапта іздестір... деуші еді әкем бұндайда, – деп, келелі ойын ортаға салған Саша, сөзге тартқан сыңаймен достарына қарады.

Осы мезетте Сашаның “артынан талқылаймыз” дегені көңілін көншітпеген Дана, сүйегіне сіңген сыншыл мінезіне бағып, айтылған сөзді іліп әкетті:

– Мәселе сонда ғой, халайық! Бұл кімге тиімді болуы мүмкін? Қарандар, егер кімде-кім тостағанды қымқырып, одан сусын ішетін болса, шыншыл адамға айналып, қылмысын мойындайды. Демек, қолды болған тостағанды өзі-ақ қайтарады. Олай болса, тостағанды оның сиқырлы қасиеті жайлы білмейтін біреу алған болып шығады. Ал, ондай адамдар ол кезде болмаған.

Ақыры Бату басы шайналған қарындаш, таза қағаз қиындысын тауып алды да, оларды Сашаға беріп жатып, сауал тастады:

– Ал, егер ұры одан өзі ішуді ойламаған болса ше?

Дана ұрының алтын тостағаннан өз туыстары мен дос-жарандарына ішкізіп отырғанын жіті көз алдына келтіре қойды да, оқыс күліп жіберді:

– Ол ақымақтық болар еді! Егер ұры тостағаннан өзі ішпей, өзге адамдарға ішкізсе, айналасындағылардың бәрі дана әрі адал болып кетеді! Сөйтіп, әрине, қылмыскерді жазалайды, иемденгенін қайтартқызады!

– Әйтсе де, Батудың жорамалының жаны бар, – Саша құптай, досы жаққа қарата басын изеп қойды. – Мәселен, қылмыскер тостағанды басқа адамдардан құпия мәлімет алуға пайдаланбақ болды делік!

Дана бұған да мырс етті:

– Сыр сандықтың кілті ме екен ол сендерге...

Есіктің қоңырауы зың етті. Бірақ, достардың әңгіме қызығына түскені сонша, есікті әжейдің ашуына тура келді.

Келген қонақ, әрине, Скорпион еді. Ол «топас Батонның әжесімен» әлінше сыпайы амандасты.

– Сәлеметсіз бе! Кешіріңіз, Бату үйде ме?

– Сен де сәлемет бол! Батуға қонаққа келдің бе? Төрлете ғой, достарың жиналып та қойды. Қазір шай ішеміз, – әжей қонақжайлықпен Батудың бөлмесі жаққа нұсқап, есікті бекітті де, ас үйге қарай асықты.

Шай қайнатып, нақысты қыш табаққа тәтті-дәмділерді сала жүріп, әжей, әдетінше, әлдебір әнді ыңылдаумен болды... Тағы да немерелі болатынын қуана ойлап, көкірегін қуаныш кернеген әжейдің кенет көңілі бұзылып сала берді... Апыр-ай! Мына баланы, Батудың жаңа досын шырамытатын сияқты ғой, өзі? Бұрын оны бұл үйден көрмеп еді. Оның шегір көздерінен жағымсыз, тіпті, қатыгез әлдене байқағандай болды-ау... Жоға, елестеді, әрине... Қарттықтың кесірі ғой, ол әлі Батумен жасты бала емес пе, қайдағыны ойлап кеткені несі?

Алайда, әжей ішкі түйсігіне көбірек құлақ түріп, сол сәтте дәлізге шығып қараған болса, келген қонақтың қылығы оны қатты таңырқатар еді...

Скорпион мысықтабандап, Батудың бөлмесіне тақады да, ар жағынан өзі жек көретін үштіктің дауыстары жетіп тұрған жабық есікке жабысып, құлағын тосты. Қане... Қайдағы бір тостаған туралы былжырайды... Аха, мынау әлгі ақымақ қыз ғой, өткендегі ауладағы оқиға үшін есесін алады ол әлі. Қарай гөр, қалай-қалай сайрайды, дауысы да өктем...

– Өздерің ойландаршы, ондай тостағанды арам пиғылмен пайдалану мүмкін емес. Естеріңе түсіріңдер, суайттар оны қолына да ала алмаған. Ал, оның көмегімен біреудің құпиясын білмек болу, тіптен...

– Екі жарым мың жыл ішінде тостағанның ешбір жерден шықпағаны, еш жерде пайда болмағаны қызық екен, – деді кенет Саша.

– Еш жерде шықпағанын қайдан білесің? – деп таңғалды Дана тосын тұжырымға.

– Ал, сен бұрын-соңды әлдебір елде әлдебір заманда адамдар шетінен дана әрі шыншыл, бетегеден биік, жусаннан аласа болып кетіпті дегенді естігенің бар ма?

– Эврика! – деп саңқ етті Бату. – Бәзбір бай коллекционерлер қылмыскерлерден ұрланған өнер туындыларын сатып алады. Олар Интерполдың қолды болған шедеврді іздестіретінін біледі, оны біреулерге көрсетіп, мақтана алмайтынын біледі. Бірақ, ондай есуас, әйтеуір, әлгі затты иемденсе болғаны, сол үшін ол миллиондап ақша төлеуге бар. Тостағанды ұрыдан сондай манъяк-миллионер сатып алып, тығып қойған!

– Дәл солай. Сосын өліп қалған. Ал, тостаған бір жерде тығулы жатыр..., – деп іліп әкетті Саша.

– Жоқ. Тостағанды адамдардың ақылды, адал, тату болғанын қаламаған біреу ұрлаған, – деді Дана нығарлап, өйткені, Саша суреттеген көрініс оның көңілінен шыққан еді. Ол кенеттен тостағанның арқасында барша адамдар жаксы жағына қарай өзгеретін дүниеде өмір сүргісі келіп кетті! Ойлаудың өзі ғанибет, соғыс, аштық, лаңкестік атаулы жойылады, қылмыскерлер мен өтірікшілер атымен болмайды! Ертегі дерсің!

Саша Данаға құрметке толы көзбен қарады:

– Иә-ә, бұл күшті-ақ нұсқа. Сонда тостағанды не манъяк-миллионер, не адамдардың ақымақтығын, зұлымдығын, алауыздығын, соғыстарды тиімді пайдаланатын біреу ұрлаған болып шығады.

– Соғыс кімге тиімді болуы мүмкін? – деп сұрады Бату сенімсіздікпен.

Есік сыртында тың тыңдап тұрған Скорпион өзіне пайдалы бәлендей ештеңе ести қоймайтынын баяғыда-ақ ұққан, бірақ, көзілдірікті қиялидың мына сөзі оны да қызықтыра алған еді.

– Мәселен, қару жасаушылар мен оны сатушыларға. Немесе нашамен айналысатын алпауыттарға, немесе ойын залдары мен казинолардың қожайындарына... Әрі-беріден соң, кез-келген қылмыскерге тиімді! Соғыс жүріп жатқан уақытта ол арамзалардың қалай белшеден олжаға бататынын білемісің?!

Компьютерлік ойындардың әуесқойы Бату аузын қисайтты:

– Саудагерлер, нашамен айналысатын алпауыттар – жарайды, ал, ойын залдарының бұған қатысы не, а?

Осыны естігенде, Дана, әлбетте, оны тәрбиелеп қалудан бас тарта алмады:

– Қатысы сол, кейбіреулер компьютердің алдында жамбасы тесілгенше тәуліктеп отырып, соңғы ақшасын желге шашуға бар, тек, әйтеуір, атыспақ ойнаса болды. Төңірегінде – соғыс па, наша ма, өлім бе – не болып жатқанына түкіргені бар олардың... Сондай әуесқойдың Алтын тостағаннан сусын ішкенін елестетші. Ол әрі қарай да ойын залына ақша төлеуге барады деп ойлаймысың? Және клиентінен айырылғанына қожайын да қуана қояды ғой деймісің?

– Жә, керіспеңдер, – деп, тізесін салып қалды Саша. – Сонымен, бізде екі нұсқа бар. Бірақ, олармен жұмыс істеу үшін, бүкіл

көне тарихты қопарып шығуымызға тура келеді. Сол заманда кім қару сатқан? Сол кезде соғыс кімге тиімді болған? Әлде, сол кездің өзінде-ақ әлгіндей құнды затты иелену үшін ештеңеден тайынбайтын байлар болған ба екен?

– Бәлкім, Аспарадан сұрармыз? Оның анасы да өзінше тергеу жүргізген болуы әбден мүмкін ғой... – деп күтпеген жерден ұсынды Дана.

Осынау шешімнің қарапайым әрі айқындығы сонша, балалар бір-біріне бақырая қарап, үндемей қалды. Сашаның денесі мұздап сала берді. Өзіне Бату мен Дана айтып бергеннің бәрін ол осы кезге шейін құр қиял деп, ойын деп қабылдап келген. Дәл сол себепті де патшазададан сұрастыру оның ойына келмеген еді. Бату болса, орындығында отырған қалпы, ағытылып тұрған компьютерге қарай бұрылды да, ақырын шақырды:

– Аспара! Аспара!

Саша жақсырақ көргісі келіп, диваннан көтеріліңкіреді де, Батудың иығына мінбелей төнді. Дисплей қап-қара болып қала берді... Секундтар жылжып жатты. Саша көңілі қалып, күрсінді де, досын қағытпақ болып, аузын аша бергені сол еді, кенет... Әлі де қараңғы экранда күнгірт айнаға түскен көмескі кескіндей, көрінер-көрінбес сұлба пайда болды. Кескін тез айқындалып, жақындай берді, ақыры, экран толық жарықтанды да... Саша монитордан шаш қойысы бір түрлі ерсі, күлімсірген қара торы бозбаланы көріп, ох деп, диванға сұлай кетті.

– Армысың, Бату!

Бату құлаққа тосаң сәлемдесуге қалай жауап берерін білмей, кібіртіктеп қалып, артынша сөз тапты:

– Сәлем, Аспара! Мен сені достарыммен таныстырайын деп едім. Бұл – Дана мен Саша.

Осы мезетте есік түбінде қылқиып, мына мағынасыз әмбе түсініксіз қазақ тіліндегі мылжынды тыңдаудан жалығып кеткен Скорпион сағатқа қарады. Атасымен келіскен уағдалы мезгілге дейін әлі уақыт бар еді, бірақ, ол есікті итеріп қалды да, нық басып, бөлмеге енді:

– Сәлем бердік! Күтпедіндер ме?

Компьютердің қасында тұрған Саша басқалардан шапшаңырақ қимылдап, қам жасап үлгерді: ол күтпеген қонаққа жай ғана бұрылмай, дисплейді оның көзіне көрсетпей, көлегейлеп қалды. Скорпион үй иесіне жақынырақ барғысы келгендей кейіп танытып, оның артына үңілмек еді, бірақ, Саша сақтық танытты.

Ақыры Бату зорға тілге келді:

– Скорпион?! Сен неғып келдің?

Өзіне таңылған рольден жиіркеніп, Скорпион ең жағымсызынан неғұрлым тезірек құтылуға тырысып, бастырмалата жөнелді:

– Тыңдашы, Батон, яғни, әлгі, Бату! Біз Қайрат екеуміз... Біз саған тиісуді, әлгі, ойлаған жоқпыз... Яғни, ойладық, бірақ, түсінесің бе... Қысқасы, кешірші бізді, а?

Таңданыстан Батудың аузы ашылып қалды. Саша мен Дана аңырып, көздері алақандай болып, Скорпионға тесілді. Анау болса, бұларға әсер ете алғанына мәз болып, майдай еріп, езуі жайыла берді:

– Әрі-беріден соң... Біздер әлгі... Сыныптаспыз ғой. Бір үйдің баласындаймыз, иә, Батон? Түһ, яғни, Бату!

Бекер аузынан қағыныпты... Өктем қыз бөлменің ортасына атып шықты да, жұдырығын түйіп, әр сөзін шегелей сөйледі:

– Әй, сен! Не айтқаныңды өзің түсіндің бе?! Қайрат екеуің бірінші сыныптан бастап Батудың қыр соңынан қалмай келе жатқандарыңды ұмыттың ба?! Кешірім сұраған екенсің, енді тайып тұр! Қане?

Скорпион қыпылдай бастады... Қап-ай, шынымен-ақ, бүлдіргені ме? Егер бұлар өзін желкелеп қуып шықса, соның кесірінен атасының жоспары зая кетсе, лағнет атқыр шал бұның басын жұлып алады! Скорпион сағатқа көз қырын тастады. Қайткенде де, атасы белгілеген уақытқа дейін осы жерде бір-бір жарым минут бөгелуі керек...

Осы кезде, оңдағанда, бөлмеге сүйретіле басып, Батонның кеңкелес әжесі кірді. Қолына бәліш пен кітірлек нан салынған таба ұстаған. Тамақ па? Дәл келді! Кемпір бұл кезде табақты Батуға соза беріп, сондай мейірімді үнмен:

– Бату, бұл сенің жаңа досың ба? Неге отыруға шақырмайсың?
– деді.

Батон тістене тіл қатты:

– Төрлет... Руслан. Отыр.

Қыз диванға өтуіне жол беріп, шетке тықсырылды. Бірақ, Скорпион бұны байқамағансып, баяғыша бүкір арқасымен компьютерді қалқалап тұрған оқымысты қиялиды айналып өтті де, айналмалы отырғышқа еркінсі жайғасып, экранға сұғанақтана көз салды. Дисплей қап-қараңғы еді.

Шығып бара жатып, кемпір:

– Барып, шәйнек алып келейін. Дана, кәселерді әкелуге көмектесесің бе? – деді.

Қайта күш алған Скорпион қылмындап, қызға көзін қысып қойды. Ол болса, дәрменсіз долылықпен теріс айналып кетті де, кемпірдің ізінен ерді.

Олардың соңынан есік жабылды.

... Дәл осы сәтте Скоробогат атай жерге қадалған арзан қытай отшашуына оттықты апара берген...

Соңғы кезде адам айтқысыз батылсынып кеткен Батон қатқыл үнмен:

– Ал, қане, айт, неге келдің? – деп сұрады.

Скорпион кемпірдің дәміне қол сала беріп, аузын ырситты:

– Достарды осылай қарсы алушы ма ең, Батон? Ұялсаң етті? Жаман бала... Әжесінің немелтайы... – ол Батонның қаны қайнап, түтігіп кеткен жүзінен көз айырмаған күйі, бәлішті аузына тығып, шайнаңдай жөнелді. Сонымен бір мезгілде еденді қиқымдай, екінші қолының саусақтарымен жұқа кітірлекті сындыра берді... Бірақ, ойы салқынқандылықпен секунд санаумен болды.

– Қарын тойдыруға келсең, тағы бір бәліш ал да, бұл жерден аулақ барып серуенде! Біздің өз шаруамыз бар, сен бұл жерде артықсың. – Батон, тіпті, ызадан бір орында тұра алмай, ойқастай бастады. Тарпа бас салмаса, неғылсын...

Алаңда болған өткендегі төбелесті, адал Қайраттың жақын маңда жоқтығын есіне алған Скорпион, бәледен қашып, езуін жиды да, қолдарын сілкіп, орындықтан тұра берді:

– Жарайды, жұлқынба! Болды, кеттім, кеттім!

Кенет ауладан ащы ысқырық естілді. Скорпионнан басқасының бәрі еріксіз селк етіп, бір пәс ар жағында отшашу түрлі-түсті гүл болып төгілген терезеге бұрылып кетті.

– Құрып кеткір, – деп, демін басты Бату. – Біреудің туған күні ме, немене...

Батон Скорпионға қадалды:

– Сен әлі осындамысың?

Балалар әрі қарап кеткенде ісін тындырып үлгеріп, іштей өзіне риза болған Скорпион, дәлізге тұра ұмтылды. Әйткенмен, кетіп бара жатып, қапаланған сыңай танытуды ұмытпады:

– Жарайды, балалар. Әзірше достығымыз жарасатын емес... Өкінішті, өкінішті...

Бату оған ілесе шықты да, үн-түнсіз сыртқы есікке дейін шығарып салып, ол кетісімен, есікті тарс еткізіп жауып алды. Жиреніш сезіммен бөлмеге қайтып келді.

– Құтылдық-ау, әйтеуір, – деді Дана, Бату кірісімен. Ол ас үйден кесе, сүт пен ыстық шәйнек әкеліп үлгеріпті. – Ал, кім шай ішкісі келеді?

– Кейін, Дана... – деп, шыдамсыздана кідіртті оны Саша. – Бұнда бір шикілік бар, балалар. Ол неге келді? Кешірім сұрауға емес шығар?

– Иә, Скорпион кешірім сұрамай қалсын... Әлде атасы жетесіне жеткізді ме екен? – деп сықылықтады Дана.

– Жарайды, құрып кетсінші, – Бату иығын қиқаң еткізді де, қарайып тұрған компьютер экранына қайта бұрылды. – Аспара! Аспара! Қайдасың?

Бұл жолы Аспара еш бөгелместен экранда пайда болды. Ал, келесі мезетте көз ілеспес қимылмен одан ажырап, бөлмеден бір-ақ шықты. Саша естілер-естілмес «ох!» деп қалды да, көзін уқалады. Аспара оған жылығұшырай күлімсіреп, Данаға басын изеді де, диванның алдындағы кілемшеге жайғасты.

Батудың ұдай бөлмесі тарылып шыға келді. Әлгінде ғана бұлар дәл осылай төртеу еді, әмбе ешқайсысы сасық текедей Скорпионның жанына отырғысы келмеген, бірақ, сонда да ешқандай тарлық сезілмеген. Патшазада, әрине, бұлардың бәрінен ересек, бір төбе биік, әлдеқайда жауырынды болатын, дегенмен, мәселе онда емес еді... Әсілі, Аспара өзінің тәні сыйып отырған жерден де кеңірек өрісті жайлайтын тәрізді.

– Аспара, қарсы болмасаң, менің достарым бізге Алтын тостағанды іздеуге көмектеседі, – деді Бату.

Барлығы демін тартып, сілтідей тынған. Үнсіздік көпке созылды. Аспара балаларға: диванда отырған өршіл бірбеткей қызға,

дәл табалдырықтың жанында үлкен дене шынықтыру добынын үстінде отырған көз әйнекті ақ сары ұлға түстеп қарап алды. Со-сын қатарында құлақ қақпай отырған Батуға назарын аударды да, басын иіңкіреді.

– Мен құп алам, – деді ол байыппен. Балалар осы бір патшаға тән салмақты үннен селк етісті. – Бізге қолғанат болады.

Бату Сашаның жанарынан дағдарғандық байқап қалды.

– Түсінбей отырсың ба? – деп ақырын ғана сұрады ол досынан.
– Саған аударып берейін бе?

– Түсінем, – деп, дәл солай ақырын жауап қайырды Саша. – Бату, мен қазақ тілінен талай олимпиадаларда жеңімпаз болдым ғой... Тек ол... Аспара... Бір түрлі қызық сөйлейді екен. Қазіргі замандағыдай емес... Бәрін ұғына алмадым... Бірақ, төселіп кететін шығармын?

– Әрине, төселесің, – деп жеңілейе жауап берді Бату. – Мен де бастапқыда бірін түсінсем, бірін түсінбей, шорқақтағам... Есе-сіне, ойлашы, Саша, бұл тіл ұстартудың таптырмас амалы емес пе!

Саша бір езулей жымыып, көзілдірігін түзеді:

– Сен кешір, әзірше орысша сөйлей тұрайын, жарай ма? Аспараға аударып бересің бе?

Бату басын шұлғыды. Саша тамағын кенеп алып, патшаза-даға тіл қатты:

– Аспара, сенен сұрайық деп едік: анаң ұрлықшыларды іздеді ме? Ол тостағанды ұрлау кімге тиімді болуы мүмкін екенін анықтаған жоқ па?

Бату Сашаның сұрағын аударды. Аспара иығын кушитты:

– Әрине, ағама қалай іздеу салса, тостағанды да солай іздеді.
– Аспара анасы мен сүгірдің әңгімелерінен ғана қаныққан істің мән-жайын есіне түсіріп, бір сәт меңірейіп отырып қалды. Өйт-

кені, ол шақта буыны қатып, бұғанасы бекімеген бала болғандықтан, сол қым-қуыт көктемнің оқиғаларына қатыстырылмаған-тын. – Анам, Тұмар падиша жан-жаққа тәжірибелі ізкесер жасақтарын аттандырды. Ондай ізкесер құлағын жерге төсеп, алты қырдың астындағы кез-келген дыбысты, тіпті, тағасыз аттың дүбірін естіп қояды. Бірақ, олар ештеңені де, ешкімді де таппады...

– Ал, төбеде ше? Айтшы, төбеден не тапты? – деп қобалжи бөліп жіберді Бату.

– Онда, оттың айналасында тек алтын Соқа, Мойынтұрық пен Айбалта ғана қалыпты. Айтпақшы, жапырылған шөптің үстінде туырлықтай кілем жатты...

– Кілем? – деп місе тұтпай, қайыра сұрады Дана. – Кәдімгі кілем бе?

– Ағаңның кілемдер төселген шатыры болып па еді? – деп нақтылады Саша.

Бату қолма-қол аударып қойды. Аспара байсалды жауап берді:

– Жоқ, онда тоқымның астына салатын терліктен басқа ештеңе болған жоқ.

– Ал, алыс-жұлыс, ұрыс-төбелестің ізі болды ма? – деп қызына сұрады Бату. Ол қиялында, тура кинодағыдай, қылыштардың қаршылы, айғай-шу, сұмдық соққылардың есті алған дыбысы шыққан жекпе-жекті суреттей қойды. – Несі бар, жапырылған шөп – соның айғағы емес пе!

Аспара қабағын шытты:

– Жоқ! Ізге қарағанда, сол түні ағама не атты, не жаяу ешкім келмеген. Бірақ, шөпті жапыра шатыр тігіліп, кілемдер жайылғанға ұқсайды.

Балалар жаңа, мүлде күтпеген мағлұматты саралауға тырысып, үндемей қалды. Саша қағазға бірдеңелерді сүйкектете жазды. Сосын ойлана қарындашын тістелеп, сөйлеп кетті:

– Демек, Аспара, салт атты, яғни, сенің ағаң елсіз даладағы төбеге келіп, аттың ер-тоқымын алып, шідерлеген. Содан соң, от жағып, қоржынынан алтын бұйымдарды алып шығып, шөпке тастаған. Солай ма? – Саша қалай қазақша сөйлей бастағанын өзі де аңғармай қалды. – Оның өзі, сірә, терліктің үстінде отырған әлде, мүмкін, ерді басына жастап жантайған да болар. Бәлкім, ұйықтап кеткен шығар? Жә, ол маңызды емес. Ең қызығы: оған не жаяу, не көлікпен ешкім жуымаған. Бірақ, артынан біреу сол жерге шатыр тігіп, кілем төсеген болып шығады. Тура көктен түскендей! Ал, таңға қарай әлгі біреу де, патшазадамыз да, анау ұшатын шатыр да Алтын тостағанмен бірге ұшты-күйлі жоғалып кетеді. Айтпақшы, басқа жәдігерлер орнында қалған. Анау кілемше де... Ақылға сыймайтын оқиға!

Ол өзі оқыған көптеген детективтерді есіне түсіріп, үнсіз қалды. Бұл шытырманның шиесін Шерлок Холмс немесе Эркюль Пуаро қалай тарқатар еді? Ех, дерек аз, айғақ, тіптен, жоқ... Әлгі кітаби із кесушілерге оңай еді: ана жерде сигара күлі, мына жерде қанмен жазылған құпия жазу қалады. Не болмаса, қара киімді жұмбақ сұлба бұрыш тасасында бұғып тұрады... Ал, мында куәгерлерді айтпағанда, айғақ атаулы баяғыда-ақ желге ұшып кеткен мың жыл бұрынғы істі ашуға тура келіп тұр.

Осы арада Бату:

– Ал, анаң бұл жайында не деген еді? – деп сұрады.

Аспара иығын көтерді:

– Гәп сонда ғой, ештеңе деген жоқ!

– Қалайша? – деді Саша қайран қалып, – мүмкін емес! Тегі, сен барлық әңгімені естімегенсің ғой!

– Кілтипан онда емес... – Аспара ойланып қалды, сосын әлдеқайда кеңістікке жанарын тігіп, ақырын былай деді. – Олардың...

Анам мен сүгірдің сөз сыңайына карағанда, шатыр оқиғасы... ерекше ештеңесі жоқ, үйреншікті, жай нәрсе сияқты еді. Бұл маған сол кезде-ақ оғаш көрінген.

– Жарайды, шатыр мен кілем хикаясының астарында бізге беймәлім бір сыр бары анық, – деп ойлана тіл қатты Саша. – Бірақ, падишаның өзі бұған мән бермеген болса, біз де бұны қазбаламай-ақ қойғанымыз жөн шығар?

Маналы бері үнсіз отырған Дана кенет:

– Ал, ағанның жайы не болды, Аспара? Оны іздеді ме? – деп сұрады.

Аспараның жүзін көлеңке шалды, даусы солғындап, сынып естілді:

– Анам ағамды көп іздеді... Көп нәрсе есімде қалмапты, бірақ, ержете бастағанымда, ол маған ағам жайында... оны қалай іздегені жайында жиі әңгімелеуші еді... Ізшілерден қайран болмаған соң, ол мұқым елге аты мәлім бақсы, сәуегейлерді алдына келтірді. Олардың кейбіреуі көкке құс ұшырып, солардың ұшуына қарап болжаған. Енді біреулері – жауырыншылар – қойдың жауырынын жағып, отқа түскен сүйектің жарықшағына қарап жіберіп, бал ашқан...

Осы сөзді естігенде, Бату күлкісін тыя алмады, бірақ, Саша салмақты қалпынан танбады:

– Құстың ұшуына қарап Ежелгі Римнің абыздары да бал ашқан. Ол «ауспиций» деп аталған.

– Мүйізді тымақ пен бақсы киімін киген ең атақты, арқалы бас бақсы, – деп, бұл арада сөзін сабақтады Аспара, – анам мен оның өрен-жарандары отырған шатырдың ішінде сарын айтып, ойын салған екен. Әуелі ұзақ қобыз тартыпты, одан соң, шатыр ішінде шыр айнала бастапты. Отқа қызған көсеуді жалап,

семсермен ішін тесіпті. Бірақ, денесінде күйіктің я жараның ізі қалмапты, тіптен, сызат та түспепті. Содан кейін шаңырақтан секіріп шығып, жоқ болып кетіпті. Келесі күні оны орманның бір түкпірінде сілесі қата қалжырап, ес-түссіз жатқан жерінен тауып алған екен. Есін жиған соң, ол анама былай депті: «Алтын тостаған ұлыңда. Ол бәз-баяғыша оны қорып отыр. Бірақ, ол тым шалғайда. Бұл өмірде ешқайсымыз оны енді қайтып көрмейміз». Падиша қайғыға батты. Ал, оның қол астындағылардың арасында пасық сөз, қауесет-қаңқу тарады... – Аспара өзегі өртене сөйледі. – Бірақ, анам ұлық әмірші еді. Әсте алып-қашты әңгіме, өсек-аянды елең қылған емес. Ол өзінің ұлы, яғни, менің ағамның арлы адам екеніне бек сенетін. Ержете бастаған кезімде маған ол жайында жиі әңгімелейтін...

– Неткен мұнды еді, – деп күрсінді Дана. – Шынымен-ақ, сонымен бәрі тынғаны ма? Ағанды со күйі таба алмады ма?

Аспара басын шайқады. Сосын кенет:

– Ал, кілемді көзінің қарашығындай сақтады... – деп қосты да, қойнынан бүктеулі жібек мата алып шығып, алақанымен тегістеп жазды. – Ол дәл кілемдегідей ою-өрнекті орамал тоқыттырып, ағатайымды ұмытпасын деп, маған берді.

Балалар кестелі орамалға төнді.

– Бір түрлі қызық өрнектер... – Саша қасын керді. – Олардың не ұғым беретінін білетіндерің бар ма?

– Кәдімгі өрнектер, – деп, иығын қиқаң еткізді Бату. – Әжемнің жамылғысындағы оюларға ұқсайды екен.

Дана орамалға шұқшия үнілді, сосын ойлы жүзбен тіл қатты:

– Әжем әрбір өрнек – белгі, кейбір көне оюларды кітап сияқты оқуға болады деуші еді.

– Кітап сияқты? – деп салған жерден ықылас танытты Саша. – Мүмкін, карта сияқты шығар? Қане, берші!

Саша орамалды олай да, бұлай да айналдырып көре бастады:

– Жок, картаға ұқсамайды... Аспара, ал, сен не ойлайсың?

– Ою-өрнекті сөйлетуді там-тұм үйренгенім бар еді, – деді Аспара, Сашадан орамалды алып. – Бұнда төртбұрышты дүние бейнеленген деп ойлаймын...

– Төртбұрышты? – деп оқыс күліп жіберді Бату. Шынымен-ақ, ежелгі патшазада, ертегідегі Хоттабыч қарт сияқты, Жерді пілдер мен тасбақа көтеріп тұр деп ойлай ма? – Аспара, жер доп сияқты дөңгелек, сен бұны білмеуші ме ең?

– Біз оны төрткүл дүние атаймыз. Өйткені, дүниенің төрт тарабын ажыратамыз, – деп сабырмен ұғындырды Аспара, кекесінге еш көңіл аудармай. – Міне, қара: шығыс – күншығыс тарап, батыс – күнбатыс тарап. Адам шығысқа қарап тұрғанда, оң жағы – оңтүстік – оң тарап және сол жағы – солтүстік, – Аспара саусағымен орамал үстін сызды. – Қараңдар, міне, олар, дүниенің төрт тарабы. Ал, мынау – дүниенің кіндігі, ал, кіндікте – Бәйтерек, оның басында – құс. Бұл – Самұрық. Ал, мынау тостаған тәрізді...

– Демек, бұл шынында да карта болды ғой! – деп толқи дауыстап жіберді Саша.

Аспара оның құлшынысын қуаттай қоймады:

– Қайдам. Мен де солай ойлағам. Сол себепті де, Батумен бірге Дегелеңдегі Бәйтерекке аттандым.

– Иә, – деді Бату керіліп. – Ағашты со күйі таппадық. Самұрықты да көрмедік. Ал, Мыстан кемпірден қашып, біраз далақтауға тура келді...

Ауызғы үйде қоңырау шылдыр етті. Тағы да әжесі барып ашты. Сол мезетте-ақ дәлізден әкесінің қуанышты үні естілді:

– Апа, немерелі болдыңыз. Көйлек тігер туды! Сүйінші!

Бату мен оның достары сыры ашылмаған құпиялар, жұмбақ кілем, тіпті, ежелгі патшазаданы бірер уақыт ұмыт қалдырып, дәлізге атып шықты... Аспара олардың соңынан мұңая жымиды да, баяу ауаға сіңіп, жоқ болып кетті.

– Бату, айналайын, сен енді аға болдың! – деп көңілі шалқыған әжесі Батуға бұрылды. – Енді сенің қарындасың бар!

Аңырайып қалған Батуға жан-жақтан достарының көңілді құттықтаулары жауып кетті: – Құттықтаймыз! Бауы берік болсын!

Далада, Батудың үйінің бұрышында тығылып тұрған Скоробогат шал тырысып, құлағындағы тың тыңдайтын тығын аспапты жұлып алды:

– Ал, ендігі еметайы үзіліп, жылап-сықтаған елжіректігінің керегі жоқ бұлардың... Әй, миғұла, микрофонды қайда тыққаның есінде ме?

– Әрине, есімде, аташым, – деп, мәймөңке үн қатты Скорпион. – Мен оны үстелдің беткі тактайының астына жапсырдым.

– Үстелдің беткі тактайы?.. – деді көңілі толмаған шал даусын соза, қалтасынан әмиянын алып жатып. – Ал, тауып алса ше?

– Кім таба қояр дейсің! Үстелінің үсті қалай былығып жатқанын білесің бе? – Скорпион атасының буындары қабынып, бырысқан саусақтарының қитыға ыбылжыған әр қимылын бағып тұрды. – Рақмет, аташым...

Ол атасының қолынан ақшаны жұлып алды да, түңілісін байқатпауға тырысты. Екі жүз теңге – досқа күлкі, дұшпанға таба! Бірақ, тайталасып, тіленшектенбеді – желкесінен шығарады. Әлгі бірдегі атасының бүйірін нұқып, ауыртқаны әлі кезге қатты қимылдаған сайын білініп, бебеу қақтырады.

Расында да, бұдан әрі Батудың үйінде салмақты әңгіме айтылмасы белгілі еді. Жұрт ауыз жаппай дабырласып, күлісіп, құшақтасып, мәз-мейрам. Осы абыр-сабырда әжей бір сәтке ары қарап кетіп, алақанымен көздерін сүртті.

Соңыра, сабаларына түскесін, үлкені бар, кішісі бар – баршасы жиылып, асығыс жайылған дастарқан басына жайғасты. Ұлына бір қарап алып, тыныштық орнаған соң, әжей салиқалы сөз бастады:

– Бату, соңғы кездері сен кәдімгідей есейіп кеттің. Мен осы әулеттің үлкені ретінде, немеремнің атын қою еркін, өзімнің үлкен немерем – саған берем! Қарындасыңды кім деп атайсың, Бату?

Бату аң-таң болып, әкесіне қарады – ол басын изеп, жымыды. Кідіріс орнады. Баршасы Батудың байламын күткен еді. Ал, ол не дерін білмеді. Қиялында ойламаған жерден көрініс туды: сәнді көйлек киген бақытты ана, қолында – қарақаттай қап-қара көздері күлім қаққан топ-томпақ балақай. Ол осы ойнақы көздерге үңіліп еді, шешім өзінен-өзі келе қалды:

– Мен қарындасымды Тұмар деп атаймын!

СКОРПИОН МЕН ҚАЙРАТТЫҢ ҚҰБЫЛУЫ

Скорпионның ұясы. Бөліп ал да, билей бер!

Интернеттің пайдасы: Сашаның шыңырау-перне мен «Табалдырық қосбасар» күйі туралы мағлұматты табуы.

Каникул қарсаңындағы соңғы күн.

Шалдың жоспары жүзеге асты. Аспараға жала жабылды ма?

Достар жұмбақ Күйшіге қонаққа барады.

Қабырғалары төбеге шейін тұнжыр күңгірт жасыл майлы бояумен сырланған тап-тар ас үйде, дастарқаны тілімделген үстел басында атасы таңғы асын ішіп отыр. Буфет әйнегінің ар жағына қойылған өткір көзді, қатаң әскери киімді, ұзын мұртты кексе адамның фотосуретіне таңғы күн сәулесі түсіп тұр. Әншейінде жуас, момын көрінетін шалдың мінез-құлқы осы жерде, өз үйінде мүлде басқаша болатын. Сырт көз жоқ жерде қой аузынан шөп алмайтын жуас деп айтуға болмайтын еді оны. Мектеп формасын киіп үлгерген Скорпион атасының жанына келіп отырды да, печеньеге қол созды. Көмескі тартқан қырлы

стақандағы ыстық шайдан бір ұрттап, атасы әр сөзін шегелей сөйледі:

– Ешқашан ешкіммен аса бір себепсіз жауласудың қажеті жоқ. Ақылдырақ болсаң ғой, қазір солардың сеніміне кіріп алар ең.

– Ата-ау, саған не болған? – деді Скорпион шамырқана. – Қайтесің сол кеңкелестерді!

Шал стақанды тарс еткізіп, үстелге қойды.

– Қанша айтуға болады, ол күшіктер де, олардың әлгі ескі тостағаны да керек емес маған! Бірақ, олар бізге қауіп төндіреді. Сезем, олар өте қауіпті...

– Несі қауіпті? Батон доссымақтарымен бірге Алтын тостағанды іздестіріп жүр. Қайдағы бір, Ас... Аспарамен кеңеседі. Олары жай бір жаңа компьютерлік ойын шығар, ондайда естері шығып кететіні бар олардың, – солай деп, мырс еткен Скорпион самай тұсын саусағымен шұқыды.

Шал түрегеліңкіреді де, немересінің үстіне төнді. Өлекселенген нұрсыз шегір көздері ағарған қастарының астынан қарсысындағы кара ноқатты шегір көздерге шаншыла қарайды. Үстелде жатқан құрсаудай қатты, қарттықтан теңбілденген сіңірлі қолы жұдырық болып түйілді:

– Жоқ, бұл ойын емес. Ішім сезеді, ойын емес, – ол жұдырығымен үстелді ақырын қойып қалды. Бас бармағы мен сұқ саусағы жұдырығынан ажырап, әлдекімнің алқымына жармасқандай, тарбия қалды. – Компьютердегі атыспақтардан бәрің де кешеленіп кетесіңдер. Анау Бату соңғы күндері қатты өзгеріп кетті деп, өзің айтқансың. Басқалары да сондай – ақылды, батыл, күшті болып кетсе, қайтесің?! Өмірің тозаққа айналады ғой! Ешкімді арандата алмайсың, шошытып-үркіте алмайсың, өсім ақша талап ете алмайсың!

Атасының тесірейген көзіне шыдамаған Скорпион, төмен қарап кетті. Шалдың екі саусағы, ақыры, сығымдай бүрілді де. сарғайған төртбұрышты тырнақтар көрінбес жаудың кеңірдегін суырып алды.

Скорпион маңқ етті:

– Аха... Енді не?

– Ескі қағида бар – «бөліп ал да, билей бер» деген. Латыншасы қалай екенін ұмыттым. Оларды араздастыру керек. Балаларды анау Аспараға сенуден қалатындай қылу керек.

– Аха... Ал, қалай?

– Сенің айтқаныңды олар құлағына да ілмейді – ол анық.

Скорпион ойланып отырды да, былай деді:

– Ал, егер анау, Қайратты араларына сыналастырсақ, қайтеді, а?

Шал жымырыңқы еріндерін малжаңдатты:

– Оны топас деп, өзің айтып ең ғой. Ал, мынандай қитұрқы істе иненің көзінен өткендей еп керек. Құлық пен жүйрік тіл керек. Әйтсе де... Қайратты бір рет жұмсап көруге болар. Ендеше тыңда...

Әлі де ұйқылы-ояу маужыраңқы Бату мектепке жиналды. Ол анасына бүгін тоқсанның соңғы күні екенін, сабақ жөнді болмайтынын, басқа мектептерде ендігі каникул басталып та кеткенін сылтауратып, осылардың құрыған гимназияларында ғана директордың басына қысқы карантин күндерінің орнын толтырамыз деген құрыған идея келгенін айтып, сабаққа бармаудың амалын жасап көрген. Бірақ, анасы, әдетінше, көнбеді. Тым көзге ұра есінеп-құсынамауға тырысып, Бату қызыл шақа бақырауық Тұмарды көтеріп, ауызғы үйге шыққан, ұйқысыз түннен жүзі шаршаулы анасымен қоштасты.

– Маматай, ұйықтап, тынығып ал.

– Айналайын, перзентханада жатқанда, сені қатты сағындым. Өзің есейіп қалған сияқтысың. Әсіресе, балақайдың қасында кәдімгідей үлкен көрінесің.

Анасы баласын өзіне тартып, мұрнын оның қалың қара шашына көмді.

Есік сыртына шыққан соң, аузын кере есінеген Батудың көзінен жас шығып кетті. Басын сілкіп қалып, ол баспалдақпен жүгіріп түсті де, шыға берістегі Дананы қуып жетті. Бұлардың гимназиясында ғана емес, басқаларда да сабақ болатыны туралы ойдан аздап көңілі орнына түсті.

– Сәлем!

– Сәлем, Бату! Не, қарындасың жылап, ұйқы бермеді ме?

– Саған да естілді ме?

– Аздап. Оқа емес, жуырда қояды.

– Білесің бе, ол сондай кішкентай, сондай күлкілі! Екі беті қып-қызыл, шашы қап-қара! Ал, көздері бір түрлі бұлдырап тұрады және көгілдір сияқты.

– Жаңа туғандар сондай болады, – деп білетін кісінің сыңайымен түсініктеме беріп қойды Дана.

– Қызық болды. Мамамды перзентханадан шығарып алуға дайындалып, үйдің ішін тазалағанда, Тұмармен ойнаймын ғой деп, ескі ойыншықтарымның бәрін жуып қойғанмын. Ал, ол ойнамақ түгілі, отыра да алмайды.

Үйдің бұрышында достарын тосып Саша тұр еді. Оның әлденеге дән риза екендігі, бірақ, жаңалықтарды бірден жайып салмай, өзін-өзі ұстауға тырысатыны байқалады.

– Сәлем!

– Сәлем, Саня!

Балалар жаяу жолды жағалай тұрған көліктердің тұсымен үнсіз жүріп келеді. Әл-Фарабиден жоғары бұл манда мектеп атаулы

жоқтың қасы. Сол себепті, алда, әдеттегідей, бірталай жол жатыр еді. Күн әлі ерте болатын. Таңғы тымық ауада көктемнің жұпары аңқиды, ал, енді бір сүт пісірімнен соң ол да қызған моторлардың бензинді сасығына сіңіп жоғалады. Бұтақтары сынық, қиы-жиқы, бірақ, гүл жарғалы тұрған өрік ағашының жанынан өтіп бара жатып, Дана төменгі бұтақтың ұшын сипап, әлдене деп күбір етті. Ол соңғы рет қонаққа келген әжесінің осы бір қала түтінінін қақ ортасында гүлдеп тұрған өрікке сүйсіне қарап: «Жарықтық! Тірі жанға тағы да көктем келді ғой» дегенін есіне алды.

Дана күрсініп, ұлдарға:

– Кеше музыка мектебінде болдым. Педагогтан шыңырау перне мен «Табалдырық қосбасар» жайында сұрадым, – деді.

– Иә, ол не деді? – деп сұрады Бату.

– Ол маған ауру адамды көргендей ажырайып қарады. Шамасы, ол туралы ештеңе білмейді. Оқулықтан да ештеңе таппадым.

– Есесіне мен бәрін таптым! – деп мәлімдеді кенет Саша мақтанышпен.

Бұған жалт бұрылған Бату мен Дана, тіпті, бұрыштан шыға келген машинаны байқамай қалды. Саша никелді бампер сүйкеп өтердей қауіпті жерде тұрып қалған Батуды жеңінен тартып, жаяу жолға қайта шығарды.

– Нені таптың?

– Неге айтпайсың?

Саша ішіне сыймай кернеп бара жатқан көп мағлұмат пен мақтаныштан күпсініп, асыға қоймады. Өзінің маңыздылығын сезініп, соны шашау қылудан қорықты. Кеше қолқаны қапқан шаңнан түшкіріп, кітап шкафын ақтарыстырып, үшінші қатардағы ұмыт қалған жұлым-жұлым «кірпіштерді» суырып, парактағаны бекер емес қой! Түн жарымына шейін ғаламторда оты-

рып, біресе попсалық сайттарға кіріп кетіп, біресе, әлсіз Kaznet желісінен Runet-ке шығып қалып, қазақ музыкасы мен тарихы туралы іске татырлық сілтемелерді сұрыптағаны бекер емес қой!

Саша өзінің машақатты ізденісі жайлы, одан соң, дәнеңе таппай, әбден түңіліп, интернеттен шықпақ болғанда, соңғы сілтемені ашып қалып, кенет іздегені сол екенін түсінгені жайлы айтып жатпады. Қолын сөлекет сілкіп қалды да, лақ еткізіп ақтара салды:

– Кеше инетті ақтардым. Аса үміттеніп қоймаған едім. Бірақ, бір сайтқа шықтым. Otuken.kz деп аталады! Онда бәрі дерлік бар!

– Мүмкін емес! – деп нанбады Бату.

Дананың да онымен келісетіні көрініп тұрды. Сол жаққа көз де салмастан, әл-Фарабиді кесіп өтетін жүргіншілер жолына аяқ басқан балалардың өмірлері үшін жауапкершілікті Саша тағы да өз мойнына алуға мәжбүр болды. Ол ортадағы межелі сызыққа жеткенше жақ ашпады. Әрине, әбден арғы бетке өтіп алғандарынша үндемей қоя тұруға болар еді. Бірақ, бар білгенін бұдан әрі ішінде сақтауға Сашаның шыдамы жетпеді. Содан да, жүргізушілердің бірі өздерін өткізіп жіберуін күтіп тұрған әзірде Саша, әуелі достарын қарынан ұстап алды да, тағы сөйлеп кетті:

– Онда шыңырау перне туралы да, Бәйтерек туралы да, Самұрық туралы да, бәрі-бәрі бар. Мен форумға кіріп, сұрақ қоя бастадым. Қысқасы, сайт иесі маған өзінің мекен-жайын берді, біз бүгін мектептен қайтқан соң кездесуге келістік. Ол адам – Күйші.

Саша достарының әсерленгеніне әбден риза болды. Олар қайда екендерін де ұмытып, көздері бақырайып, ауыздарын ашып, өзіне қарап қалды. Оларды, тіпті, бірінші сыныптың балдырғандары құсатып, қолдарынан мықтап ұстап, көшеден

жетелеп өткізуге тура келді. Ақыры, Дана ашылып қалған аузын жауып, жан-жағына қаранды да, жолдары айырылысатын кез келгенін түсінді.

– Керемет! Кешке сендермен бірге барам. Сабақтан соң осы жерде кездесеміз. Көріскенше!

Екеуі қалған соң, Саша мен Бату мектепті бетке алып, бірінші сабаққа кешікпеу үшін, үнсіз жүгіре басып, жүрістерін үдетті. Жаңа мәлімет Батудың ойынан шықпай қойды. Мектепке тақай бергенде, ол:

– Ал, Жезтырнақ туралы бар ма онда? – деп сұрады.

– Иә.

– Ертегі емес пе?

– Жоқ. Ол – мақала, онда...

Бату Жезтырнақ туралы мақалада не айтылғанын со күйі біле алмады. Өйткені, мектептің кіре берісінде бұлардың жанына Қайрат жетіп келді. Мүләйім момақан түр танытқан ол, алдын ала дайындап алғаны беп-белгілі сөзін шұбырта жөнелді:

– Балалар, мен сендерден... Қысқасы, Скорпионмен бұдан былай дос емеспіз, енді мен, әлгі...

– Онда біздің шаруамыз не? – деп салқын қабақпен бөліп жіберді оны Саша.

– Білем, сендер маған әлгі... Өкпелісіңдер дегендей... Бірақ, мен шынымен ендігәрі сендермен керіскім келмейді. Бәрін бүлдірген Скорпион. А? Жарай ма?

Қайрат өктемсіп, тіпті, Батуға қолын созбақ болды. Анау болса, бұл емеурінді байқамаған кейіп танытты:

– Көре жатармыз. Ал, енді жолыңнан қалма!

Қайрат кенет Батудың қолынан шап берді.

– Әй, балалар! Бұларың не, а? Мені де ертіп алыңдаршы! Мүмкін, менің де әлгі... Алтын тостағанды іздегім келетін шығар!

– Барып, ұйқыңды қандыр, қайдағы Алтын тостаған? – деп, кесіп тастаған Бату, қолын босатып алды да, нық басып, есікке қарай беттеді.

Саша соңынан жылжи берген еді, бірақ, Қайрат та қосамжарланып қалмады. Есіктен Сашамен бірге сығылыса кірген ол, зуылдата жөнелді:

– Балалар, бұларың бекер! Мен бәрін білем. Скорпионның атасымен сөйлескенін естіп қалдым. Балалар, олар сендерге кедергі жасағысы келіп, небір жоспарлар құрып жатыр!

Соңғы сөзді естігенде, Бату жүрісін тежеп, артына қарады. Бұны байқаған Қайрат, қалтасынан ұялы телефонын алып шықты да, түймелерін басуға кірісті:

– Мен, тіпті, оларды телефоныма жазып алдым. Міне!

Қайрат ұялы телефонды Батудың танауына бір-ақ тақатты. Саша досының иығы үстінен үнілді. Жазба нашар еді, дегенмен, балалар төменнен түсірілген шалды бірден таныды. «Анау бокмұрындар Алтын тостағанды іздеп жүр, – деп кіжінді Скорпионның атасы. – Оның қайда екенін мына мен білем. Оны мен қайта тығып тастағам. Ешкім ешқашан таба алмайды, менің қалауымсыз».

Осы кезде қоңырау соқты. Қайрат телефонды қалтасына сұға салды да, баспалдаққа жүгіре жөнелді. Бату қалыңқырап, досынан ақырын ғана сұрады:

– Қалай ойлайсың, мына шал Алтын тостаған туралы қайдан біліп алған?

Саша иығын қомдады:

– Соны да түсінбейсің бе? Скейтпен сырғанап жүргенімізде сөзімізді естіп қойған ғой. Бірақ, біздің ісімізге араласып несі бар оның? Біресе Скорпион сенің үйіңе жетіп келеді, енді Қайрат желімдей жабысып қоймайды. Не болып кетті өзі?

Қайрат бұларды сынып есігінің аузынан тосып алды:

– Ал?

– Жайыңа жүр. Шал сөзімізді естіп алып, енді қоқсытып жүр. Ол түк те білмейді, – деп күңк етті Бату, көзін барынша тайдырып.

– Иә саған... – деді Қайрат даусын соза, ұялы телефонын қайта шығарып жатып, – әрі қарай қара, Батон.

Скоробогат шал көзін сығырайтып, мерездене жырқ етіп, дисплейден кіжінді:

– Анау Аспара – алаяқ қудың өзі. Ал, сары үрпек балапандар оны аузын ашып, көзін жұмып тыңдайды. Ұрыста қаза таптым, дейді. Сандалыпты! Патшазадан жорыққа барудың орнына, жандайшаптарымен шарапқа сылқия тойып алып жатқан. Сол кезде жаулары оны оп-оңай қолға түсіріп, өңгеріп алды да кетті. Оның бұл мастығы падиша-шешесіне тым қымбатқа түсті!..

Ашуы бұрқ еткен Бату, Қайраттың қолынан бір салды да, сыныпқа кіріп кетті. Саша ізінен адымдады. Қайрат еденнен телефонды көтерді де, арттарынан айғай салды:

– Не, шындық ұнамай ма?

Бату рюкзагын партаның астына атып ұрып, орнына отырды. Жүзі қызарып, ерні дір-дір етеді.

– Шал өтірік айтады, бәрі жалған, – деп сыбырлай берді ол, жұдырығын түйіп.

Саша досынан кем қынжылмаса да, оны жұбатуға тырысты:

– Бату, түсінесің ғой, бұл бізді Аспарамен араздастыру үшін әдейі жасалған айла-шарғы!

– Кислицын, бастауға рұқсат етіңіз? – деп мысқылдай сұрады осы кезде сыныпқа кірген мұғалім.

Саша күмілжіп, басын тұқыртты.

Скорпион өктемсіп кеткен Батудың ұрты салбырап, ұсқыны қашқанына қарап, әбден құмардан шықты. Енді бірінші сыныптағыдай, қыз құсап, еңіреп қоя беріп, жүгіріп шығып кетсе, тіптен, қатып кетер еді. Бірақ, Батудың жылап жібермеуге тырысып, пыс-пыс еткен түріне қараудың өзі де күлкілі еді. Атасы айтқандай, «айызың қанады». Атасының бұндай қызық сөздері жетіп артылады. Қияли оқымыстының да мәз болатын жайы жоқ. Өне, ол мұғалиманың тақтаға бұрылғанын күтіп отырды да, Батонның күреңіткен құлағына еңкейді. Оның не деп сыбырлағаны естілмесе де, аңғару қиын емес.

– Бату, ол шал, неге екенін, бізді Аспарамен араздастырғысы келеді. Бірақ, оны қайтеді? Біздің ісімізге араласып несі бар оның?

– Мен Аспарамен сөйлесуім керек.

– Оның не? Аспараны ренжітесің!

– Кислицын, айтарыңды айтып болғанша, шығып кетіп, күте тұрайын ба? – деп мұғалима наразылықпен екеуінің әңгімесіне килікті. – Әлде менің орныма сен сабақ жүргізесің бе?

Скорпион риза болды. Дәл каникул алдында тәртібі үшін екілік алса, қиялиға тамаша сыйлық болар еді. Бірақ, ол онсыз да оңбай сөз естіді. Атасы жарады! Расында да – адам жанының инженері екен.

Бітпестей болып көрінген сабақтар да бітті-ау, әйтеуір. Қабағы салыңқы Бату рюкзакты ауырлағандай, құнысып, мимырт аяңмен көшені өрлеп үнсіз келеді. Әл-Фараби де көрінді-ау.

Саша ерекше ештеңе болмағандай, сергек үн қатты:

– Ал, Дананы күтеміз бе?

– Неменеге?

– Күйшіге бару үшін.

— Ә-ә-ә. Ұмытып та кетіппін. Күтейік, — деп селқос жауап берді Бату.

Оның миын сұмдық ой тескілеп бара жатты: сұмпайы шал шындықты айтқан болса ше?! Онда не болғаны?!

— Көп күттіндер ме? Ал, кеттік! — деді, жүгіргеннен тынысы тарылған Дана, алқына сөйлеп.

Балалар даңғылмен жүріп кетті. Дана сұраулы жүзбен Сашаға қарады, ол болса, иығын қиқаң еткізіп, көзін төңкерді. Бату баяғыша, ешкімге көз салмастан, томаға-тұйық ілбиді.

Аулағырақта, көзге түсіп қалмауға тырысып, сондарынан бір елі қалмай, Скорпион келеді. Ол сабақ бітісімен-ақ Қайраттан өзінің ұялы телефонын алып қойған. Енді мезгіл-мезгіл атасына аңдыған адамдарының беталысын хабарлап отырды.

Аңдулы Үштік үйлердің арасын шиырлай, сұрқай кірпіш үйге келіп жетті. Қияли оқымысты кіретін есіктерін анықтап алды да, кодты терді. Үшеуі бірдей үйге кірді.

ТӘНІРДІҢ КҮБІРІ

Күйшінің кабинеті.

Домбыраның құрылымы хақында.

«Жанды» күй. Қадишамен танысу.

Скорпион құстардың тірлігін бақылайды.

Орнитология жаңалықтары.

Күйшінің әңгімесі. Дегелең – Жер Кіндігі.

Бәйтеректің өлімі. Күйші Қара адамды таниды.

Көне сиқыршылықтың құпиялары.

Іздеген үйі осы екеніне тағы бір көз жеткізіп, қағазына қарап алған Саша, қоңырауды басты. Есікті самайын ақ шалған орта жастағы нығыз денелі қоңырқай өнді қазақ ашты.

Саша ұяң жымиды:

– Сәлеметсіз бе! Мен – Сашамын, сізбен кездесуге келіскен едік. Ал, мынау менің достарым, Бату мен Дана.

Үй иесі басын изеді де, шетке жылжып балаларды ішке өткізді:

– Төрлетіңіздер!

Үй иесі балаларды кабинетіне бастады. Шағын бөлме небір түрлі заттарға сықалған. Кітап сөрелеріне сыймаған көп кітаптың қиқы-жиқы үйінділері бейнекассеталар мен дискілермен аралас бұрышта жатыр. Олардың үстінде шаң басқан қарапайым

магнитофон тұр. Кітап мұнаралары құлап кетердей болып, терезе алдында да зораяды. Жазу үстелінде үйілген қағаз бумалары арасынан уақ-түйек канцеляриялық заттарға толы бірер консерві банкілері қылтияды. Үлкен үстелдің қатарында бұрандалармен тұрпайы бекіте салған, сүргіленбеген тақтайлар мықтап ұстап тұрған тағы бір салқам үстел сығылысқан. Үстінде әлдебір ағаш тетіктер, өңдеуге дайындалған шикізат шашылып жатыр, бет тақтайына көп қолданылған қысқыш бұрап бекітілген. Бұл ұстаның жұмыс үстелі болса керек. Ортасы түсіңкіреген диван тұсында алдыңғы қақпағы жоқ тік бұрышты домбыра ілулі тұр.

Үй иесі дивандағы бір құшақ газетті түсіріп, бұрыштан орындық алып шығып, ымдап, отыруға шақырды да, бөлмеден шығып кетті. Өзіне жайдақ орындық әкелуге кеткен екен. Ақыры, бәрі жайғасып болды. Үй иесі жымыып, балаларға қарады. Саша әңгімені дәл өзі бастауы керектігін түсінді:

– Аға, Сіз «Табалдырық Қосбасар» күйін білесіз бе?

Үй иесі сабырлы қалпын тапты. Ләм деместен, орнынан тұрып, қабырғадағы домбыраны алды. Ұста үстелінен ортасында ойығы, жиегінде ағаш шабақтары шошайған алақандай фанер қиығын алып, оны домбыраға жабыстырды да, саусақтарымен екі-үш шабақты сыртқы қаңқаның шет-шетіндегі ұяларға батырып кіргізді. Сөйтіп, бұның әлдебір себеппен алынып тасталған бет тақтай екені анық болды.

Күйші орындыққа отырып, оң аяғын ұста үстелінің көлденең ағашына қойды. Оң шынтағымен қақпақты қаңқасына жабыстыра түсіп, асықпай аспаптың құлақ күйін келтірді. Бату демін ішіне тартып, үй иесінің қозғалған сайын дөп түсетін дағдылы, бір қалыпты қимылын бағумен болды. Ол домбыраның мойны аса жуан, берік, ал, пернелері Дананікіне қарағанда әлдеқайда

көбірек екенін аңдады. Күйшінің қолдары да күнге күйген, бұлшық етті, сүйектері көк мүйізденген құрылысшы я жүк тиеушінің қолдарына келердей кетпектей әрі әлеуетті екен...

Күйші аспапты бабына келтірді де, жайымен сөз бастады:

– Мен бұл күйді шалдардан үйрендім. Солардың айтысында, жалғыз баласы өліп, соған налып, өлімге бет бұрған бір адамды жұбатуға барғанда, дәулескер күйші Тәттімбет әлі бозбала екен. Содан бір кеште алпыс екі тамырлы «Қосбасар» күйін шертті. Мынау – сол бірнеше тарау күйдің ең алғашқысы. Шерлі әке жатқан киіз үйдің табалдырығына отыра сала, Тәттімбет осы күйді шерткен дейді.

Ақыры Күйші тыңдаушыларының басынан асыра әлдеқайда көз тігіп, күмбірлете жөнелді.

Бұл неткен музыка? Саша бұл сауалға жауап беруге қиналар еді. Өзі кей-кейде теледидар я радиодан естіп қалатын көңілді домбыра әуеніне ұқсамайды. Қиял-ғажайып фильмдерде ойналатын қайғылы-мистикалық дыбыстар қатарына және ұқсамайды. Бұл күй бәрінен де Сашаға әлдебіреудің көңіл толқытқан толғанысындай, ынтығып айтқан сөзіндей әсер етті. Бірақ, Саша оның тілін білмеген, керікті күмбірдің өзіне НЕНДЕЙ сыр жеткізгісі келетінін түсінбеген. Сөйте тұра, шындап ықылас қойса, сылқым саздың жетелеген жағына жүріп, жан түкпіріндегі әлдебір сезімді оята алса-ақ, сол сырды тани алатындай, қалай да танитындай көрініп кетті оған...

Скорпион балалар кіріп кеткен пәтер есігінің алдындағы баспалдақ алаңынан шырғалап шықпады. Ол ендігі ұялы телефон арқылы атасына нақты мекен-жайды хабарлап та қойған. Бұнда кім тұрады екен? Батон серіктерін ертіп, бұнда неге келді? Атасы бір жерде бөгеліп, бірақ, өзі келгенше тосуын талап еткендіктен,

Скорпион әйтеуір бірдеңе естіп қалғысы келіп әмбе қатты зерігіп, құлағын қайтадан есіктің түймедей көзіне, одан соң құлыптың тесігіне тосты. Біресе кібіртіктеп, біресе кең далада көсілген аттай шабысты қазақ музыкасы ғана естіледі. Атасы осы бір құрып кеткір домбыраны қалай атаушы еді? «Екі жіпті бір таяқ»...

Төменнен жеңіл аяқ алысы естілді. Скорпион дер кезі есіктен кейін серпіліп үлгерді де, баспалдақпен келе жатқан арықша қыз ештеңе байқамаған тәрізді.

– Сен кімге келдің? Бізге ме? – деп сұрады ол, қалтасынан кілтін алып жатып.

Скорпион басын шайқап, шеткері барып тұрды. Қыз есікті ашқанда, музыка сарқырай төгілді. Скорпион оның иығынан асыра ішке үңілді. Есіктің ар жағында әдепкі пәтердің әдепкі дәлізі көрінді. Не үй иелері, не Батон көзге шалынбады. Қыз артына бұрылды:

– Сен не, мекен-жайды шатыстырдың ба?

Түсініксіз бірдеңе деп күңк еткен Скорпион, баспалдақпен төмен қарай тұра безді.

Күйші балаларға ескі күйдің бірнешеуін шертіп, арасында олардың мазмұнын тарқатып, аңыз-әңгімесін қоса айтып берді. Қолынан келмейтіні жоқ, ағаштан түйін түйіп, темірді қамырша илеген керемет шеберді патша әскері жазалауға айдап әкеткені, сол кезде оның анасымен, жарымен, ағайын-туғанымен қоштасқаны туралы хикая Батуды қатты тебіrentті. Тыңдап отырғанда, екі ішек алма-кезек зар илеп, жылаған әйел мен жұбата ыңылдаған еркектің даусына сала, бір-бірімен үн қатысқандай көрініп кетті. Шертіп болып, Күйші біресе бір, біресе екінші ішекті басып, былай деді:

– Домбыраның небәрі екі ішегі бар: бірі – өмір, екіншісі – өлім. Бірі – жарық, екіншісі – түнек. Бірі – бұл дүние, екіншісі – о дүние.

Әдетте, күй тартылғанда, бір ішек ашық, бос болады, ал, екіншісі пернеге басылады. «Қосбасар» – екі ішекте басылатын күй. Өйткені, өмір мен өлім бір-біріне жақын, қашанда қатар жүреді, өйткені, табалдырық бұл дүние мен о дүниені байланыстырады.

Бөлмеге қыбырсыз басып, бадам қабақ, қой көзді нәзік қыз кірді. Күйші оның келгенін сезіп, бұрылды:

– Ә, қызым, келдің бе? Бізге шай қойшы.

– Қадиша? – деді Дана таңданыспен.

– Сәлем, сен бұнда не істеп жүрсің? – деп, сұраққа сұрақпен жауап берген Қадиша, әкесіне түсіндірді. – Көке, бұл Дана, екеуіміз бір партада отырамыз.

Күйші жымыды, бірақ, ештеңе демеді. Дана диваннан көтерілді де, Қадишамен бірге бөлмеден шығып кетті.

– Әкеңнің күйші екенін неге айтпағансың? – деп сұрады ол ас үйге кіре бере.

– Ал, сен ондайға қызығушы ма ең? – деп енжар жауап қайырды Қадиша газды тұтатып жатып. – Музыка мектебіне баруға сені әке-шешен мәжбүрлегенін айтушы ең ғой ылғи.

– Солай ғой, бірақ, мынаның жөні мүлде бөлек. Әкең бізге небір қызықты нәрселерді айтып берді...

Қадиша сол енжар қалпы иығын кикаң еткізді:

– Ал, мен саған MTV ғана қызық па деп ойласам...

Бұл кезде іші пысқан Скорпион, екінші қабаттағы ескі балконға сүйретіле басып шыққан алба-жұлба халатты семіз кемпірдің ісін марғау бағып, аулада тұрды. Кемпір балкон қоршауына бекітілген тақтайға үгітілген нан септі де, аһілеп-уһілеп, бөлмеге қайта кіріп кетті. Тақтайға бірінші болып қағілез торғайлар тобымен ұшып жетті. Бұны байқап, жем салғышқа он шақты торсиған кептер қалықтап кеп қонды. Олар тұмсықтарымен шо-

қып, әп-сәтте ұсақ құстарды тырқыратып айдап шықты. Торғайлар жерге барып қонып, жоғарыдан түскен қиқымдарды теріп жей бастады. Тақтайда жем толып тұрса да, екі-үш кептер ерінбей-жалықпай төменге ұшып түсіп, торғайларды біржолға қуып тастады. Қиқымды да қимай, әрлі-берлі кердендеп, балкон астын кезе бастаған кептерлерді сол замат жертөледен шыққан жүдеу мысық нысанаға алды. Мысық қарғып қалды, бірақ, мүлт кетті – көк кептерлер сақтық танытып, дүр етіп, жем салғышқа қарай ұшып кетті. Мысық құстарды қайта келуге шақырғандай, кетіп қалды. Сол-ақ екен, шашылған үгіндіге жақын жердегі ағашта отырған бір топ торғай лап қойды. Торғайлардың басынғанына ызаланған кептерлер, балконды тастай сала, бәсекелестерін қууға кірісті. Бұл жолы мысық әккілеу әрекетке көшті. Ол үйдің табанын бойлай қазылған, ішінде әлі де ойдым-ойдым сұрқай қар жатқан арыққа түсті де, еңбектей жөнелді. Кептерлерге сездірмей тақап келген ол, арықтан бір-ақ атылды, бірақ, тағы да сәтсіздікке ұшырады.

Бұл көрініс айналып кеп қайталана берді: кептерлер торғайларды қуады, мысық кептерлерді аулап, мүлт кетеді, бос қалған алаңға қайтадан торғайлар қаптайды. Скорпионның осы тұйықталған тамашаның қызығына батқаны сонша, атасының келіп қалғанын да байқамай қалды.

– «Ақ көгершін, көгершін, қолқанат құс сен едің...», – деп, мысқылдай тақпақтады ол. – Ал, біздің торғайларымыз қайда? Хе-хе...

Саша іске кірісетін кез келгенін білдіргендей, Батуға сұраулы жүзбен қарады. Бату сүлесок бас изеді:

– Айта бер, Саша.

Күйші Сашаның әңгімесін мұқият тыңдады. Ұзамай Қадиша мен Дана кабинетке қайтып келді.

– ... Міне, болғаны осы. Сіз бізге сенесіз бе? – деді Саша.

Күйші маңдайын сүртті:

– Иә, сенем. Алланың құдіреті шексіз, оның жаратқан дүниесі кереметке толы.

Ол Батуға бұрылды:

– Сендер Бәйтеректі Шыңғыстаудан, Дегелеңдегі ядролық полигонның маңынан іздедіңдер. Ол ағаш есімде. Анығында, ол жалғыз емес, домбыраның қос ішегіндей, қос ағаш болатын. Екеуінің діңі қатар, бір-біріне тақау орналасқаны сондай, бастары айкасып, тұтасып кеткен еді. Ол туралы жазушы Мұхтар Мағауин «Қос ағаш» деген эссе де жазған. Олар орманды төбеде, бір қабатты аласа үйлердің арасындағы көп қабатты зәулім үйлердей, өзге ағаштардан айбыны асып, көкке бойлап өскен еді. Неше жыл жасағанын ешкім білмейтін. Мың жыл ма екен?! Әлде екі мың жыл?! Не одан да асады. Адамдар сол Қос ағашты тәуап еткен. Оларды қасиет тұтқан. Әкем мектеп бітіру кешінен кейін сыныптастарымен бірге сол жерге барған екен. Сегіз жігіт құлаштарын жазып, қол жалғай өлшегенде, біреуінің де діңіне құшақтары жетпепті.

Содан кейін әлдебір қара былғары күртелі адамдар сол Қос ағашты жықпақ болып келді. Әуелі аралап көрді – бірақ, ештеңе өндіре алмады. Байырғы тұрғындар Бәйтерекке ара түспек болып жиылды. Бірақ, сол кезде келімсектерге жарлық беріп жүрген ер адам тастың үстіне шығып, қазақтарға қарата, сөз сөйледі. Былғары киімді сол адамның шегір көзінен от шашып, маңдайына түскен қара кекілін қайта-қайта қайырып, былай дегені әлі күнге есімде: «Мына дөңкиген дәу ағаш қара халыққа еш пайда бермейді. Күнді қалқалап, пайдалы өсімдіктердің өсуіне кедергі келтіреді. Оны бұтарлап, осы өңірді түгел бірнеше жылдық отынмен қамтамасыз етеміз, жерді жыртып, дән егеміз». Дәл солай деді.

Жұрт оған сенді. Сенгендіктен де, «былғары киімдінің» жандайшаптары қуатты тракторларды айдап әкеп, Бәйтеректі тамырымен қопаруға әрекеттенгенде, ешкім наразылық білдірмеді. Әлгілер, сірә, атам заманғы ағаш баяғыда шіріген деп үміттенсе керек. Қайдам! Тракторлары қабығын ғана сыдыруға жарады. Сонда бірнеше қайратты жігіт имек темірлердің көмегімен өрмелеп шығып, әрқайсысы аумақты ағаштай жуан бұтақтарды кесе бастады. Сол бұтақтардың біріншісі дүрс етіп жерге құлағанда, қара жер қақырағандай болды.

– Шынымен-ақ, Қос ағашты қорғап, бір ауыз сөз айтуға жарайтын жан табылмағаны ма? – деп, қобалжи сұрады Саша.

Күйші басын түсірді.

– Білмеймін, ол кезде ойын баласы едім ғой. Түсінемісің, ол кезге қарай елдің тоқтау салар төресі мен мырзасы, жақсы мен жайсаңы, өр кеуде батылдары қаза болған не іргесін аулақ салып, көшіп кеткен, біреулері шет ел асып, ал, енді біреулері абақтыға жабылған болатын. Аш құрсақ, үріккен жұрт тоқ тіршілік туралы ертегіге де, оған жетуге көне ағаш кедергі келтіріп тұр дегенге де сенді. Әрине, Самұрық ағашты қара адамдардан қорғап қалар еді. Бірақ, ол балапандарын асырау үшін, азық іздеп кеткен болатын.

Аралаушылар барған сайын жоғарылай берді. Бұтақтар бірінен соң бірі жерге құлап жатты. Ақыры Қос ағаш қалған бұтақтарын көкке созып, мінәжат етті: «Уа, Тәңірім! Жер бетінде біздерге енді тұрақ жоқ. Өзің асқақтата көтеріп ең, өзің абыроймен әкете гөр!». Сол кезде аспанды түнерген бұлт торлап, шатыр етіп жасын ойнады. Ұшы көк аппақ жасын созыла тартылып, сорғалай құйылып келіп, бұтақтары бытысқан Қос ағашқа түсті. Қос ағаш лап етіп, қып-қызыл отқа оранды.

Қаулай жанған жалынның ыстық лебіне шыдамай, адамдар тым-тырақай қашты. Олар ағаш басындағы ұясын айнала ұшып,

балапандарын құтқармақ болып, отқа ұмтылған алып құсты байқамады. Ол оралған Самұрық еді.

– Самұрық? – деп басын жерден жұлып алды Бату. Бетін жас жуып кетіпті.

– Иә, Бәйтеректің басына ұя салған, Аспара іздеген Самұрық. Мезгілі жеткенде аналарынан тумақ балалардың жандары соның аумақты ұясында жетілетін. Сөйтіп, соңыра олар дана, сазгер, ақын, батыр болып дүниеге келетін.

Жарты аспанды алып, үш күн, үш түн тынымсыз жалаңдаған от түнде қып-қызыл шоқ болып, ат жетер төңірекке түгел көрініп тұрды. Самұрық күндіз-түні қызыл өрттің үстінен ұшумен болды. Бірақ, байғұс құс ес кірмеген балапандардың бәрін қайдан әкете алсын? Содан қайтып Самұрықты ешкім көрген емес.

Қос ағаш күл болып жанып кеткен соң, қара адамдар қайтып келді. Жай келмей, әскерилерді қаптатып жіберді. Олар адамдарды баспаналарынан қуып шығып, айнала түгел тікенекті сым темірмен қоршап тастады. Бульдозерлер мен эксковаторларды жапты. Ал, көп ұзамай, Бәйтеректеріне со күйі араша бола алмаған адамдар от пен түтіннен тұратын алып бағанды көрді. Бұл ядролық саңырауқұлақ еді. Еуразияның кіндігі – Дегелеңді қара адамдар ядролық сынақ алаңына айналдырды.

– Дегелеңде ядролық бомбаларды жарудың қажеті не еді? – деп сұрады бозарып кеткен Саша. – Полигондарды тірі жан мекендемейтін жерлерде құрмаушы ма еді?..

– Дегелең адамдарға сүйіспеншілігі мен аналық мейірімін сыйлап, күш-қуат дарытушы Жердің жүрегі соғып жатқан киелі мекен, рухани қайнар еді. Ал, Бәйтерек Мәңгі Көк аспан мен Қара жерді жалғастырған Ғалам ағашы еді.

Қара адамдар бізге анамыз – жер, әкеміз – көк аспан екенін ұмыттырғысы келді. Және... халық, шынымен де, бәрін ұмытты. Дәрменсіз, сырқат, қайырымсыз болып кетті...

Бәрі төмен тұқырайып, үнсіз қалды.

Бату айналасында бүліне бастаған бетон кесектері мен таттанған тікенекті сым темір шашылған, желі азынаған ашық-шашық төбені есіне түсірді. Бір кездері оның үсті жайқалған орман, баурайы қайнар бұлақ, етегі қаптаған ел болғанын елестетудің өзі мүмкін емес.

Саша ойша Еуразияның картасын көз алдына келтірді: расында да, құрлықтың тап ортасында Қазақстан және осы айтылған Шыңғыстау жатыр.

Күйші кең алақанын Батудың төбесіне тигізді:

– Сол себепті, сендер не Бәйтеректі, не Самұрықты таба алмадыңдар. Сол себепті, адамдар шыңырау пернені де, «Қосбасарды» да ұмытты. Олардың шыңырау пернені басып, ұшып бара қояр жері де қалмады. Содан бері күйшілер де тумады, өйткені, балапандар – болашақ күйшілердің жандары Самұрықтың ұясында өртеніп кетті ғой.

Балалар бастары салбыраған күйі отырды. Күйші мұная жымып, домбырасын қолына алды...

– Иә, бұл күйді біз музыка мектебінде өткенбіз, бірақ, сіздің тартысыңызда басқаша естіледі, – деді Дана. – Бұндайда әжем айтатын: жүрегім бұлақтың бал суына қанғандай болды деп.

– Тәттімбеттің бұл күйі «Саржайлау» деп аталады. Қазір тыңдаушы оны жанға жайлы жайлаудың көркі, табиғат суреті деп қарайды. Алайда, бұл күйдің мәні – қол жетпес арман, Жерұйық мекен, қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған, адамдар шетінен дана, бір-бірімен тату болған заманды аңсау.

– Тату болған дейсіз бе? – деп елең ете қалды Саша. – Ал, Сіз Алтын тостаған жайында білесіз бе? Ол қалай жоғалған?

– Бәлкім, Аспараның ағасы сонда, әлгі... Жерұйықта шығар? – деп сұрады Бату.

– Жоқ, мен Тостағанның қалай қолды болғанын, оны қайдан табуға болатынын білмеймін. Аспараның ағасы жайынан да бей-хабармын. Мен тек ата-бабаларымыздың Тостаған туралы естелікті үнемі көкіректе сақтап келгенін білемін.

Күйші сөреге қолын созып, семіз томды суырды да, бетін ашты:

– Міне, қараңдар: ежелгі грек ақыны скиф-сақтардың жер бетіндегі ең қайсар әрі әділ халық болғанын жазған, – ол бірнеше парақты аударды. – Ортағасырлық көпес Марко Поло да көшпенділердің әділдігі мен шыншылдығына тамсанған.

Күйші кітапты орнына қайта тықты да, бұрыштағы кітаптарға жақындап, әлгіден де жоян кітапты алып, балаларға айқара бетті ашып көрсетті. Сарғайыңқы қағазға тастан тұрпайы қашалған адам мүсіндерінің бірнеше суреті тізқатар салыныпты. Кейбірі ерлердің, кейбірі әйелдердің сұлбалары екен. Барлығы дерлік жүрек тұсында тостаған ұстап тұр. Сашаның есіне түсті: осыған ұқсас бейнелерді ол бірнеше мәрте мұражайдан, тіпті, қала орталығындағы әлдебір мейрамхананың жанынан көргені бар.

– Бұлар – балбалдар. Биіктігі үш-төрт метрдей болған. Бабаларымыз оларды қорғандардағы молалардың басына орнатқан. Олар көп болған, мың-мыңдап қойылған. Соларға қарап, көшпенділер сайын далада бет түзеген. Бабаларымыз адам өз жүрегін таза ұстаса, Киелі тостағандай, даналық пен әділдікке толы болатынына кәміл сенген. Қара адамдар балбалдарды жек көрген, мансұқтаған. Оларды тракторлармен құлатып, талқандап, жермен-жексен еткен.

Күйшінің даусы қайтадан қалтырай бастады. Қадиша оған абыржи көз тастады да, жеделдете сөйледі:

– Жүріңіздер, асүйге барып, шай ішейік!

Саша үй иесінен кітап үйінділерін ақтаруға рұқсат алудың ретін ойластыра, кабинеттен соңғы болып шықты.

Балалар терезе тұсындағы ас үстелін айнала жайғасты. Олар аш қасқырдай, жұқалап туралған жылқы етіне бас қойды. Қадидиша тез босаған кеселерге еппен шай құйып отырды. Бір кезде терезенің алдындағы өрік-мейіз салынған табақты алмақ болып, түрегеліңкіреген оның назары еріксіз төменге, аулаға түсіп кетті.

– Қызық, анау бала әлі кетпепті.

– Кім? – деп сұрады Дана.

– Әне, қарашы.

Шынында да, төменде үйдің кіре берісінде торуылдаған екеудің қарасы көзге шалынды: тыңшылық ойынынан әлдеқашан жалыққан Скорпион ұялы телефонының түймелерін басып, шарбақта отыр, ал, атасы жонын күжірейтіп, ағаштың тасасында шылым шегіп тұр.

– Бату, Саша, Скорпион ізімізге түсіпті! – деп дауыстап жіберді Дана, шайға күйіп қала жаздап.

Қобалжып, өре түрегелген ұлдар терезе әйнегіне жабысты.

– Қане, кейін тұрыңдар, есуастар! – деп быжылдады Дана, Бату мен Сашаны жеңдерінен тартқылап. – Көріп қойса, қайтесіңдер!

– Сендерде несі бар олардың? – деп сұрады, терезеден қарамақ болып, ұлдармен жарыса орнынан тұрған Күйші.

– Білмейміз, бірақ, соңғы күндері бізді қорып жүр, – деп ойлана тіл қатты Саша. – Біздің сыныптасымыз бен оның атасы.

Осы мезетте шал шылымның тұқылын тастай салды да, жоғарғы қабаттың терезелерін жіті көзімен тінте қарады. Бәрі әйнектен кейін серпілді.

– Жоқ, мүмкін емес. Бұл – сол, сол! – деді кенет Күйші қабағы түйіліп.

– Кім – сол? – деп алаңдай сұрады Саша.

– Бәйтеректің түбіне жеткен қара адам, – деп жауап берді Күйші. – Әлі тірі болғаны ма? Жасы нешеде сонда? Немересі аузынан түскендей, өзінен аумай қалыпты!

Осы уақыт бойы үндемей тұрған Бату кенет елең ете қалды:

– Солай ма? Менің әжем де Скорпионды біреуге қатты ұқсатқанын айтып еді. Бәлкім, ол кісі де бір кезде мына қара адаммен кездескен болар?

– Скорпион? – деп Күйші танданыспен қайта сұрады.

– Бұл оның лақап аты, ал, тегі – Скоробогат, – деп ұғындырды Саша.

– Скоробогат? Бұл нені білдіретінін түсінемісіндер? – Күйші күрсініп, орнына отырды да, суып қалған шайдан сүлесок ұртады. – Аяқ астынан қазына тауып алған, сөйтіп, мол дәулетке кенеліп, тезінен байып шыға келгендерді баяғыдан осылай атайтын болған. Шынтуайтында, ол адамдар ешқандай да қазына тауып алмаған, олар сақ қорғандарын тонаған, сондықтан, оларды тағы «оба қазушылар» деп те атаған.

– Сақ қорғандарын тонаған ба? Бәлкім, ол Алтын тостағанды да тапқан болар? – деп желпіне жорамалдады Бату.

– Олай ойламаймын. Бірақ, ол – өте қауіпті адам!

Күйші орнынан ширақ тұрды да, шкафқа барып, суырманы өзіне тартты.

– Былай болсын, балалар. Міне, асықтар. Әрқайсың үшеуден алыңдар да, үнемі қалталарыңа салып жүріңдер.

– Не үшін? – деп, таңғалды Дана, Күйшінің сыйын алып жатып.

– Бұл – көне сиқыр, – деп, сабырмен жауап берді Күйші, асықтарды ұлдарға ұсынып тұрып. – Дұшпандарыңа әрқайсыңның жаныңда қаруларың бардай көрінетін болады.

ЖЕТИМ – ТҰЛ ЕМЕС

*Достар араздасады. Ескі достар жә-
не Қадиша.*

*Бату Күйшіден Аспара жайындағы
аңыздың ақиқатына жетеді.*

*Кәрі және жас Скорпиондар тыңшы-
лықты жалғастырады.*

Шағыстырушы шабарман.

*Қайрат достарға «қоңыз» туралы құ-
пияны жеткізеді.*

*Суға ағызу. Скорпиондардың жаңа ті-
міскі әрекеттері.*

Тостаған қайда көмілген?

Қадиша жол бастайды.

Кішкентай Тұмардың тұңғыш саяхаты.

Қадиша үйден шықты. Ауада қардың лебі сезіледі. Бойы то-
назып, тітіренген ол, күртесін түймеледі де, оңға бұрылды.

Бұрыштан Скорпион қылқиды. Балуан денелі үш жолсерігінің
ортасында кетіп бара жатқан қыздың ту сыртынан зілдене қа0
рады.

– Мына құжбан қараларды қайдан тауып алған? Жә, бұлармен
байланыспай-ақ қойдым, – деп күбір етті Скорпион.

Шындығында, кәдімгідей жаурап қалған ол үйіне жеткенше
асық еді.

Бұл кезде Саша Батудың пәтеріне келді.

– Сәлем, Бату!

– Сәлем, Саня! Төрлет.

Бүгін көптен күткен жазғы демалыстың бірінші күні болса да, Батудың, неге екенін, тағы ұнжырғасы түсіп кетіпті.

– Бірдеңе болды ма, Бату?

– Жо-жоқ, бәрі ойдағыдай.

– Аспарамен тілдестің бе?

Бату тұқиып төмен қарады:

– Иә, тілдестім.

– Жөндеп айтсаңшы, – деп талап етті Саша. – Мен не, енді әр сөзді аузыңнан суырып алуым керек пе?

Бату тілін жұтқандай, ләм демеді. Үнсіздік созыла берді. Саша тұрған орнында тағатсыздана теңселіп:

– Аспара не айтты сонда? Расымен, шындық болғаны ма? Әлгі... Қайраттың, дәлірек айтқанда... анау алжыған шалдың былжырағаны... А? – деді.

Бату күрсінді.

– Ол маған ештеңе де айтпады. Басы салбырап, ғайып болды.

Саша қапаланып қалды:

– Ал, керек болса. Демек, кәрі Скорпионның айтқаны өтірік болмағаны ғой?..

Құлағына тың тыңдайтын аспапты тығып алып, асүйінде отырған Скоробогат шал папиросын консерві банкісіне мыжи өшіріп, өзіне риза кейіпте мырс етті:

– Иә, кей шындық ойдан шығарылған өтіріктен де китұрқы келеді! Әй, шымбайларына батты-ау, күшіктердің!

– Не, Асараға бола айтысып жатыр ма? Бір-бірімен жұдырықтасса, тіптен, қатып кетер еді! – деді Скорпион үміттеніп,

куырылған жұмыртқадан басын жұлып алып. Оның бойы жылынып, көңілі қошуақ еді. – Аташым! Берші, мен де тыңдайыншы.

Скорпионның армандағанындай, жағдай ушыға түскен сияқты: шекесі тырысқаны беп-белгілі Бату айғайға басты, бірақ, оқымыстың да қалысар емес. Жұмыртқаның сарысы жағылған еріндері жайыла жымыған Скорпион масаттана қолдарын бір-біріне үйкелеп, атасына бас бармағын көрсетті.

– Жетер, Саша!

– Не жетер? Маған несіне шаптығасың? Кінәм не менің?

Әншейінде ұстамды досының шамданғанын көріп, Бату саба-сына түсуге тырысты. Ол отырды да, қараңғы мониторға қайта қарап, қинала сөйледі:

– Одан ештеңесін де сұрамауым керек еді...

Саша көзілдірігін түзеді де, тәлімсіп:

– Ал, меніңше, әрқашан шындықты білген жөн! – деді.

Бату еш жауап қатпады. Аспара мен Жезтырнақтың үнгірдегі айқасы қайта елес беріп өтті.

– Саған айту оңай, – деді ол ақыры көмескі үнмен. – Ол, мүмкін, ағасынан айырылған шығар. Ал, менде аға деген атымен болған емес...

Дана әуелі өзі киініп, сосын ауызғы үйдегі аласа орындыққа отырып, кіші інісінің аяғына бәтіңкесін кигізіп жатқан. Ересектеу екі інісі өз бетінше киінуге күш салып, дәл жанында пыс-пыс етеді.

Есік қоңырауы шырылдады. Дана інісін тізесінен түсірді де, есікті ашты: алдында суықтан қызара бөрткен Қадиша тұр.

– О, сәлем, Қадиша! Төрлет!

– Жоқ, оған уақыт тар. Әкем тездетіп, Батуды табуымды өтінді.

– Ә, ол іргеде тұрады. Жүр, былай қарай.

Дана киінбеген күйі баспалдақ алаңына зып беріп шығып кетпек болған інісіне зекіді, сосын құлыптың кілтін шығарып, «өздерің киіне беріңдер, қазір келем» деді де, Қадишаның ізінше сыртқа шықты.

Есіктің ар жағынан жамырай жылаған дауыс естілді. Оны естімегендей кейіп танытқан Дана, көрші есіктің қоңырауын басты. Оған есік ашқан Батудың мамасы өзі де бір жаққа баруға жиналған сыңайлы.

– Сәлеметсіз бе! Бату үйде ме? Бұл – Қадиша, менің сыныптасым, – деп, бастырмалата жөнелді Дана.

– Кіріңдер, қыздар, төрлетіндер! Батуға Тұмарды бағыса тұрындаршы, – деді Батудың мамасы абыржып. – Менің шұғыл шаруам болып тұрғаны. Әжей де үйде жоқ еді.

Пәтер түкпірінен нәрестенің наразы бажылы жетті.

– Ух... Бұлардың бәрі неге бақыра береді екен? – деп, басын шайқады Дана. – Өстіп жүріп, жынданып кететін шығармын.

– Ал, мен саған қызығам. Тым құрыса, бір інім болса ғой!

Әсілі, Батудың өзі де, алдына артып алған кенгуру-дорбада жатқан қарындасына тәп-тәуір қарайтын сияқты. Тұмар ендігі жылауын қойып, қарақат көздері көңілдене жылтырап, былдырлай бастаған. Саша да жұмысқа жегілген: балақайдың дәл танауының алдында ынты-шынтысымен сылдырмақты сілкілейді. Дана жалма-жан Сашадан сылдырмақты тартып алып, өзін диваннан тайдырды да, баланы айналып-толғана бастады:

– Қошақан-мошақан. Көзіңнен айналдым... Қуыр-куыр-куырмаш...

Қадиша күрсінді де, ұлдарға бұрылды:

– Сәлем, Бату, Саша! Телефондарың қайда?

Саша оған радиотелефон тұтқасын алып берді. Қадиша нөмірді терді:

– Көке, тұтқаны Батуға берем.

Бұл кезде Скорпион құлағындағы аспапты түзеп қойып, атасына түсініктеме берді:

– Баспалдақта тұрғанымда көрген қыз, Батудікіне барып та қойыпты.

– Оқа емес, солай болғаны тіпті жақсы. Әрекет ететін кез келді, – деп жауап берді атасы.

Бату телефонды алып, Күйшінің даусы бөлмедегі баршасына естілетіндей етіп, фондық режимді қосты.

– Бату! Сендер кеткеннен кейін мен осы оқиға туралы, әсіресе, Аспара мен Тұмар падиша жайында көп ойландым. Білесің бе, Геродот деген ежелгі грек тарихшысы болған. Оны «тарихтың атасы» деп атаған. Ол парсылар мен сақ-скифтердің соғысын сипаттап, жазып кеткен. Жарты әлемді жаулаған парсының патшасы Құрыш көшпелі сақтарды да бағындырмақ болған. Сонда массагет тайпасынан шыққан патшаның жесірі Тұмар, грекше есімі Томирис, көшпелі еркін тайпаларды басқыншыларға қарсы біріктірген. Парсылар көшпелілерді бетпе-бет майданда жеңе алмаған.

Сөйтіп, олар тұзақ құрады. Әдемі шатыр тігіп, ішіне дастарқан жайып, небір тәтті-дәмді тағамдар мен шарап құйылған құмыраларды самсатып қояды. Дәл сол кезде әлі бірде-бір ұрысқа қатысып көрмеген жас жауынгер – ұландар жасағы жортуылға аттанған болатын. Араларында Томирисінің ұлы Спаргапис те бар еді (Геродот Аспараны грекше осылай атайды). Ұландар жастары тете, өзара дос балалар болатын. Олар тоғыз жыл бойы жас қасқырлар қосынында бірге тұрып, жауынгерлік өнерге бірге жетіккен. Жауынгер қатарына жаңа алынғандықтан, жасақты жетекші-сүгір басқаратын.

Сөйтіп, олар күзетшілер қоршап тұрған парсы патшасының ордасының үстінен шығады. Парсы күзетінің садақшылары садақтарын тартып-тартып қалады. Оқтың біреуі сүгірге тиеді. Ұландар қапияда тәжірибелі жетекшіден айырылады.

Түсінесің бе, олар әлі бала еді ғой. Жетекші-тәлімгердің кегін алуға асықты, өздерін қолынан іс келетін аламан әскер ретінде танытқылары келіп, жаумен айқасқа түсіп, ерлік көрсетуге асықты. Сөйтіп, ұрысқа лап берді.

Парсының жасағы қулық жасап, олардың тегеурініне төтеп бере алмай, ұрыс даласын тастай қашқансиды. Өтірік жеңілген түр танытады. Бақыттан бастары айналған ұландар жеңістің құрметіне парсының ордасына кіріп, әл жинап алуды ұйғарысады. Олар қашқан парсыларды күлкі қыла отырып, етке бас қояды. Әлі шараптың НЕ екенін білмейтін бастары, оны құмырадан көзелерге құйып, суша сіміреді. Енді біразда масайып, ұйықтап қалады.

Осы сәтті күткен жаулар қайтып келіп, ұйықтап жатқан ұландарды қырып салады. Тек патшазада Аспараны ғана тірі қалдырады. Аспара оянғанда, арандап, тұтқынға түсіп қалғанын, серіктерінің қаза болғанын біледі. Қолдары шандулы еді. Жасауылдар оны Құрыштың жорық тағының алдына алып келеді.

Құрыш жеңімпаз Тұмар падишаның ұлымен жылы-жұмсақ сөйлесуге кіріседі. «Аспара, мен сенің анаңмен, халқыңмен татулықты қалаймын. Саған киянат жасамаймын. Өз ұлымдай көріп, үлде мен бүлдеге ораймын. Тек сен анаңа хат жазып, менімен ымыраға келуін өтінуің керек», – дейді парсының патшасы.

Аспара жан-жағына қаранады. Қашу мүмкін емес еді. «Жаксы, айтқаныңның бәрін істейін. Тек қолымды босат, байлаулы қолмен хат жаза алмаймын ғой», – дейді ол ақыры.

Құрыш күзетшілерге иек қағады. Олар Аспараның қолын шешеді.

Аспара ұйыған қолдарын уқалап тұрып, аспанға, айнала кең далаға қарайды. Сосын жанында тұрған күзетшінің беліндегі семсерді қынабынан көз ілеспес жылдамдықпен суырып алады да, ұшын жүрегінің тұсына тіреп, бір-ақ қадайды. Парсылар анасын бопсаламасын деп, еріксіз сондай амалға барады.

Жас патшазада өз қатесін өліммен өтеді. Құрыш оның денесін массагеттерге құрметпен қайтаруға бұйрық береді...

Міне, сондай хикмет. Сондықтан, Скоробогат шал сендерге өтірік айтқан жоқ. Тек өзінің қалауынша өңін айналдырып жеткізді...

Қадиша Батуға көз қырын тастады. Дәл қазір оның өңі қап-қара шашының қасында тым куқыл көрінді. Ол қарындасы жатқан дорбаны қапсыра құшақтап, өзіне тартты. Қобалжып тұрған сыңайлы.

«Аспараның ағасы сол жортуылда бірге болса, ұландар тұзаққа түспес еді-ау», – деп ойлады Бату.

Саша басқаша ойға қалды. Ес білгелі оның ең қызық ермегі кітап оқу болып келген. Ол кітапқа беріліп, қиялымен қиянды кезіп кететін. Ал, бірақ, өзі, өзінің таныстары кітап қаһармандарына айналып, қиялда емес, шындық өмірде, тап қазір, тап жанында болып жатқан таңғажайып оқиғалардың бел ортасында жүруі мүмкін-ау деген ой бұрын-соңды басына келіп көрмепті. Осының бәрін өз басынан кешіп жатқанын ол енді айқын сезінді.

Сосын Саша дауыстап былай деді:

– Шалдың бұл хикаяны қайдан алғанын білер ме еді? Шынымен-ақ, Геродотты оқыған ба?

Пәтерде қамаулы бауырлары туралы мүлде ұмытқан Дана, іліп әкетті:

– Міне, көрдіңдер ме, Аспараның кінәсі жоқ! Оған ештеңе айтпай-ақ қою керек.

Бату көзін тайдырды. Бұны қалт жібермей бағып тұрған Қадиша:

– Бату, неге үндемейсің? Сен не, Аспарамен сөйлесіп те үлгердің бе? – деп сұрады.

Батудың үнсіздігі-ақ бәрін айтып тұр еді.

Қадиша күрсінді:

– Өкінішті-ақ, сонша асығып едім... Айтпақшы, анау сендердің сұмпайы Скорпиондарың ізімді аңдыды.

– Неліктен біздің Скорпионымыз дейсің? – деп, көңілсіз мырс етті Саша. – Абай болғаның жөн... Ол сұмырай арам әрі әккі.

– Әкем берген асықтарды өзіммен ала шыққам, – деді Қадиша иығын қомдап. – Солар Скорпионды үркітіп жіберді.

– Қап, сайтан! – өз үйінде отырған Скорпион жұдырығымен үстелді қойып қалды.

– Тың тыңдау аспабы – өте пайдалы зат, – деп түйді атасы данышпансып. – Бірақ, оны құрбан етуге тура келеді.

Қоңырау әндетіп қоя берді.

– Мамам неғып тез қайтып келді екен? – деп таң қалды Бату.

Бірақ, келген мүлде мамасы болмай шықты. Есік сыртында тұрған Қайратты көрген Саша, кекесінмен даусын соза:

– Мейман деп осыны айт! Біз шақырмасақ та, сіз жетіп келдіңіз бе? – деді...

– Жетпегені осы еді, – деді Бату наразылықпен ауызғы үйдің түкпірінен.

Ол тағы бірдеңе деп қоспақ еді, бірақ, Қайрат оны бөліп жіберді. Көзін бадырайтып, саусағын аузына жабыстырды:

– Балалар, тсс...

Содан соң ымдап, сыныптастарын баспалдақ алаңына шақырды. Бату мен Саша оған құлықсыз ілесті.

– Бату, тыңда, сенің бөлмеңде, әлгі... қоңыз бар! – деп сыбыр етті Қайрат.

– Қайдағы қоңыз тағы? – деп еріксіз танданды Бату.

– Тың тыңдайтын аспап! Скорпион жабыстырып кетті оны сендерге! – деп тықылдады Қайрат лепіріп.

– Сен не, тарақанға тойып алғанбысың, дәу?

Бұдан арғы әңгімені мағынасыз көріп, Бату пәтерге кірмек болып, бұрыла берген.

Бірақ, осы кезде Саша өз маңдайын шарт еткізіп салып қалды:

– Скорпион сол үшін келген екен ғой! Бату, есінде ме, ол өткенде бізбен тіл табысып, достасқысы келетіндей болып сүмпиіп жетіп еді ғой?! Ал, керек болса! Сонда ол қоңызды қайдан ала қойды екен?..

– Соны да сөз деп... Қытай базарын тіміскілеп жүріп тапқан да. Онда қалағаныңның бәрін сатып алуға болады, – деп жауап берді Қайрат маңғазсынып.

– Ал, барып іздейміз бе?

Осыдан соң, әлбетте, ішінде Қайрат та бар, бәрі жабылып, қоңызды іздеуге кірісті. Үн-түнсіз, ыммен ұғысып, булыға шиқылдап жүріп, балалар пәтерді құшырлана тінтіп, шаң басқан бұрыш-бұрыштың бәріне үңілді. Әлгі айтқан қоңызының түртүсі қандай екенін ешқайсысы тап басып білмейтіндіктен, ізденіс көпке шейін сәтсіз болған еді. Дана, не үшін екені белгісіз, ауызғы үйдегі тумбаның сирағын бұрап жұлып алды, ал, Саша дәретханадағы желдеткішті сындырып ала жаздады. Іздестіру шарасы оң нәтижесін беріп, баяғыда жоғалып қалған конструк-

тор тетіктері, жамауға келмейтін жыртық шұлық пен ескіріп, тас болып қатып қалған сағыз табылды.

Үйдің іші астаң-кестең былыға бастағанын көріп, Бату ойдан шығарылған қоңыздың ізденісінен бас тартпақ болған. Бірақ, дәл сол кезде компьютердің пернетақтасын төңкеріп, ынты-шынтысымен сілкілеп жатқан Қадиша, еденге еңкейіп, қайта көтеріле бергенде, үстелдің бет тақтайының астына жабыстырылған оғаштау бір затты байқап қалды. Сол-ақ екен, даусын шығармай, өршелене ыңылдап, қолдарын сермелей жөнелді.

Техникалық сарапшылар ретінде Бату мен Саша осы бұйымды іздестірілген қоңыз деп тануға қаулы етті. Шынымен тірі сасық қоңызды не үстін шырыш басқан ұлуды ұстағандай-ақ, өлердей жиіркеніп, Бату пластик жәндікті екі саусағымен қысып алды, сосын дәретханаға апарып, унитазға тастады да, суын ағызды.

Қоңызды ағызып жіберген достар, одан шыққан «бүлк-бүлк» деген дыбыстан Скорпион мен оның атасы қалай аңырайып қалатынын елестетіп, тырқылдап, көпке шейін күлді.

Жаудың бұл істі алдын ала жоспарлағанын, сол себепті де, әлгі құрбандықты сабырмен, тіпті, әлдебір қанағаттанушылықпен қабылдағанын көрсе, бұлар бүйтіп көңілдене қоймас еді. Шал бар болғаны: «Міне, біздің серігіміз да келмеске кетті», – деді де қойды...

– Ей, қарындасымды әкел бері!

Бату баламен диванға жайғасып үлгерген Қайраттың қолынан Тұмарды жұлып алды. Қайрат ымырашылдықпен:

– Жә, қойшы енді... Мен тек ойладым... Диваннан құлап кетіп жүрсе тағы.

«Жоғал бұл жерден» дегендей бірдеңе айтпақ болып, аузын аша берген Бату, ұялып, үндемей қалды. Есесіне Саша сұрады:

– Қайрат, бізге қызықты тағы не айтасың?

Бұл сұрақта қанша кекесін болса, сонша шынымен білуге құмарлық та бар еді.

Жауаптың орнына Қайрат түрегеліңкіреп, қалтасынан ұялы телефонын суырды. Бату жирене тыржиды:

– Телефоныңды әрмен әкет. Өзің де құры.

– Бату, тыңдап көрейік. Жалған дерек екенін білеміз ғой, сондықтан, бұны да өз мақсатымызға пайдалана аламыз, – деді Саша естілікпен.

Қайрат сол сәтте-ақ телефонды қосты. Дисплейде тағы да бір түрлі төменнен түсірілген Скоробогат шал пайда болды. Шіңкілдеген даусымен ол үзік-үзік сөйледі:

– Әрекет ететін кез келді! Уақыт тығыз. Мен поезға билет алып қойдым. Үңгірге анау күшіктерден бұрын жетіп алу керек... Мен тостағанды үңгірдің кіре берісіне, оң жаққа көміп тастағам...

Осы жерден жазба үзілді.

Саша атып тұрды:

– Бату! Аспараны шақыр! Кеңесу керек.

– Жоқ, мен... Біз Тостағанды өзіміз табамыз. Аспараға жасаған сыйымыз болсын, – деп ойлы жүзбен жауап қайырды оған Бату. – Ал, сосын... Сосын мен одан кешірім сұраймын.

Осы сәтте Қайраттың жүзінде қылаң еткен мысқылды байқап қалған Қадиша:

– Менің әкеммен кеңескеніміз жөн... – деді нығыздаңқырай.

– Оған уақыт жоқ! Скорпион атасымен ендігі поездда отырған шығар. Саня, менімен барасың ба?

Сәл бөгеліңкіреген Саша, домбыраны ала сала, табалдырыққа аттауға әзір тұрған Батуға қарады.

– Әрине. Бірақ, сен төбеден үңгірге дейінгі жолды табамысың?
Бату ойланып қалды.

– Білмеймін... Аспара екеуіміз барғанда қараңғы болып еді.
Тіпті, қай тарапқа шапқанымыз да есімде жоқ.

– Демек, жергілікті тұрғындарды тауып, жол сұрауға тура келеді, – деп күрсінді Саша.

– Иә саған! Біз кезіктіретін бірінші жергілікті тұрғын Жезтырнақ болады, – деп, тыныш тұрмай, тілімен шағып алды Дана.

Бату сенімсіздене, тыпыршып қалды. Үнсіздік созыла түсті.
Кенет Қадиша:

– Ей, оның не қиындығы бар? Неге бірден үңгірге аттанбасқа? – деді.

Бату түсіндіре бастады:

– Түсінесің бе, шыңырау перне бізді Бәйтерекке, дәлірек айтқанда, Бәйтеректің өскен орнына жеткізеді...

Қадиша оның сөзін бөліп жіберді:

– Аспара басқа дүниелерге саяхаттау үшін Бәйтерекке барғысы келген. Ал, бізге басқа дүниеге я басқа уақытқа аттанудың қажеті жоқ. Біз тек Скорпионнан бұрын үңгірге жетіп алуымыз керек. Солай ма?

Балалар иықтарын қушитып, бір-біріне қарады.

– Ендеше ол үшін жетім пернені пайдалансақ та жетіп жатыр! – деп сөзін күрмеді Қадиша.

– Қандай перне? – деп бәрі қосарласа сұрады.

– Жетім перне. Бірақ, бұл атау тұл, жалғыз деген мағынадағы жетім дегенді білдірмейді. Жетім – туған үйінен, әке-шешесінен жырақ кетіп, өзін қиынға салған, сол арқылы барлық өнерге, оның ішінде жауынгерлік өнерге де жетік нағыз ер-азаматқа айналып, биік мақсатқа жетуді, яғни, жетілуді көздеген жасөспі-

рім, жеткіншек. Әкем солай дейді. Сол пернені басып тұрып. барғың келетін жерді көз алдыға келтіріп, елестету керек.

Бату қайта күшіне мінді.

– Тамаша, ол пернені есіме сақтап алдым. Саша, кеттік!

– Тоқта, – деп, кідіртті оны Қадиша. – Домбыра сағасында екі жетім перне бар. Бірі – жолға аттану үшін, екіншісі үйге оралу үшін қолданылады.

– Бату, Қадиша бізбен бірге барса, жақсы-ақ болар еді. Оның кеңесі керек болып қалады-ау, – деді Саша күтпеген жерден.

Бату қомсынып қабағын түйді: анау қаптаған түсініксіз пернелерді түгел ажырата алса да, бейтаныс қызбен жақсы атақты бөліскісі жоқ еді оның. Әйтсе де:

– Қадиша, бізбен барасың ба? – деп сұрады.

– Әрине! – деп ойланбай айтып қалған Қадиша, Данаға жалт қарады.

– Ал, сен, Дана, Тұмармен үйде қаласың, – деді Бату, тағы да табалдырыққа беттеп бара жатып.

– Тапқан екенсің! Мен қайтсем де, бұндай қызықтан құр қалмаймын! – деп қияңқыланды көрші қыз.

Бату артына қарады:

– Дана, Тұмармен біреу қалуы керек қой!

– Қайрат қалсын, – деді Дана иығын қиқаң еткізіп.

– Мен Қайратқа... – Бату немқұрайды төбеге тесіліп тұрған содырға алара қарады. – Яғни... Тұмар Қайратты жатырқайды ғой!

– Ендеше Саша қалады. Мен бәрібір барам, біліп қой!

Батудың зығырданы қайнап, Данаға тесірейді. Мына қыздардың ызасын-ай! Өзін зорға тежеп, дүңк еткізді:

– Сен қызсың! Ал, қыздар кішкентайларды бағуы тиіс! Ол еркектің ісі емес!

– Енді қайтейін! Еркек болған түрін, Қайраттың өзінді төмпештегенін ұмыттың ба? – деп қыңырайды Дана.

Осы кезде бұлардың тәжікесіне Қайрат араласты:

– Батон, сен не, қорқасың ба?

Қадиша шағыстырушыға секемдене қарады. Балаларға үңгірге барар жолды сілтегені бекер болды ма? Бірақ, шегінуге кеш еді. Бату нық қимылмен қарындасы жатқан кенгуруді мойнына асты, оның керек-жарағын сөмкеге тықты:

– Жарайды. Бәріміз барамыз.

Есік көзі опыр-топыр болды да қалды: саяхатқа аттану үшін Тұмар балақайды есептемегенде, бесеуі бірдей есіктің екі жағын ала қырындап, бір аяқтарын табалдырыққа қойып тұруы тиіс еді.

Қадиша Батуға әжесі тарту еткен ескі домбыраны алды да, сол қолымен жоғарғы жетім пернені басып, оң қолының бас бармағын қақпағына тіреді, ал, қалған төртеуін (және, ең әуелі, әкесі үйреткендей, тегеурінді төртінші саусақты) ішекке көміп жіберіп, қағып қалды.

Батуға баяғыдан таныс тербеліс бұл жолы әрі күштірек, әрі жұмсағырақ болды. Ол кеңістікті тіле заулап келе жатып, катарында ұшқан достарының серең-серең еткен аяқ-қолдарынан қарындасын қорғаштаумен болды. Осы ұшыста бәрінен де оның есінде сақталып қалғаны Тұмардың бақырайған қарақат көздері еді.

ОҢ ЖАҚ КІРЕ БЕРІС— ОЛ ҚАЙ ЖЕР?

*Киелі үңгір.
Тағы да жылан.
Тылсым шеңбер.
Достар іздеуге кіріседі.
Батудың көсемсуі.
Қайраттың күмәнді қылығы. Сақ-
тан!
Қайрат қайда кетті?
Жын-жыпыр оттан үрікпей ме?
Мыстан кемпірдің басқа кейіпке енуі.*

Киелі үңгірде, дәл Аспара пырақты байлаған тұста, шырқ үйірілген құйын сап болып, орны үйме-жүйме бола қалды.

– Ой!

– Ай!

– Қап, сайтан!

– Үстімнен тұрындаршы!

Аһілеп-уһлеп, ауырып қалған бүйірлерін сипалап, балалар тұрып жатты.

– Иә, табалдырықта аяғымды жұлқып қалғанда, шпагатқа отыра алмайтын басым оны да жасадым-ау деп ойладым, – деді Дана тыжырынып.

«Жолы болып», үймектің ең түбінде қалған Қайрат наразылығын білдірді:

– Құрып кеткір!! Мына жердің бәрі дымқыл ғой!

– Кешір, саған шақ келер памперс ала шықпадым, – деп қарқетті Бату. – Үңгір де менікі емес, бұнда ештеңеге жауап бермеймін.

Қадиша домбыраны олай-бұлай тексеріп, бүтіндігіне көз жеткізді. Сосын небір суреттер салынған жартастарға зейін сала көз жіберіп, қарай бастады. Танауындағы көзілдірігін ұстап көріп, бүлінбегеніне көз жеткізген соң, Саша да оған келіп қосылды.

– Міне, керек болса! Біздің Таңбалыдағыдан да керемет! – деп, тамсана сыбырлады қыз.

– Қане, бытырамаңдар, бұл сендерге экскурсия емес, – деп әмір етті осы кезде оң жақ босағада үйілген тастың жанында тұрған Бату. – Бәрің бері келіңдер! Қыздар, Тұмарды алыңдар, – деді ол, балақайды Данаға созып.

Дана Батуды естімегенсіді. Ол Тостағанды өзі тапқысы келген, сол себепті, ұлдармен бірге тастарды қопарып, шетке лақтыра бастады. Қадиша Тұмарды алып, ұшып жатқан тастардан аулағырақ кетіп қалды.

– Неткен ауыр бәле еді... – деді Саша ырсылдай, дәу тасты зорға аударып жатып.

– Сапта сөзді доғарыңдар! Айтқанды ғана орындандар, – деп бұйырды Бату жұмыс майданын шола қарап.

Айналасы он минут ішінде кіре берістегі тас пен шағыл үйіндісі шетке лақтырылып тасталды. Балалар төрттағандап, кіре берістен алыстай берді.

– Әй, бастық! Сондай ақылды болсаң, неге күрек алу миыңа келмеген? – деп бұрқылдады саусағын жаралап алған Дана.

– Онда осы жерге ұшып келе жатқанда, бір-бірімізді шауып тастар едік! – деп сөз тауып кетті Бату.

Кенет Саша дүмімен жалп етіп отыра кетті. Ол аударған тастын астынан шұбар ала жылан ысылдап шыға келді. Саша тырп етуге шамасы келмей, қатты да қалды. Өзі оятып алған жорғалаушының көзіне арбалғандай қарап, отыра берді...

Сол сәтте-ақ оның қасына Тұмарды тамақтандыратын сүт қоспасы құйылған құтыны ұстап, Дана жетіп келді.

– Тыныш... Қозғалма... – деп сыбыр етті ол, сосын еппен құтының емізігін жұлып алды да, жыланның басына төңкерді. Жылан, сиқырланғандай, ысылдағанын қойып, баяу жорғалап, жайына кетті. Балалар оны көзбен шығарып салды.

– Ух, рақмет саған, Дана, – деп, жеңілейе күрсінді Саша.

– Жарайсың! Бұны қайдан үйреніп жүрсін? – деп сұрады Қадиша.

– Әжем «үйге жылан кірсе, басына ақ құю керек» деп айтатын...

– Немесе сүт қоспасын, – деді Бату тәптіштеп. – Негізі, мен түк те қорыққан жоқпын, кіп-кішкентай жылан, құрт сияқты бірдеңе... Бұндайға бойың үйренбеген ғой, Саша, саспа! Тек Тұмарды енді немен тамақтандырамыз, а?

– Тоқташы, Бату... Ал, егер... – Саша түрегелді де, жылан кіріп кеткен тесікке қарай аттады.

– Жыландар қазынаның тығылған жерін біледі дейді ғой, – деді Дана. – Сашаның жорамалы рас болып шығып, жылан бізді тура Тостағанға алып барса ше?

– Онда бізге жарылғыш керек, – деп бұртаң етті Бату. – Мына тесікке жылан ғана сыяды. Жүріндер, жұмыс істейміз, анда тас жетеді әлі... Уақытты зая қылмандар!

Дана басын шайқады. Оған ескі досының жаңа қылық шығарып, көсемсігені мүлде ұнамады. Бату өзін-өзі басшы сайлап, тым пысықайланып кетті.

Досын тыңдамаған Саша, жадыланғандай, жебе толы қорамсақты садақтар, толғамалы найзалар, айбалта, қылыштар мен қанжарлар кәдімгі шын қарудай-ақ, томпая бұдырайып кескінделген қабырғаға қарай берді.

– Балалар, мында келіңдер! – деп шақырды ол достарын.

Қадиша қабырғаға жақындады. Саусағымен садақтардың бірінің нобайын айналдыра сызды. Саусақ тиген жердегі сұпсуық тас болмашы ғана сәуле шашты.

– Қарандар! – деп саңқ етті Қадиша. – Ол нұрланып тұр! Садақ!! Жарқырап барады! Тас та жылып кетті!

– Бұл не сандырақ, көзіңе елестеді сенің! – деп тырысып, бөліп жіберді оны Бату, қабырғаға көз салмастан. – Неғып тұрмыз, басқаға алаңдамаймыз, жұмыс істейміз! Қадиша, Тұмармен кіре берісте тұра тұр...

Балалар Батудың соңынан ілбіді. Қадиша ықылассыз қабырғадан алыстады. Қызғылтым сұлба баяу сөне берді...

Балалар тағы жарты сағаттай жанын салып тас тасыды, бірақ, еш олжаға кезікпеді. Нәтижесінде, кіре берісте оң жақ бұрышқа дейін ор қазылып қалды. Саша түрегелді де, тізесін қақты.

– Ей, оның не? – деп ақырып қалды Бату.

– Шындыққа тура қарау керек! Мына түрімізбен бүкіл үңгірді қазып шығармыз. Бұнда ешқандай да Тостаған жоқ! – деп мәлімдеді Саша.

– Байқаймын, шал бізді тағы алдап соққан сияқты! – деп қостады оны Дана. – Мүмкін, шал ғана емес шығар қулығын асырған... Ей, Қайрат!

Бәрі жалт етіп, еш құлшыныссыз бір үйіндідегі кішірек тастарды екіншісіне тастап отырған сырықтай содырға қарай қалысты.

– Немене? – деп еріне дыбыс берді ол.

– Сен... Сен басынан-ақ сырғақсып жүрдің! Біз тас тасығанда, сен бұрышта бұғып отырдың ғой, иә?! – деп Дана қара бұрымдарын долдана сілкіп қалып, Қайратқа дүрсе қоя берді.– Бұнда дәнеңе жоқ екенін білдің ғой, иә? Жауап бер!

Қайрат зеріккен жанармен олардың бастарынан асыра қарап, өзіне қадалған кәрлі көздерді байқамағандай сыңай танытты. Үңгір ішін еңсені езген үнсіздік жайлады. Тұмарды көтерген Қадиша балаларға жақындады.

– Балалар... – деп бастай берген еді ол.

– Домбыра қайда? – деп бөліп жіберді оны Бату тырысып.

– Анда тұр, – деп иегін көтерді Қадиша. – Тыңдашы, Бату! Маған бір ой келді, неліктен сендер мына жағынан іздеп жатырсыңдар?

Бату оған бұрылды:

– Шал оң жақ кіре берісте деп, анық айтты ғой!

– Ал, егер ол үңгірге кіріп келе жатқандағы оң жақты меңзеген болса ше?

Мылқау тыныштық орнады. Бірінші болып Саша есін жиды:

– Рас-ау! Сонда біз басқа жерден іздеген болып шықтық па?!

– Жоқ, бұның бәрі бос сөз, – деп берілмеді Бату. – Ал, егер шал Тостағанды үңгірдің сыртқы кіре берісіндегі оң жаққа тықса ше?

– Немесе түпкі үңгірге кіре берістегі оң жақта? – деп қосты Дана.

– Немесе түпкі үңгірдің ішінде? – деп Қайрат та ойын білдірді.

Бәрі қайтадан үндемей қалды. Ақыры, Бату қолын бір сілтеді де, сыртқа беттеді. Балалар соңынан шұбырды.

Көктемнің шуақты күні жылуын төге бастапты. Тас-тастың арасында өзен жағасының көгі тебіндеп келеді. Үңгірдің қос қапталындағы кеңістік ескі, ендігі үгіле бастаған жартастардың қыспағында. Тек өзеншіктің төменгі ағысында жартастар шегініп, өзен аңғары кеңейе түседі.

Бату кенет күндізгі жарықта осы табиғат көрінісін тұңғыш көріп отырғандай болды. Жезтырнақтан қашу, Жезтырнақ пен Аспараның айқасы, ұшқыр пырақ – бірі де болмағандай, көзбен көрсе де, көңілі сенбейтін ертегідей алыс әлдене сияқты.

Ол кіре берістегі үлкен жалпақ тасқа отыра кетті. Балалар жанына жайғасты. Қайрат оқшаулау барып, жүресінен отырды.

– Жағдай былай. Іс жүзінде бізде сегіз нұсқа, сегіз ықтимал Х нүктесі бар, – деп Саша үнсіздікті бұзды. – Әрі қарай іздейміз бе? Әлде үйге барып, күрек алып келеміз бе?

– Бір Х нүктесін алып тастауға болады, – деп әңгімені енжар қостады Бату. Ол қайтқысы келмеді. Тамаша серпінмен басталған іс аяқ астынан сағызша созылып кеткені былай тұрсын, басы артық қимыл-қозғалысқа ұласып кетті ғой. Ал, дене шынықтыруды Батудың суканы сүймейді. Не істесе екен?

– Шалдың келуіне дейін бір тәулік бар, – деді Дана. – Әлі уақыт жетеді!

– Қайдам, Дана, бір сағаттан соң Тұмарды емізу керек. Бізді де аздан соң әке-шешеміз іздей бастайды, – деп еске салды Қадиша, кенгуруде ұйықтап жатқан балақайды кеудесіне басып. – Үйге қайтуға тура келетін сияқты ғой...

– Шеттеріңнен ақылды екенсіңдер! – деп ыза болды Бату. – Қайрат, ал, сен неге үндемейсің, а? Сенің қандай ұсыныстарың бар?

Ерігіп, суға тас лақтырып отырған Қайрат, кенет зілдене жауап берді:

– Батон, немене маған шүйліге қалдың? Әуелі маған сенбедіңдер, құйыршық деп қыжырттыңдар! Енді кеп бар бәлені маған жаппақсың ба? Қай жерді қазуды өздерің білмесендер, соған да мен кінәлі ме екем?!

Батудың қабағы түйіліп, орнынан тұрды. Қайрат та бойы со-
райып тұра келді. Бату Қайратқа қарай бір аттады да, кәрлене
айғай салды:

– Сенің кесіріңнен біз мына жерге тап болдық! Есек! Әлде
сатқынсың ба?!

– Байқа, Батон... Өзің тіленіп тұрсың!! – деп сұстанды Қайрат,
Батудың үстінен құдия қарап. Балғадай жұдырықтары түйіле
қалды.

Саша ұстасқандардың арасына қыстырылды:

– Брейк! Кейін төбелесесіңдер! Алдымен не істеу керектігін
шешу керек!

Қадиша жеңіл күрсініп, иығындағы кенгурудің бауларын сы-
пырды да, баланы Данаға берді:

– Шынында да, ұлдар, жаға жыртысудың қажеті жоқ. Одан
да, келіндер, Тостағанды бүгін, көз барда табуға тырысып көре-
йік. Әркім көңілі қалаған жерді қазсын. Дана, сен әзірше Тұ-
марды баға тұр...

Достар үңгірге қайта кіріп, бұрыш-бұрышқа тарап кетті.
Жалғыздан-жалғыз тоң-торыс тас аударыстырған ауыр әрі іш пы-
стырады екен. Әмбе бас кездегідей қызу құлшыныс та жоқ. Дана
бүкшиген жауырындарға қараудан жалығып, қатты дауыстай:

– Тұмарды сейілдетіп келейін, – деді.

Ол үңгірден шықты. Анадй жерде, тас үйіндінің жанында
Қайрат отыр екен. Дананы көрісімен, ол есінеуін қойып, қолын ең
жақын тас шөгіндіге еріншектей созды. Дана мына кещеге бәрін
айтып тастағысы келіп, нық басып соған қарай аттай берген еді.
Бірақ, тап осы сәтте ең жақын жартастың тасасынан, Қайраттың
ту сыртында, қолдары тізесіне дейін салақтаған, қоңырқай-сұр
шоқпыт киген сұмдық қорқынышты тіршілік иесі шыға келгенін
байқап қалды.

Дана сілекейін қалтырай жұтып, Қайратқа белгі бермек болып, аузын аша берген еді, бірақ, тілі орамға келмеді. Жандәрмен кері аттады...Тағы бір адым. Осылай шегіншектеген ол, үңгірге қайтып келді.

Бату жанына жетіп келген Данаға көзін салды. Қыздың әншейіндегі қара торы өңі оңған шүберектей қуарып, қорыққаннан көзі аларып кетіпті.

– Бату, анда, анда... Жезтырнақ! – деп, қырылдай сыбыр етті ол, баланы кеудесіне қыса түсіп.

Үңгірдің құлаққа ұрған танадай тыныштығында бұл сөздер оқыс қатты естілді. Саша мен Қадиша біреу шағып алғандай, атып-атып тұрды.

– Кетеміз, жылдам. Домбыра қайда? – деді Бату салған жерден.

Қадиша түпкі үңгірге тұра жүгіріп, домбыраны бас салды. Балалар асығып-аптығып, бір аяқтарын үңгір аузының аралығына қойып, қырындай тізіліп тұра-тұра қалысты. Қадиша төменгі жетім пернені басып, оң қолын көтере берді де... Кенет сұрай қалды:

– Ал, Қайрат қайда?

– Ол... Ол анда... – деді Дана саскалақтап. – Ой, ақымақ басым! Ол сонда, Жезтырнақпен қалды ғой!

– Не істейміз? – Қадиша Батуға жалт қарады.

– Бату, Бату! Оны қалдыруға болмайды! – деп шыр-пыр болды Саша да, досын жеңінен тартқылап. – Анау қылғыта салады ғой оны!

– Ешкімді де қалдырмаймыз! – деді Бату нық сөйлеп. – Қыздар, Тұмарды алып, тез үйге жөнеліндер, естідіндер ме? Ал, біз...

Осы кезде сырттан сойқан Қайраттың жалынышты өксігі жетті құлаққа:

– А-а-а!!! Мама-а-а!!!

Қысылтаяңға қарамастан, Саша жұдырығымен аузын басып, сұңқ етіп күліп жіберді. Бату қабағын шытып, басын шайқады:

– Саша, қой енді. Кеттік!

Дабырламауға тырысып, Бату мен Саша үңгірден сығалады. Қараса: Қайрат жартастың жоғарғы кертешіне жармасып (оған қалайша жетіп алған?!), аяқтарын бауырына тартуға тырысып, тырбаң-тырбаң етеді. Және өзі кез келген сәтте гүрс етіп төменге құлай жаздап, ыңғайсыз салбырап тұр. Ал, төменде оның аяқтарынан шап беріп ұстап алуға әлектеніп, үрейді ала үнсіз секендеп, Жезтырнақ жүр. Міне, көстиген тырнағы әуеде жасындай жарқ етті... Бір аяқтан ұшып түскен кроссовканы құбыжық әп-сәтте жәукемдей салды.

– Көмекте-есіндер! – деп қыңсылдады үрейден түсі құп-қу Қайрат. – Құтқа-а-арындар!

– Не істейміз! – деп шошына сыбыр етті Саша.

– Білмеймін... – деп ернін ғана жыбыр еткізіп жауап берді Бату. Осы кезде арт жақтан:

– Бату! Саша! – деген Қадишаның үзік-үзік даусы естілді. – Есіме түсті!.. Былай етсек...

Бату дауыс шыққан жаққа қарата ысылдай сөйледі:

– Тыныш! Бұнда неғып жүрсің?!

– Токта, тындашы: әкем, бұндайда от жағу керек дейтін! Жынжыпыр оттан қорқады!

– Айттым емес пе – үйге жөнеліндер! – деді Бату ашуы қайтпай.

– Домбыраны біз алып кетсек, қалай оралатыныңды ойладың ба сен? – деп шап ете қалды Қадиша. – Сөзді қойып, одан да тездетіп іске кірісейік!

– Дұрыс айтады, Бату, – деді Саша. – Біз тек бірге қайта аламыз!

– Жарайды, от жағамыз, – деп келісті Бату. – Бірақ, әлдеқалай бола қалса, Тұмарды әкетіндер. Ең бастысы – сол!

Үңгірде шашылып жатқан қу шырпыны балалар лезде-ақ кіре беріске үйіп тастады.

– Ал, енді не? – деп сыбырлай сұрады Қадиша. Бәрі үндемей қалды. Дана үңгір түкпірінде Тұмарды тербетіп тұрған. Оның қолындағы бөбек ендігі қарны ашып, тоңып та қалған болар, бірақ, ол сонда да, қас батырша, осы уақыт ішінде бір қыңқ етіп дыбыс шығарған емес.

– Не, не... Шырпыны тұтату керек, – деп тырыса жауап берді Бату.

– Қалайша? – деп сұрады Саша.

Балалар сасқалақтап, бір-біріне қарады.

Дана жүйкелене мырс етті:

– Өй, өңшең неандерталдықтар... Не енді, таяқ үйкелеп, тұтатасындар ме?

– Білесің бе, Дана... – деп ызбармен бастай берген еді, Бату оған бұрылып, бірақ, Саша жеңінен тартып қалды:

– Кейін, кейін... Тезірек от тұтатудың қамын ойластыруымыз керек!

Сыртта тағы да Қайраттың жан даусы шықты.

Кенеттен жүзі жадырап сала берген Бату, джинсы шалбарының қалтасына қолын тығып жіберіп, қызғылт түсті қытай оттығын алып шықты.

– Бұл қайдан жүр сенде? – деп күдіктене сұрады Дана. – Сен не, шылым шеге бастағанбысың?!

– Жоға, – неге екенін, Бату қызарып кетті. – Жай... баспалдақта жатыр екен... Ала салдым, әйтеуір. Не үшін екенін білмеймін...

Шынтуайтында, ол осы оқиғалар басталардан бірер күн бұрын гараждың артында үлкендерше темекі тартып көргені бар. Азық-түлік дүңгіршегінен осы арзан оттықты сол үшін де сатып алған, ал, шылымды әкесінің қорапшасынан қымқырған. Жарым-жартылай ғана тартылған темекіден көпке шейін жүрегі лоблып жүрді, аузынан кермек дәм кетпей қойды. Оттықтың өзіндей қызғылт тұман басын айналдырып, елтітіп, сейілмей тұрып алды. Осының бәрінен бойы түршіккені сонша, Бату сол ағаттығы жайлы, тіпті, досы Сашаға тіс жарып айтқан жоқ.

– Бәрібір емес пе, әкел бері оны! – деп сыбыр етті Саша қызынып.

Ұзамай-ақ, үнгір ішінде от маздай жөнелді. Бату мен Саша құрғақ бұтақтардан бір-бір шырақ жасап алды.

– Алдымен білдіртпей жанына барамыз... Әне, секең-секең етіп, бізге қарайтын емес... – деп жоспарлады Саша елеурей.

– ... Ал, сосын оны шырақтармен түрткілеп үркітіп, Қайратты түсіреміз де... – деп іліп әкетті Бату.

– Бірақ, нендей жағдай болса да, үнгірмен екі ортада қалуымыз керек! – деп бөліп жіберді Саша. – Ал, кеттік!

Екі ұл шыға беріске жылжыды.

Жезтырнақ әлі де әбден титықтаған Қайратқа қолын жеткізе алмай секектеп жүр екен. Қайрат құтқарушыларын байқап, тына қалды.

Бату айғай салды:

– Ей, жалмауыз! – шіренді де, шырағын жалмауызға лақтырып қалды.

Ендігі мезетте оның істегенін Саша қайталады.

Бекер! Бірінен жалт беріп, екіншісін тырнағы сояудай қолымен шетке қағып жіберіп, Жезтырнақ ашына ұлып, ұлдарға тап берді.

Алдымен Батуға шап берді де, шопақ кұрлы көрмей, қақпақылдай қағып, бар пәрменімен жартасқа атып ұрды. Ондағанда, Бату әуеде бойын билеп, қол-аяғын жинақтап үлгерді де, тасқа қырымен кеп соғылды. Әйтсе де, осының өзі тұралатып кетті оны: жалпасынан түсіп, арқасы зырқ еткен Бату, дем ала алмай қалды. Саша айғайлап мақұлыққа тұра ұмтылды, бірақ, көзді ашып-жұмғанша, о да шетке ұшып кетті де, сұлық түсіп жатып қалды: Жезтырнақ тырнағымен оның ішін осып жіберген еді. Құбыжық қорғансыз кемсеңдеген Қайратқа қайта бұрылды.

Айқасты үңгірден бақылап тұрған қыздар шошып, айғайлап жіберді. Оянып кеткен Тұмар жылап қоя берді...

Кенет Жезтырнақ басын бұрды да, меңіреу кісіше сол жылаған дауысқа қарай жүрді.

– Қашыңдар!! – деп айғайлап үлгерді Бату.

Бірақ, ауыз жиғанша болған жоқ, Жезтырнақ үңгірге кірді.

Сол жақтан Дананың қышқырғаны мен Қадишаның құты қаша өксіп:

– Домбыра кайда? – дегені құлаққа жетті.

Бату тұра алмай-ақ қойды. Аузында ащы дәм білініп, көз алды қарауыта берді. Саша әрменіректе аянышты ыңырсыды. Осы кезде Қайрат қолын жібере салып, жерге секіріп түсті де, Сашаның әлі бықсып жатқан шырағын ала салып, бақырып, Жезтырнаққа ұмтылды:

– Ей, сұрқия!! Қайт кейін! Ұстап ал мені!

Бату денесінің ауырғанын елемей, орнынан көтерілді де, оның соңынан сүйретілді.

Жезтырнақ зәрелері ұшқан қыздар тығылып тұрған тас мүсіндердің тұсына келіп, жиіркенішті қолдарын жыламсыраған Тұмарға соза берді.

– Жоқ! – деп айғайлап жіберді Бату. – Тиме оған!!!

Бірақ, жалмауыз оған назар аудармастан, сіресіп қалған Қадишаның қолынан балдырғанды алды.

Дана «ah!» деді де, оған тас атпақ болып, оқтала берді...

– Жоқ! – деп қалды кенет Қадиша. – Дана, қара!

Жезтырнақ қолындағы Тұмардан көз айырмаған күйі, баяу жарыққа бұрылды. Сол сәтте есі шыққан Бату оның әлемтапырық кескінінен қаһар емес, қайта... әлдебір абдыраушылықты аңғарғандай болды. Құбыжық қызды аялай кеудесіне басты. Кенет оның кезерген түріңкі еріндеріне адам баласына тән сондай жылы, әнтек жымиыс үйірілді...

Дана тасты аяғына түсіріп алып, ауырсына ысылдады.

Жезтырнақ пыс-пыс еткен Тұмарды кеудесіне баса түсіп, алауға қарай жүрді. Әр аттаған сайын түрі өзгеріп, ажары ашыла берді. Алаудың жанына тізе бүгіп, омырауын ашып, Тұмарды емізе бастаған сәтте оның жүзінен зұлым құбыжық бетпердесі біржола сылынып қалды. Енді таңданыстан сілейген балалардың алдында әбден қажып, жадап-жүдеген, күн қақтап, көнтері болған кәдімгі жасамыс әйел отырды. Ол, бейне, бір өзіне ғана естілген әлденеге құлақ түргендей, басын иығына салып, Тұмар жатқан жаққа қарай қисайтты. Ал, Тұмар көзін жұмып, емшекті солп-солп сорады. Тегі, ол үшін бар дүниеде бұдан басқа ештеңе жоқтай. Бітімдей қолымен өрім-өрім шокпыт астынан жалаңаштана көрінген тас емшекті ұстап қояды.

Жезтырнақтың көзінен жасы тоқтаусыз сорғалайды.

– Мәссаған безгелдек... – деп қырылдай міңгір етті Қайрат.

Қолындағы шырағы талмаусырай жалп етіп сөнді де, ауаға ащы иіс тарады.

САМУРЫҚ ҰЯСЫНА ОРАЛАДЫ

Саша көзілдірігін жоғалтады.

Көне Ұмай ана тілі.

Самұрықтың шерлі хикаясы.

*Жау жоқ деме – жар астында. Жой-
қын шабуыл.*

Солар және Аспара. Тұмар қолды болды.

Жезтырнақтың өлімі.

Ұмай ананың қаруы. Аттан!

– Бату... Көмектесіңдер... – деген Саша-
ның әлсіз даусы естілді сырттан.

Қадиша Дананы, сосын Батуды қолы-
нан тартып, үңгірдің сыртына жетелей жөнелді.

– Жүрсеңші... Дана, тұрма! Бату, мені естимісің? Сашаға
жәрдемдесу керек! – Қадиша достарын аулақ әкетпек болып,
сүйрелей берді.

– А... Бұл не... А? М-мен... мен түсінбеймін... – деген Бату
Жезтырнаққа қарайлап, итіншектей берді.

– Жалғыз сен ғана еместүсінбеген, жарқыным, – деп, ашулана
ырсылдады бұларға еріп келе жатқан Қайрат. – Басшы аяғыңды,
кұрып кеткір.

– Қадиша, Қадиша, Тұмарды қайтеміз? – деді Дана жалы-
нышпен даусын соза. – Оны қалдыра алмаймыз ғой... Әлгі...
Анаумен...

– Уайымдамай-ақ қойыңдар... Ол оған ештеңе де істемейді, – деді Қадиша жұмбақтап. – Шын айтам. Саша, сенің жайың қалай?

Ол достарын тастап, үңгірдің кіре берісіндегі жалпақ тасқа кеп отырған Сашаға жүгірді. Құп-қу, ұйпа-тұйпа ол, қолын ішіне басып, теңселіп отыр.

– Түк етпейді... Әйтеуір аман сияқтымын... Бастапқыда жарып тастады ма деп ойлап едім. Сосын қарасам – жоқ, джинсым құтқарып қалыпты, – деп күлді ол әлі де есін жия алмай. – Көзілдірігімді жоғалтып алдым. Басым да айналады...

Бәрі шөп арасынан Сашаның көз әйнегін іздеп әбігер болып жатқанда, Бату үңгірге қайта үңілді. Жезтырнақ оттың жанында қарындасын әлдилеп отыр.

– Таптым! – Қадиша тікенек бұтаға ілініп қалған «гаррипоттердікіндей» дөңгелек көзілдірікті алды. – Ой! Шағылып қалыпты...

Саша әйнегі сынып, майысып, сиқы кеткен көзілдірігін айналдырып, қапалана күрсіне берді:

– Сайтан алғыр жалмауыз... Енді жөндеуге келмейді... Ей, Тұмар қайда?! Балалар, мен ештеңе...

– Бері қара, Қадиша! – Бату қызға бұрылып, қыспаққа алды. – Қане, айт не білетініңді!

Қадиша иығын қушитты:

– Бәлендей ештеңе емес... Жай, әкем өткенде анау Жезтырнақтың ешқандай да жалмауыз еместігін айтып қалған...

– Сонда кім? – деп жарыса сұрады балалар.

– Білмеймін... Анықтап сұрамадым. Және оның бізді таңғалдыратынын да айтып еді.

– Онысы рас, – деді Бату әлгіндегі әсерден арыла алмай. – Таңғалдырғанда қандай. Өне отыр, бала емізген ана. Ал, енді не істейміз?! Оны өзімізбен сүйрейміз бе?!

Балалар не дерін білмей, бір-біріне қарады.

– Жарайды, – деп тоңқ етті Батутырысып. – Жүріңдер үңгірге.

Қайтерін ол өзі де білмеген еді. Бәлкім, жын-жыпыр бұлармен бірге ұшқанмен, кеңістіктен өте алмай, осында, өз дүниесінде қалып қояр? Несі бар, байқап көру керек, мүмкін, айласы іске асар. Ал, «іске аспай қалып», Жезтырнақ өзінің пәтерінен бір-ақ шықса не боларын Бату ойламауға тырысты. «Шешілмейтін түйін жоқ, бір ретін табармыз», – деп түйді ол іштей. Аяқ астынан ақылы кемел тартқанына өзі де қайран қалып, үңгірге нық басып кірді.

Жезтырнақ сол қалпы оттың басында отыр екен. Құшағындағы Тұмар қарны тойған соң, көңілденіп, былдыр-былдыр етеді. Сашаның аузы ашылып қалды. Дана оған үңгірде болған жайды түгелдей сыбырлап айтып берді.

– Тұмарға қарашы. Нәрестелер – сондай. Оларға туған ағасы не, қорқынышты жалмауызы не, Қайраты не – бәрі бір, – деп қыршаңқыланды Дана тағы да тыныш тұрмай.

– Оның не, а? – деп ымырашылдықпен күңк етті Қайрат.

Күтпеген жерден бұрынғы жалмауыздың орнындағы адам анық балақайға қарата, салмақты түрде:

– Абую-ю-ю... Ама-ай... Аба... Ю-ю! – деді.

Ал, Тұмар, қарақат көздері жарк етіп, оған дәл солай салмақты жауап берді:

– Нга-Нга... Ана-а! Гхы...

Қайрат аң-таң қалды:

– Қарай гөр... Сөйлесіп жатқандай!

Қадиша оған көзінің қырымен қатулана қарады да, білгірлікпен баян етті:

– Бұл – ұлы Ұмай ананың тілі. Оны тек сәбилер, Ұмайдың өзі, сосын Самұрық біледі. Және дүниедегі күйші біткен біледі, өйткені, нәресте болған кездері олардың есінде.

– Ал, Жезтырнақ қайдан біледі? – деп сұрады Бату. Ол әлі де болса, алба-жұлба әйелге тосырқай қарап тұрған. Өзін тым-ақ ұнатпайды, құбыжықтың сойдиған тырнақтары мен өткір тістері, арбаң-арбаң қарғығаны мен ұлығаны есінен кетер емес...

– Ал, Ұмай деген кім? – деп Қайрат Қадишаны сұрақтың астына алды. Бату онысын орынсыз әуестік деп ойлап, жақтырмай қалды.

– Ұмай – көне әйел-тәңір, сәбилердің, аналар мен ұрыс даласында қаза тапқан жауынгерлердің жебеушісі, – деп ықыластана ұғындырды Қадиша.

– Кімге керек ол, сенің әлгі Ұмайың? – деп, шыдамы таусылған Бату біржола ашуға жеңдірді. – Домбыраны ұста, үйге қайтамыз... Албасты есін жимай тұрғанда. Былай болсын, – деп жоспарлауға кірісті ол. – Сен, Қадиша, перненді күйге келтіресің, әлгі, керектісін. Мен Тұмарды жұлып аламын, сосын сап түзеп тұра қаламыз да...

– Ал, сонда... – Саша иегімен Жезтырнақты нұсқады.

– Оны да ойластырып қойдым, – деді Бату кесімді түрде. – Ал? Кеттік пе?

– Қайдағы кеткен? Домбыра жоқ қой! – деп шыж ете қалды кенет Дана.

Келесі бірер минут балалар үңгір ішінде шарқ ұрып, өздерінің ғажайып тасымал құралын іздестіріп әлек болды... Бірақ, домбыраның өзі түгілі, ізі де жоқ, орнын сипап қалды.

– Қап! – деп айғайлап жіберді күйіп кеткен Бату. – Не боп кетті өзі?! Кім қақшыды оны?!

Кенет кіре берістегі тастардың арасын іждағатпен тінткілеп жүрген Қайратқа назары түсіп кетті.

– Бұл сен ғой, жексұрын, иә?! – деп жекіріп қалды Бату.

– Оның не! – деп шамданды Қайрат, бірақ, тура қарауға жүзі шыдамай, көзін тайдырып әкетті. – Мен оны, мүмкін, көрмеген де шығармын... Сен не, Батон, тағы тиісейін дедің бе? Қойсаңшы енді!

– Өзің қой! Сен әуелден шалмен бір болатынсың! Жауап бер, домбыраны қайда жытырдың?

Қайрат балалардың жүзін жанарымен жасқана сүзіп өтті. Дана қабағын қарс жауып, Қадиша қапаланана, еденге қарап қалыпты, Сашаның иегі дүрдиіп кетіпті, ал, Бату қызылшадай күреңітіп, жұдырығын түйіп алыпты.

– Тоқтаңдар! – деді кенет Саша қолын көтеріп. – Оның жазығы жоқ! Ол Жезтырнақтың әлегімен сыртта болған!

Албасты өз атын естіп, елегізигендей, кенет «аһ!» деп қалды да, бұлдыраған көзін үңгір төбесіне қадап, ыңылдап, әлденелерді күбірлей жөнелді...

– Мен білсем... – деді кенет Қадиша оған жақындай түсіп. – Оны... Жоқ, мен оның айтқанын анық түсініп тұрмын!

– Кейін, кейін, Қадиша, – деп қолын сілтеді Бату. – Домбыраны табу керек!

– Ол... Оның айтуынша... Бір кезде алып қаракұс болыпты, Бәйтеректің басына ұя салыпты...

Қадиша қабағы қатпарланып, алыстан жеткендей еміс-еміс, құмыққан қоңыр дауысқа құлақ тігіп, естігенін балаларға аударып беріп тұрды...

Балалар тым-тырыс бола қалды.

– Сол ұяда оның жыпырлаған көп балапаны болыпты. Соларды асырау үшін, ол азық іздеп, кей кездері айлап ұясына оралмайтын... Адамдар оны Самұрық деп атап, қастер тұтыпты, себебі, перзент тілегендерге ол балапандарын беріп, сәбилі қылған екен...

Бірде Самұрық азық іздеп кетіпті. Ал, олжасын арқалап, қайта оралғанда, Бәйтеректің, онымен бірге ұясының отқа оранғанын көріпті... Ол отқа қойып кетіп, қауырсыны қата бастаған ірілеу жалғыз балапанын ғана арқасына мінгізіп алып шығыпты...

Самұрық оны оттан аулақ әкетіп, төмендегі төбе басына түсіріп, қалдырып кетіпті... Самұрық ұясына қайтып келгенде, басқа балапандары қыбырсыз жатыр еді... Өйткені, олар қырылып қалған еді! – Қадишаның даусы дір етіп, бетін жас жуды. – Байғұс ана қанаттары күйіп қалғанша, барлық балапандарын өрттің ішінен тұмсығымен тістеп алып шығыпты... Содан қайтып ұша алмайтын халге жетіпті. Осылай оның ұясы ойран, балапандары опат болған екен. Ол балапандарын аза тұтып, аңырап жылапты... Ол құр сүлдерін сүйретіп, өлі жерді жалғыз кезіпті... Ол... ол... албастыға ұқсап кетіпті... – Қадиша кемсендеп кетті, бірақ, қас қақпай, даусы қалтырап, жалғастыра берді. – Самұрықтың құсадан өлгісі келіпті, бірақ, құтқарып қалған жалғыз балапаны есінен шықпай, соны тауып алғысы келіпті...

Ал, бұл кезде Самұрықтың ұясында өнеге көрген өресі биік шын даналар енді адамдар арасында тумайтын болды... Адамдар рақымсызданып, Самұрықты жадынан шығарды. Оған тас атып, Жезтырнақ деп атайтын болды, себебі, оның ұмыт болған заманнан бар болғаны жез тырнақтары ғана қалған еді... Міне, енді ол Тұмардан сондай ерекше қабілетті қызды, Самұрықтың соңғы қызын көрмеді ме екен, соны сұрады. Бірақ, Тұмар ол жайлы ештеңе білмейді... Ох...

Қадиша бетін басып, еңіреп жылап жіберді. Дана құрбысын құшақтады. Бату күрсініп:

– Қадиша... Жылама... Бәлкім, Самұрықтың қызымен табысуына біз көмектесерміз? Тек әуелі домбыраны табуымыз керек, – деді.

– Міне, жатыр ғой ол! – деді кенет Саша.

Домбыра дәл көзге түсетін жерде, түпкі үңгірге кіре берістегі тастардың жанында жатыр екен.

– Бұны қалай байқамағанбыз? – деп таң қалды Дана.

Балалар тұра жүгірді. Бату домбыраны көтерді.

– Құдайға шүкір! Қане, тұра қалыңдар... Қадиша, анау неңді жаса... Не?!

Домбыраның түрі келіспей қалыпты. Бірденесі жетіспей тұрды.

– I-i-i... – Батудың ерні икемге көнбей қалды. – Төменгі жетім перне жоқ...

Үлкен үңгірден Жезтырнақтың жарықшақ даусы құлаққа жетті.

– Оның айтуынша... - Қадиша тағы елегізи қалды. – Олар... Олар жақындап қалды... Тап жанымызда... Жаулар... Жаулар келіп қалды!

– Жаулар? Қайдағы жаулар? – деп тұс-тұстан жамырап қоя берді балалар. – Соның жаулары ма?

– Мүмкін емес! – деп шоршып түсті Бату. – Бәс тігем, Скорпион атасымен әлі поездда отыр, олар алыста!

– Бату, сен не, түсінбеймісің? – деді кенет Дана. – Біреу домбыраны жымқырды ғой? Сосын... қайта әкеп тастады...

Қадиша оның қолынан домбыраны алды да, тың тыңдағандай, құлағына апарды:

– Қара адам! Домбыра айтады: бұны істеген – осы домбыраны шағып, иесін өлтірген Қара адам! Бәйтеректі өртеген де – сол! Самұрықтың балапандарын жазым еткен де – сол! Және ол... Ол осында! Өзінің қожайынымен!

Алқымнан алған үрейден Батудың жүрегі мұздап сала берді.

Сол кезде кіре беріс жақтан әлдебір хайуанның құтырына ақырғаны естілді. Іле-шала кішкентай Тұмар жылап қоя берді.

Бәрі жапа-тармағай ауызғы үнгірге жүгірді. Бірақ, Жезтырнак пен Тұмар онда болмай шықты.

— Олар далада! — деп тынысы тарылып, айғай салған Бату, сыртқа ұмтылды.

Сыртта қой тастардың арасында Жезтырнак сол қолындағы Тұмарды денесімен қорғаштап, оң қолымен артқы аяқтарына тұрып алып, құлақты жара ақырып, сілемейлі сұр көбік шашқан қара аюға тойтарыс беріп жүр екен.

Достар серейіп тұрды да қалды.

Осы мезетте арт жақтарынан, бұлар жаңа ғана атып шыққан үнгірден Аспара пайда бола кетті! Мұздай құрсанып, қолындағы қылышын көкке көтеріп алыпты...

Бозбала жауынгер қиқу салып, жауға тұра ұмтылды. Аю тағы да құлақ тұндыра ақырып қалып, қорбаңбай қолапайсыздығына қарамастан бір түрлі созалаң, тіптен, әсем қимылмен патшазаданы шетке қалпақтай ұшырды... Аспара жер сүзе құлап, тасқа соғылды да, тыпыр етпей қалды.

Балалардың үрейі ұшып, айғайлап жіберді. Жезтырнак та қырылдай айбат шегіп, арса-арсасы шыққан денесімен шыңғырып жылаған сәбиді көлегейлеп, соңғы қайратын сарқа, түрегеліңкіреді... Аю төрттағандай, албастыға жақындап келіп, сойдиған тістерін ырситты да... Әрі қарай қарауға Батудың дәті шыдамай, көзін жұма қойды. Қайта ашқанында, аю Жезтырнақтың қан-жоса тәнін немқұрайды шетке сырғыта салғанын көрді. Содан соң аю ақсиған тістерімен Тұмар жатқан кенгурудің бауларын еппен, ықтияттап қымтып алды. Сөйтіп, олжасын аранына қыстырған күйі, асықпай үнгірден шықты да, өзен жағалай, осыдан бірнеше күн бұрын Жезтырнактан қашқан Аспара мен Бату шауып келген тарапты бетке алып, бүлкіл қағып жөнелді.

Бату шөке түсті. Иықтары селкілдеп, егіле жылады. Аспара сұлық жатыр. Қадиша жүзін жас жуып, Жезтырнақтың денесіне еңкейді.

– Қараңдар! – деп кенет айғай салды қыз булыққан дауыспен.

Жезтырнақтың қанға боялған тотығыңқы жүзі жарқырап, әпсәтте селдірей жұқарып, астындағы шөптер көрінуге айналды... Бір кезде бүкіл денесі тұман сияқты шумақтала қалды да, жеп-жеңіл бұлттай, жерден көтерілді. Бәрі «аһ!» деп қалды: Жезтырнақтың кеудесінен ғайыптан пайда бола кеткен аппақ алып құс ажырап шықты... Құс жасыл желекке малынған, ұшар басында атшаптырым ұясы бар көрікті һәм қуатты Бәйтерек фата-морганадай елес берген сонау шырқау көкке шарықтай жөнелді...

Аспара мертiккен иығын ұстай, ыңырсып, шөпке отырды.

– Тiрiмiсiң, Аспара! – дедi Саша жеңiлейе дауыстап. – Сен қайдан шыға келдiң?..

– Аң қайда?! – деп оны тыңдамай, күбiр еттi Аспара, шытынып. – Бала қайда?!

Бату өксiп:

– Кеш қалдық, Аспара... Аю менiң Тұмарымды алып кеттi... – дедi.

– Қайрат, өңi бұзылып:

– Бiз неғып тұрмыз! Артынан куу керек қой!

– Ал, ол аюдың апаны қайда? – деп сұрады Саша ақылға салып. – Оны қайдан iздеймiз?

– Оның апаны керек емес бiзге! – деп әлгiндегi қарсыласын құптай кеттi Бату серпiлiп. – Соның кеткен жағына қарай жүгiрейiк!

– Тоқтаңдар! – Дана балаларды жеңдерiнен шап бердi. – Тоқтай тұрыңдар! Мен оның нендей аң екенiн бiлем!

Аспара бір мезет бұрын Жезтырнақтың тәні ауаға сіңіп кеткен жерге келіп, тізерлей тұрды. Көзін жұмып, қолдарын жайды. Сосын ернін ғана жыбырлатып, күбір-күбір етті.

– Ол аю емес, – деп сөзін жалғады Дана. – Сырт бейнесі ғана аю... Сендерге марқұм әжем алысқан қара аю кейпіндегі зұлым күш иесі туралы айтып бергенім естерінде ме? Міне, мынау – сол!

– Аю өліп қалды деп ең ғой! – деді Бату шүбәлана даусын созып.

– Ол рас айтады, – деді Аспара сабырмен, көзін ашып, бетін сипап жатып. – Ол, шынында да, аю бейнесіндегі зұлым күш иесі. Және оны оңайшылықпен жеңе алмаймыз.

– Бәлкім, ол Скорпионның атасы шығар? – деп топшылады Саша. Ол өзін көзілдіріксіз сондай жайсыз сезініп, қайда тұрғанын түсінбегендей, жан-жағына алақтай берді.

– Жоға. Бұл – әлдеқайда күштірек біреу. Бұл – Қожайын. Ал, сен айтқан адам – соның құлы.

Осы уақыт бойы екі аяғына кезек ауып, теңселіп тұрған Батудың тағаты таусылды:

– Жетер осы мылжыңдағанымыз да! Мен Тұмарды іздеуге барамын! Қайрат, маған еремісің?

Қайрат елгезектене басын шұлғып қалды. Бірақ, Аспара қабағын түйіп, қолын көтерді.

– Бату! Токта. Қарындасынды құтқаруға бәріміз де барамыз, оған күмәнің болмасын! – ол балаларға жағалай көз тоқтатып, сынай қарады. Ешқайсысы көзін тайқытпады, қайта олардың осы кескінінен Аспара өзімен иық тіресіп, жауға аттануға әзір жанкештілікті таныды. – Бірақ, Қожайынмен шайқасуға қам-қарекет керек. Алда түн – Соның уақыты. Түнде зұлым күштердің алапасы артады, жеңіске жетуіміз неғайбыл. Біз танды күтеміз. Сосын ұрыс саламыз!

– Маған бәрі бір! – деп албырттана айғай салды Бату. – Бар-масаңдар қойыңдар! Өзім-ақ жайын табам! Әрі-беріден соң, ол – сендердің емес, менің қарындасым!

Ол кілт бұрылып, аюдың артынан тұра ұмтылғандай еді. Аспара қолын оның иығына салып, күрсіне тіл қатты:

– Бұның жаңсақтық... Бірақ, алған беттен тайынбауға бекінген екенсің, нар тәуекел... Қазір шығамыз. Жылан қайыс өзінде ме?

Батудың аздап жүзі жылып, қалтасынан Жылан патшаның сыйы – аманат теріні алып шықты. Сол-ақ екен, айналасында шырқ үйірілген құйын ұйтқи жөнеліп, әп-сәтте Бату айран-асыр қалған достарының көз алдында жалт-жұлт еткен сиқырлы сауыт киіп, қару ұстап шыға келді.

– Жаксы, – деп басын изеді Аспара. – Енді қалғандарына бірдеңе ойластыру керек.

– Бұнда қаруды қайдан аларсың, – деп күрсінді Саша. – Жалаңаш үңгір...

– Әрі дұрыс, әрі бұрыс айтасың, – деді Аспара. – Жезтырнак тұрақ еткен бұл үңгір, шын мәнінде – қаза болған жауынгерлердің пірі, Ұмай ананың ғибадатханасы. Небір ғажайып тұнған баба қоныс...

– Қадиша кенет құлыншақтай құлдыраң қағып:

– Білем! Еріндер соңымнан! – деді де, үңгірге тұра жүгірді.

Соңында келе жатқан Аспара жанып бітуге айналған оттан бықсыған шаланы алып, түкпірдегі қабырғаға тақатты. Қызғылт сәуле садақ, жебе, қылыш, жанболаттардың шебер салынған суреттерін самаладай етті.

– Ал, мына жерге әлгі мен көрген жылан кіріп кетті, – деді Саша, қабырға мен еден арасындағы сызатты нұсқап.

– Саша, сен не, түсінбеймісің? – деп тақылдады Дана желпініп. – Ол жылан – Жылан Бапының елшісі, бізге қаруды нұсқаған – сол!

– Ей, қиялмен көкті кезбей, жерге түсіндер! – деп қалды ұрысқа асыққан Бату. – Олар жай ғана сурет емес пе?! Қабырғадан секіріп түспейді сендерге!

Қадиша осы кезде жауынгер садағының нобайын саусағымен айналдыра сызды. Сурет ойламаған жерден көгілдір сәуле төгіп, жарқ ете қалды да, шұғыладай құбыла толқынданып, тербеле жөнелді, ал, сосын... Көлемі баяу ұлғайып, қабырғадан ажырай бастады. Келесі мезетте аң-таң болған Қадиша қолында нағыз садақ ұстап тұрды! Екі ұшынан көгілжім сәуленің соңғы тамшылары тамып жатты. Қадиша тосыннан тиген сиқырлы қаруды түсіріп ала жаздады.

– Жеп-жеңіл! Әрі... жылы. Жаңа ғана әлдекім ұстағандай...

– Дәл солай, – деп сабырмен сөз тастады Аспара. – Сен садақты оның иесі, бағзыда өткен ұлы жауынгер әйелден жан тәсілім еткен сәтінде қағып алдың. Оның қаруын иелену – зор құрмет. Байқа, ұятқа қалдырма оны!

Қадиша жайлап сипаған қорамсақтың суреті де тіл ала, сәулеге малына бастады. Саша, Қайрат пен Дана да қабырғада бейнеленген қаруға қол созды. Бірер мезеттен соң балалар қызу дабырласып, жауынгер белдігін тағынып, бір-біріне семсер, қанжар, найза, айбалталарын көрсетісіп жатты...

Аспара әйгілеп айтпай-ақ, әскербасы міндетін өзіне артып, жарлық етті:

– Жарап тұр! Барлығың қару асындың! Шығамыз. Мен аюдың ізін шалып, алдыда жүріп отырам. Бату мен Саша – артымнан ереді. Қайрат – тұйықтаушы. Сақ болыңдар!

Тыныштала қалған балалар ебедейсіз қару-жарақтарын салдырлатып, қазша тізіліп, жылғаны жағалай, қара аю көзден таса болған жақты бетке алды. Қадишаның арқасына қорамсақтан бөлек, қасиетті қара домбыра ұқыптап байланған. Аспара семсерін сайлап, алда келеді.

КӨНЕ МАЗАР

Түнгі сейіл.

Тірі өліктер ме?

Жер-Ананың жағымсыз хабары.

Скорпион сыбыс береді.

Қадиша шешім қабылдайды.

Масқара төбелес.

Күйші өткеннен сыр шертеді.

*Ақ бас ғұлама жайлы әңгіме. Тату-
лық па?*

Айқас жоспары.

Шағын қол сұр жартастарды сағалап, өзеншікті қуалай созылған тастақ сұр-леумен жылжып келеді. Балалар қалай қас қарайып қалғанын да байқамады. Аспанға толық ай дөңгеленіп шыға келді.

Бату әр аттаған сайын тұнжырай пысылдайды. Жанын қинап жаяу серуендеп дағдыланбаған басы жау-жарағын да ауырлайды. Ол әлгіндегі қасарысқанына өкініп келе жатты – түнгі тымық ауада үрейлі қыбыр-сыбыр, аң-құстың зарлы үні құлаққа талықсып шалынады. Тұс-тұстан әлдебіреулер сұғын қадап, адамдарға төне қарап тұрғандай. Аспараның тілін неге алмады екен? Таңды тосу керек еді. Ал, енді... Ішегі шұр ете қалды. Қорамсақтың бауы иығын қажап, семсер сәт сайын зіл тартып барады.

– Аспара, қалай ойлайсың, әлі алыс па? – деп сұрады ол алқынып.

Патшазада жауап қатпай, тоқтай қалды да, басқаларға кідіруге белгі берді. Қырағы көзімен қия-құзды шолып, тың тыңдады.

– Келіп қалыппыз. Былай қарай.

Сәлден соң-ақ қара көбенде әлдебір аласа ғимараттың жартылай дөңгелек сұлбасы байқалды.

– Киіз үй ме? – деп тұспалдады Саша.

– Өзің киіз үйсің! – деп, зілдене мырс етті Бату. – Көртышқандай, мүлде соқыр болыпсың ғой! Бұл мазар емес пе!

– Көне... – деді Дана даусын соза, жақынырақ барып, бірақ, топтан тым алшақтауға батпады. – Қызық, ішінде не бар екен?

– Не болушы еді... Сүйектер дағы, – деді Қайрат ақырын ғана. – Сағана – сол үшін де сағана.

– Тіптен олай емес! – деп наразы қарсылық білдірді Қадиша. – Сен өзін, Қайрат, мұсылман зиратына, бір рет болса да, барған ба едің?

– Керек еді! – деп дүңк еткен Қайрат, зират туралы бұдан арғы әңгіме қызықтырмайтынын көрсете, әрі қарап кетті.

– Мазар, шынында да, – жерлеу орны, – деп ұғындыра сөзін жалғады Қадиша. – Бірақ, сен айтқандай, жай мола емес. Мазарлар әулиелердің, қаһармандардың, аксүйектердің қабірлерінің үстіне тұрғызылған. Оларға тауап ете келгендер дұға оқып, түрлі жоралғылар атқарады. Тағы...

– Ал, тағы, – деді Дана сөз аяғын тоспай, – маған әжем айтатын: егер жолаушы қоналқаға түзде қалып қойса, осындай мазарда түнеп шығуына болады...

– Онда өлсем де, бармаспын, – деді шорт кесті Қайрат. – Өздерің-ақ сол әулиелеріңмен құшақтаса беріңдер!

– Не, балуаным, шошып қалдың ба? – деп, бір түрлі зілдене күліп жіберді Бату. – Батылың жетпейді, ә?! Өлілерден қорқамысың? У-у-у! Қара, көрбақтар саған қарай шұбырып келеді!.. Қазір миыңды же-ейді!..

Қайраттың жауырыны күжірейіп, танауы делдие қалды. Бату әжуалауын қоймады, бірақ, көңіл түкпірінде мазарға кіруге өзі де қорқақтап тұрған. Айнала қара түнек, ол аздай – жалмауыздар ұшып, зұлым күш қаптаған бұл жерде, кім біледі, тірі өліктер де кезіп жүруі ғажап емес қой?..

Балалардың ешқайсысы Батудың қиямпұрыстығын қоштамады. Бәрі үркектей алақтап, жақ жүндері үрпиіп, үннен қалды.

– Ақымаксың, Бату, – деді Дана. – Қорқынышты ғой...

Аспара ақырғы тоқтамын айтты:

– Осында дамылдаймыз! Мазарға кірмендер! Және, өтінем – дыбыс шығармай қоя тұрсандар. Маған тыныштық керек!

Ол басындағы дулығасын шешті де, жата калып, құлағын жерге төседі.

– Аспара, сен не, ұйқыға жаттың ба? – деді Бату дегбірсізденіп. Ол Аспараның мазарға бармауға бұйырғанынан кәдімгідей жеңілдік сезінді.

– Тыныш! Бірдеңе естідім...

Балалар тына қалды.

– Баланың жылағаны... Тағы да... Дауыстар... Қара жер хабар берді.

– Қара жер хабар берді деймісің? – деп таң болды Бату. – Ол қалай?

– Сенің аталарың жерге құлак қоя білген, – деп ақырын жауап қатты Аспара, көтеріле беріп. – Тұмар осы маңда. Ол...

Кенет сол жақтағы әлдебір тұстан қараңғылықты жарып, таныс мекер дауыс шықты:

– Ей, кеңкелестер!

Тосыннан шыққан үннен баршасы шошып, ыршып түсті. Саша найзасын түсіріп алып, көр соқырша аяғының астын қармалай бастады. Ал, дауыс, жадыгөйлене қарқ етті де, жалғастырды:

– Ей, сен, Батон! Қарындасыңды көргің келе ме? Әйтпесе, біз оны қорбаңбайға жегізе саламыз... Мезі етті әбден, ызындай береді, ызындай береді.

– Скорпион! – деп тани кетті Бату. – Өзің кеңкелессің! Тұмарға тиюші болма!

Бату дауысқа қарай ұмтыла беріп, сүрініп кетті. Аспаранын мығым қолы оны құлаудан сақтап қалды.

– Қайдасың, Скорпион?! Шық, қане, сұмырай!

– Несіне сонша шабынасың, Батон?! Бокмұрын шақалағыңның бізге түкке керегі жоқ. Одан да патшазада доссымағыңа айт, семсерін дайындай берсін. Таңертең оны бізге әкеп беретін болсын, сонда шақалақты қайтарамыз. Ал, әзірше... Қыздардың біреуі бізге түсіп, жұбатсын оны. Қысқасы, бағушы керек, ұқтың ба?

Қадиша алға шықты.

– Қайда бару керек, айт!— деді ол.

– Сол жақтарыңда – жартас. Жартастың түбінде тас тұр. Соған қарай жүр. Және артық қимылдаушы болма! – деп сеспен бітірді сөзін Скорпион.

Дана Қадишаны қолынан түртті:

– Мен барайын... Тұмарды бағып, үйде қалғанымда ғой... – деді, осы уақыт бойы ұрланған балақайды да, үйдегі қамаулы бауырларын да ойлап, жанын жегідей жеген Дана жабырқау үн қатып. Ол осы өмірінде бірінші рет қызыққұмарлығы, әсіре әуесшілдігі өзін де, өзгелерді де әуре-сарсаңға салатынын түсінген еді.

Қадиша басын шайқады да, бекініп, қару ілінген белдікті шешті, домбыраны абайлап жерге салды.

Балалар жартас пен соның етегіндегі үлкен дөңгелек тастың сұлбасына үңілді.

– Сірә, аналардың апанына кіретін тесігі болуы керек сол жерде, – деп топшылады Саша.

Бату семсерін ыңғайлап ұстап, кіжінді:

– Тұра тұр, бәлем, оларды інінен суырып алармыз! Кеттік!

Аспара басын шайқады:

– Болмайды, Бату. Тұмар солардың қолында. Бұлардың доңайбаты құр қоқан емес. Қарындасыңды құрбандыққа қия аласың ба?

Қадиша бұл кезде нык басып, тасқа жақындап, оны айнала берді де... жер астына түсіп кеткендей, жоқ болып кетті!

Аспара ащы күрсінді де:

– Жатып ұйықтаңдар. Мен таңда оралам, – деді.

– Сен қайда барасың? – деді балалар бірдей дауыстап.

– Оңаша бола тұруым керек. Ал, сендерге қиянат қыла қоймас, оларға керегі мен ғой...

Аспара қоюлана түскен іңір қараңғылығына дыбыссыз сүңгіп, шым батып кетті.

– Мүмкін, алау жағармыз? – деп ұсынды Дана тоңази бүрісіп.

– Немен? Ағашты қайдан көріп тұрсың? – деді Бату тырысып, үстіндегі жауынгер белдігін сыпырып жатып. – Түн болса – мынау, көзге түртсе, көргісіз. Арам қатамыз осы жерде...

– Шырақ жасап алайық. Оған менің майкамды жаратуларыңа болады. Оттығың өзінде емес пе, Бату? Сосын отын іздейміз, сосын... – деп естілікпен бастай берген еді Саша.

– Сен сөйлемеші, көртышқан! – деді Бату оны ауыздан қағып.
– Отын іздейміз... Иә саған. Отынды күндіз шаммен іздеп таба ал-

майтын сен түнде, көзілдіріксіз, тіптен, тауып қарық қылмассын! Қараптан-қарап көзілдірігіңді шағып алатындай, не көрінді саған?! Осы сенің қолыңнан бірдеңе келе ме өзі?

Саша өкпелеп, үндемей қалды.

– Бату, бар ашуыңды Сашадан алма, – деді Дана катал сөйлеп. – Ол, біле білсең, Жезтырнақпен алысты! Жай жүрген жоқ!

– Енді қайтейін?! – Бату бүкіл әлемге ызалы еді. – Мен де, мүмкін, онымен алысқан шығармын. Асып бара жатқан несі бар?! Кәдімгі ерлердің ісі. Ал, мына сен, Дана, немене, қыр соңымыздан қалмай қойдың, онымен қоймай, Тұмарды қоса әкелдің? Сенін есек қыңырлығың болмағанда, қарындасым қазір үйде, мамамның жанында болар еді! Ал, біз мына сұмырайлардың сазайын берер едік!

Онсыз да өзін айыпты сезінген Дана шамданып қалды:

– Қолыңмен істегенді мойныңмен көтер! Сен кінәлісің, бәрін билеп-төстеп, бәрін өзің істегің кеп, суырылып қоймадың! Бәрімізді Алтын тостағанды іздеп, жорыққа шығуға азғырған кім? Ал, жеті түнде аюды қуа жөнелген кім?! Аспара саған адамша айтты емес пе – таңертең шығайық деп. Ал, сен – алға да алға деп, өңештеп қоймадың...

Біреу жанды жеріне тиіп кеткендей, Бату жұлынып шыға келді:

– Осы сен үніңді өшірсең, қайтеді! Қорғағышын өзінің! Енді анау сатқын Қайратты қорғаштауың ғана қалды, сұр жылан!

Бұндай тойтарысты күтпеген Дана, үндей алмай, құр аузымен ауа қармай берді.

Қайрат қабағы түйіліп, тілге келместен, кенет Батуды кеудесінен қатты итеріп қалды.

– Оның не-ей, мал! – деп айғайлап жіберді анау, құлауға шақ қалып.

– Қане, доғарындар, жігіттер! – Саша ерегiскен екеуді айыруға тырысты, бірақ, қару-жаракқа шырмалып, жерге жалпасынан түсті.

– Соқыр теке! – деп Бату оған зірк етті де, Қайратты жағасынан алды.

– Өзің ақымақсың! – деп айғай салды Саша, төбелеске араласып.

– Сендер не, түсінбеймісіндер?! Мыналар бізді әдейі қырқыстырып жатыр емес пе?! – деп, төбелесқойларды ақылға шақырды Дана.

– Жыныма тиіп бітгің, қияли! – солай деп, Бату ең жақын досын тура тұмсықтан періп жіберді. – Сен де, бұқа, қазір сыбағанды жейсің! Бізді алдап әкелдің ғой?! – дәл тиген соққыдан Қайраттың көзінің оты жарқ етті. – Алдыңдар ма жазаларыңды, бәрің де?!

Ашу бұған Қайрат ақырып қалды да, өнмендеп кеп, бар салмағымен Батудың үстіне қона кетті...

Немқұрайды ай жарығында атауы беймәлім өзеннің саздауыт жағасында жол соғып шаршаған үш ұл батпактай домалап, төбелесіп жатты. Былш-былш соққы, арсыл-гүрсіл, ырс-ырс... Дана жерге отыра кетті де, көз жасын бетіне айғыздай жағып, дәрменсіз назаланып жылап жіберді.

Кенет арт жақтан біреу келіп, иығынан түртті. Шошып, айғайлап жіберген ол, жалт қарады...

Дәл жанында Күйші тұр екен. Жұмбақ жымиған ол, саусағын ерніне жабыстырды. Сосын бұрылды да, ымдап соңынан еруге шақырып, ескі мазар жаққа беттеді.

Әп-сәтте көкірегін үміт пен күш-жігер кернеген Дана атып тұрды да, қарсыластарға жетіп барып, қолына іліккеніне қарай – бірін шашынан, енді бірін құлағынан аямай шап беріп, жан-жаққа сүйрелей бастады.

– Ей! Мұның не?!

– Дана, жібер!

– Басың істей ме?!

– Төбелескеннің қандай екенін білетін боласыңдар, – деді қыз екі иінінен дем алып. Сосын бұрымдарын сілкіп қалды да, сыбырлай сөзін аяқтады:

– Еріңдер соңымнан, сарбазсымақтар! Жаңалық бар! Тек тыныш жүріңдер.

Дананың мазарға апара жатқанын сезген Қайрат:

– Бармаймын! Басымды кесіп алсаңдар да! – деп кежірленді.

– Қайрат, өтінем... – Дана қиылып, оның жүзіне үңілді.

Қайрат, бір қызығы, қымсына күрсінді, сосын тартыншақтап, мазарға қарай аяңдады.

Саша иығын қикаң еткізді де, Қайратқа ілесті. Бату шарасыз түрмен кипактап тұрды, әйткенмен, әлгілердің ізіне ерді. Шаршағандығы мен кінә сезімінен туған ашу-ыза сап болған. Тек көңілі түйткілденіп, кеудесінде достарына деген өкпе қыжылдайды. Әлде... Бұрынғы достарына ма?..

Мазар түкпірінде жер еденде қоздап жанған от жылтырайды. Оның жанында отырған Күйші кіргендердің әрқайсысына жылыұшырай жымияды. Босағада ерттеулі ат байланған, ердің алдыңғы қасында балдаққа қондырылған томағалы үлкен құс қимылсыз отыр.

Балалар жайбарақат пысқырып қойып, уыс шөпті күрсілдете соғып тұрған атқа тосырқай қарап, есік аузында ұйлығып тұрып қалды.

Ақыры, Бату Күйшіден:

– Сіз... Сіз бұнда қалай келіп жүрсіз? – деп сұрады.

– Жер-ананың хабарына құлағы түрік жалғыз Аспара емес. Сендер де, байқаймын, тың тындап баққан сияқтысыңдар. Әне, әбден былғаныпсыңдар.

Күйші зілсіз мырс етті, сосын отқа шыбық тастап қойды.

– Кішкентай балалар құсап, төбелескендерің не? Жауларға да сендердің араздасып тыңғандарың керек... Солай етуге бола ма екен?

Ұлдардың мойны салбырап кетті. Дананың көз жанары ұшқындады:

– Мен де бұл есуастарға соны айтып, зар иледім! Eh!

– Сенікі жөн, қызым, – деді Күйші қолын жайып. – Қыз бала сұңғыла келеді. Ал, сендер, батырлар, барыңдар да, өзенге жуынып, отқа кептірініп келіндер, кір-қожалақ түрлеріне қараңдаршы. – Сосын салмақтана сөйледі: – Тәндерің мен жандарыңның кірінен арылыңдар. Бір-біріңді кешіріңдер. Ертең селбесіп ұрысқа бірге кіресіңдер ғой.

Батудың басы кегжең етті:

– Қайдағы ұрыс? Аспара керек оларға, біз емес. Ол әлгілерге пышағын береді, біз Тұмарды аламыз да – үйге тартамыз!

Күйші күрсінді:

– Шынтуайына келсек, жауларға не Аспара, не оның семсері, не сендер керек емессіңдер. Олардың өмір сүруіне сендердің достықтарың, тонның ішкі бауындай татулықтарың, күннен-күнге күшейе түскен сенімдерің – өз-өздеріңе, бір-біріңе деген сенімдерің кедергі келтіреді. Олар сендердің енді ешқашан бір-біріңнің көздеріңе қарай алмай қалғандарыңды, бір-біріңе опасыздық жасап, өмір бойы қиналып өткендеріңді қалайды.

Бірақ, біз өз дегенімізді істейміз... Неліктен осында, мына мазарға келгенімізді білесіңдер ме?

– Тегі... түнемелге шығар? – деп сенімсіздеу жорамалдаған Саша, жоқ көзілдірігін жөндемек болды. – Түнге қарай далада қалып қойған жолаушылар осында түнеп шыға алады, дейді Дана...

– Әрі солай, әрі олай емес, – деді Күйші. – Әрине, осында жайғасқанымыз ыңғайлы болады. Оның үстіне, қарындарың да ашқан болар, ал, мен тіске басар ала келдім. Бірақ, басты себеп – бұл киелі мазарды ата-бабалардың рухтары қорғайды, бұл жерде жаулардың ыркы жүрмейді. Жә, болды, балалар, барыңдар. Бір-біріңе жуынуға көмектесіп, қалдырып кеткен қару-жарақ пен домбыраны осында алып келіңдер.

Едәуірден соң, зорға дегенде үстерінің кірін кетіріп, жуылған киімдерін жайып келген ұлдар, отқа үймелесіп, бутербродтарын қарбыта жеуге кірісті. Дана пластик стақандарға термостағы сүт қатқан шайдан құйып беріп отырды.

Күйші әкелінген қаруды зерлеп қарап шықты. Сосын домбыраны қолына алып, ішектерін күмбір еткізіп, ақырын қағып қалды да, таңырқай құлақ түрді...

– Мүмкін емес!

Күйші еңкейіп, оттан бықсыған шаланы алып шықты да, қақпағындағы ойығына апарды.

– Шынымен-ақ... Бату, бұл әлгі арғы атаңнан қалған домбыра ма?

– Иә, – деп жауап берді Бату, шайнандауын қоймай. – Жай ма?

Күйші ішектерді аялай сипап, ілтипатпен сөйледі:

– Мына жерде осы домбыраны жасаған шебердің таңбасы тұр. Мен оны танымын, жеке өзім аныс болғам жоқ, әрине.

Әңгімелерден білем. Дәлірек айтқанда, аңыздардан... Қаласаңдар, айтып берейін?

Балалар бастарын шұлғысып, түгеспеген бутербродтарын қоя салды да, бағанағы алауыздықтарын бір сәтке естен шығарып, Күйшіні қаумалап ортаға алды.

– Бұл ертеректе, менің әкемнің бала кезінде болған оқиға екен. Ауылымызда ол кезде орыстар жоққа тән болған. Ал, бұл кісіні қара машинамен қара адамдар алып келіпті.

– Қара адамдар? – деп, қайыра сұрады Саша, – сіздің айтпағыңыз...

– Олар өздерін «чекистер» деп атайтын. Түн жамылып, ел ішінде “құзғын” делінетін қара машиналарына мініп алып, қара ниеттерін іске асыратын... Сендердің арғы әжелерің мен арғы аталарың үнемі үрей құрсауында пұшайман күй кешкен. Қара адамдар қалаған адамдарын ұстап алатын, ұсталғандарды өздерінің жертөлелерінде азаптай алатын, бейкүнә жанды жазықсыздан-жазықсыз жазалап я түрмеге не лагерьге жөнелте салатын. Кім болса, соған жала жауып және, ең сорақысы – сол адамды азаптап, ақыры өзін, барлық дос-жаран, туыстарын сатқын, отан мен халық жауы дегізіп, күшпен мойындатып, жапа шектіретін... Сондай көптеген бейбақтарды Кеңес Одағының түкпір-түкпірінен осында, біздің даламызға, шахталарымыз бен кеніштерімізге, ауылдарымызға айдайтын болған... Осылайша, қазақ жері немістердің де, орыстардың да, еврейлердің де, украиндықтардың да, татарлардың да, чешендердің де, басқа да көптеген халықтардың екінші отанына айналды. Екінші отаны, екінші анасы болды, бірақ, өгейлік танытпады!

Осы кезде Күйшінің бармағынан жағаға соққан толқындай шымырлаған баяу бір әуен төгілді. Алау жарығы оның мұң-

лы жүзінде ойнақ салып, жанары ұйып тыңдап қалған тыңдаушыларының бастарынан асыра әлдеқайда қадалады.

– Атам бірде ауылдарына сондай “құзғын” келгенін әңгімелеген. Чекистер оның ішінен сақал-шашы аппақ қудай, әбден арып-ашыған орта жастағы адамды итеріп шығарыпты. Ол адам ауылда ұзақ жылдар тұрақтап қалыпты. Ауылдағылар оны құрметпен «ғұлама» атандырып жіберіпті. Көп тіл білетін ол, қазақ тілін де тез меңгеріп алыпты. Көнекөз қариялардан сұрастыра жүріп, көп мағлұмат жинапты, естіген-білгенін дәптеріне түсіре беріпті. Ішінде әкем де бар, ұл балаларды ертіп, төңіректі кезгенді ұнататын болыпты. Көне мазарға қатты қызығушылық танытыпты. Ол жайында бұрын саяхатшылардың жазбаларынан оқыған көрінеді. Тіпті, суреттерін де көрген екен. XIX ғасырда біздің жерлеріміз Ресей империясының құрамына біржола енді. Қоқандықтармен кескілескен соғыстар кезінде жер-жерде казак горнизондары тұрған. Сонда бір жолы орыс офицерлері ермек үшін мазарды зеңбіректен атқылапты... Сосын қасиетті балбалдарды алып кетіпті. Көне кесене қаусап, қирауға айналыпты. Ал, біздің заманымызда бұл жерлерді, тіптен, ядролық сынақ алаңына айналдырып жіберді... Жеріміздің қалай жұтағанын өздерің де көрдіңдер. Қара адамдар қасиетті Бәйтеректің түбіне жетті...

Күйші үндемей қалды. Домбыраның қос ішегінен қасіреттің көз жасы үзіліп түскендей болды.

Саша деміге күрсініп, мұрнын жалаңаш арық тізелерінің арасына тықты.

– Ал, енді ақбас ғұламаға оралайық, – деді Күйші жан-жүйесі босаған балаға мейірлене қарап. – Сонымен, көп ұзамай-ақ, ол домбыра жасайтын қолы ұсынақты шеберге айналады. Шалдардан домбыра шабудың қыр-сырын біліп алған ол, солардан да асып

түседі. Күндердің күнінде оған қалада тұруға рұқсат берілген қағаз келеді. Ғұлама-шебер Алматыға ірге аударады. Көп өтпей-ақ, ол жақтан: Кислицыннің домбыралары нағыз өнер білгірлердің арасында әйгілі екен деген даңқы оны паналатқан ауылға да жетеді.

– Кислицыннің? – деді Бату емініп. – Бірақ... Біздің Саша да – Кислицын! Бәлкім, фамилиялас шығар?

Саша сеніммен ақтарыла сөйледі:

– Жоқ, фамилиялас емес. Ол менің арғы атам – Александр Григорьевич Кислицын. Атымды соның құрметіне қойған. Ол этнограф-ғалым болған. Ал, осында жер аударылған соң, бүкіл ғұмырын қазақтардың мәдениеті мен салт-ғұрпын зерттеуге арнаған. Үйімізде әлі күнге шейін оның кітапханасы, күнделіктері, домбыра сызбалары, аңаш өңдеу құралдары сақтаулы. Мен де, сол арғы атам сияқты, этнограф болғым келеді! Отыз тілді меңгерем! Қазақ және ағылшын тілдерін білем, – деп, сөзін бір түрлі егеспен бітірген Саша, ескі мазардың қабырғаларына көз жіберді. – Біле білсеңдер, мына жер туралы оқығам... Арғы атамның күнделіктерінің бірінде мазардың суреті бар. Дәл осынікі екеніне сенімім мол. Мына кірпіш қалауды көрдіндер ме? Арғы атам оның тегін ажырата алмай-ақ қойыпты. Оның сөзіне қарағанда, бұндай қолтума өрнек мұсылмандық Шығыста бұрын-соңды болмаған көрінеді.

– Оның еш таңы жоқ, – деп іліп әкетті Күйші. – Дүниеде не мұсылмандар, не христиандар болмаған, ал, Рим империясы енді өркендей бастаған шақта бұл жерде анау-мынау емес, Ұлы Ана ғибадатханасы орын тепкен болатын!

Баршасы тамсанып, үндемей қалды.

– Кислицын ұлы шебер болған, – деп жалғастырды Күйші, домбыраны шетке қойып жатып. – Оның аспабында күй тар-

ту – зор мәртебе! Иә... Бұрын адамның ойы мен сөзі, істеген ісі бір жерден шығушы еді-ау. Ақындар бес қаруға жетік жауынгер, оқымысты данышпандар қолының ебі бар ісмер болатын...

Бату кенет дауыстап жіберді:

– Тоқтаңдар! Кислицын шебердің мына домбырасы менің арғы атама тиесілі болса, демек... Демек, менің арғы атам мен сенің арғы атаң, Саша, бір-бірін таныған ғой! Тіпті, дос та болған шығар!

– Тапқан екенсің! – деп өшіге бұрқ етті Қайрат. – Мүмкін, Батонның атасы бұл домбыраны базардан сатып ала салған шығар.

Беті қайтып қалған Саша мен Бату бір-біріне қарады. Ал, Дана саңқ етті:

– Осы сен-ақ бүлдірмесең, жүре алмайды екенсің, Қайрат! Өзің неткен дауасыз едің!

Күйші де құптамай, басын шайқады:

– Бұндай аспаптарды базар түгілі, дүкеннен сатып ала алмайсың, Қайрат. Кислицынге білгірлер тапсырыс беретін болған. Кезекке тұрған; тапсырыстарын жылдап күткен кездері болған екен. Жақсы домбыра бір аптада жасалмайды, кейде жылдар сарп етіледі. Есесіне кейін ол музыканттың қолында тірі адамша сөйлейді...

Қайрат сенімсіздікпен мырс етті:

– Соны да сөз деп, екі жіпті бір таяқ.

Күйші қабағын шытты:

– Мынау өзеннің қасиетті суы көңіліңнің дағын шайып кетіре алмапты. Өз халқыңның қолтума дүниелерінің көркемдігін естіп-көруден қалардай, кім сені сонша ренжіткен?!

– Ол өзі сондай ақымақ! – деп жаны күйзеле саңқ етті Дана. – Бәс тігем, бұл өмірінде жанды домбыраның үнін естіп көрмеген!

Кәріне мінген Қайрат жағын дүрдитіп, атып тұрды:

– Ақылгөйсулерін! Менің, мүмкін, сендердің концерттеріңді тыңдайтын уақытым жоқ шығар?! Тарих туралы мылжыңдарың да мезі етті... Түкірдім бәріне! Әуелі сатқын деп, енді кеп, ақымақ деп, мазақ қылғандарың ба?! Аулақ жүріндерші бәрің де! Көзге түрткі болмай, кетейін! Менің орным Скорпионның қасында болғаны ғой!..

– Тоқта, – Күйші Қайратты қолынан ұстай алды да, орнына тартты. – Қызбаланба. Күшті адам ұшқары әрекетке бармас болар. Ақылға кел. Адамның айыбы жоқ, жақсы адам жолдан азбайды. Тек шын досыңның кім екенін түсіну үшін, тура жолға қайта бет түзе. Өтінем, отырып, ойлана тұр. Бату, Саша! Мен білсем, сендердің арғы аталарың, шынымен-ақ, дос болған. “Жақсыда жаттық жоқ” деген емес пе?! Ал, егер ойлап қарайтын болсақ, – Күйші қуақы мырс етті, – қазір де ештеңе өзгере қоймаған. Сендер кездейсоқ дос болдыңдар ма? Бүгін түнде кездейсоқ бірге жүрсіндер ме? Асылында дүниеде кездейсоқтық деген болмайды!

Мазарда тыныштық орнады. Тек от сытырлай жанып, есік аузындағы ат ақырын оқыранады.

Бату ойға қалды. Көз алдынан естеліктер тізбектеліп өтті. Міне, Саша екеуі скейт теуіп жүр. Міне, бірге үй жұмысын орындауға кіріскен... Міне, бір шелектен құшырлана поп-корн жеп, кино-театрда отыр. Міне, Саша кезекті мәрте кезекті сүйікті кітабын мазмұндап берді. Міне, Батудың әжесі бұларды дастарқанға шақырып, тәтті шайын беріп жатыр... Міне, досы анасына көмектесіп, базардан көкөніс әкелуге кеткенде, Бату оның кіп-кішкентай інісін аулада серуендетіп жүр... Жоқ, бұндай достықты қимас болар!

Бату Сашаға көзінің қиығымен қарады.

– Саш... Сен... әлгі... Кешірші мені. Мен сені соқыртеке деп мазақтадым. Ет қызуымен айтып қалдым.

– Жә, қойшы... – Саша әрі қарап кетіп, жұтынды. – Мен шынында да, көзілдіріксіз күндіз көрмейтін жапалақ сияқтымын. Өзім кінәлімін, саған тіл тигіздім.

Бату кенет иіні салбырап, шеткері отырған Қайратқа бұрылды да, ақырын ғана:

– Қайрат... Кел, біз де татуласайық. Сен Скорпионның құйыршығы емес, жап-жақсы жігітсің ғой, – деді.

Қайрат Батуды естімегендей, отыра берді.

– Сен менің қарындасымды Жезтырнақтан құтқаруға күш салдың ғой. Татуластық па? – Бату оған қолын созды.

Қайрат жағын қарыстыра түсіп, ұртын томпайтты. Батуға ықылассыз көзін көтерді. Иығын қушитты.

– Татуластық! – деп, жеңілейе тұжырды Саша.

– Міне, жарайсыңдар! – деп мақтады Күйші. – Ал, енді, келіндер, ең басты мәселе – ертеңгі шайқасты талқылайық.

Ол салмақтана түсті.

– Бәрің құлақ салыңдар. Қара аю өте шапшаң қимылдайды. Жебемен атып құлатуға болар еді, бірақ, сендер садақ ата алмайсыңдар, таңға дейін ол өнерді меңгере қоюларың екіталай. Аюдың бас сүйегі мықты, тіпті, айбалталарыңмен жара алмайсыңдар, оған ересек тәжірибелі жауынгердің ғана күші жетеді. Хайуанды жеңудің жалғыз амалы – бір мезгілде алды-артын орап, жан-жақтан жабыла шабуылдау, мойын бұруға мұрша келтірмей, есін шығару. Найзаларыңмен көзін түйреуге тырысыңдар, тіпті болмаса – алдыңғы табандарын көздеңдер. Ал, енді оның ең талмауыр жері – тұмсығы.

Ұлдар үдірейісіп, бір-біріне қарасты. Дана селк етті:

– Ол туралы ойлағым да келмейді! Аға, мүлде шайқаспай-ақ қойса, болмай ма?..

Күйшінің қабағы түйіліп, қоңырқай маңдайының әжімі қатпарлана қалды:

– Шайқаста жалғыз болмайсыңдар, уәде берем. Бірақ, сендер, ең әуелі, өздеріңе сенулерің керек. Бату, Аспара жауға қаруын беріп жатқанда, сен ұябасардың басынан томағасын сыпырып, «Баршын-ана, мұң-тұқтажымызды Тәңірге жеткіз» деп айтып, сосын құс ұстаған оң қолыңды көтеріп, тура аюға қарай құйғыта шабуың керек. Есіңе сақтадың ба?

Бату сасып қалды:

– Мен атқа міне алмаушы ем...

– Мен шаба алам, – деді Қайрат ойда-жоқта. – Кішкене кезімде жазда ауылға барғанда үйренгем. Ол кезде атам тірі болатын. Маған құлын да атаған. Бірақ, кейін әке-шешем оны сатып жіберді... Тек сөздерін жаттап алуым керек.

Күйші оған барлай қарады, сосын маңызды түрде былай деді:

– Мейлің, Қайрат. Солай болғаны да жөн шығар. Сен Батудан мығымдаусың ғой. Қыран ұшпақ болып, тебініп қалғанда, қолды жұлып әкетуі де мүмкін.

Бәрі есік аузындағы қаннен-қаперсіз мүлгіген үлкен құсқа жалт қарасты.

– Дана, енді сен, – деп ойысты Күйші. – Жаныма отыр. Сен «Шыңырау» күйін үйренуің керек.

– Ол не күй? Ондай күй туралы естімеппін, – деді Дана, екі айтқызбай Күйшіге таман ауысып отырып жатып.

– Онда Самұрықтың балапандарын құтқарған адам баласының ізгілігі жайлы айтылады. Қазақтар ана қыранды Тәңірге

жөнелткенде, осы күйді тартады. Қайрат атын тебініп жүрісімен, шерте бастайсың.

– Мүмкін, өзіңіз шерткеніңіз жөн болар? – деп имене ұсынды Дана, дағдылы қимылмен домбыраны алдына өңгеріп жатып.

Күйші жұмбақ жымыды:

– Жаулар менің мұнда екенімнен бейхабар. Ал, мен бұл жердің ұңғыл-шұңғылын жақсы білем. Бала күнімізде достарыммен бірге полигонға жиі түсетінбіз... Менің келгенім оларға тосын сый болсын!

өрген
қолда
Ол
– Т
күрба
Бұл
– Т
әреке
керек
Дан
кіріст

ШАЙҚАС

Аспараның құрбандығы.

Күйшінің өсиеті.

Қаһарлы бункердің құпиясы.

Қожайын Шахрух.

Тіршілік нәрі.

Ата жаумен айқас.

Самұрықтың оралуы.

Жеңістің ащы дәмі.

Төбе басында алтын Ай сәулесіне малынып, жауынгер-бозбала тұр. Қолында ұшын өзіне қаратқан бағалы семсер.

— Атқан таң абыройдан айырылғаныма куә болады, — деді Аспара өзегі өртеніп. — Бабаларға да бұл аян болады. Шынымен-ақ, қаруды қолдан бергенше, жаумен айқасып өлу жазбағаны ма?

Ол баяу семсерін түсірді.

— Тұмар, кішкентай ғана Тұмар... Сенің жолыңда жаным құрбан.

Бұл кезде мазарда Күйші Данаға былай деп жатты:

— Түсін, сен қазір нотаны ойламауың керек. Күй — ол сенің әрекетің, сенің шешімің. Сен бар зейініңді соған, тек соған салуың керек.

Дана басын изеді де, домбырада әуен үзінділерін пысықтауға кірісті.

Күйші түрегеліп, ойлы жүзбен қанжарын шүберекпен тазалап отырған Батуға жақындады.

– Қорқасың ба?

– Аздап, – деп шын жауап берді Бату. – Мен... онша сенімді емеспін.

– Неге, кімге? – деп сұрады Күйші.

– Өзіме. Қарындасымды құтқара алатыныма... Қайрат сияқты күшті емеспін, Саша сияқты ақылды емеспін, Дана сияқты өжет емеспін, Қадиша сияқты қайырымды емеспін... Аспара сияқты да емеспін. Түсінесіз бе?

– Бұл қасиеттердің бәрі бойыңда бар. Рас айтам, Бату, – деді Күйші жүректі шымырлата. – Әйтпесе, мынандай достарың болмас еді. Тек мынандай маңызды бір нәрсе есінде болсын: жауынгер кінәні басқаларға аудармай, өз қателігі үшін өзі жауап беруі тиіс. Ойлашы, тағы да тұтқынға түссе, Аспараға оңай тие ме? Ал, ол сендердің барлығыңды құтқару үшін сол қадамға бармақшы. Оның қайсарлығы, міне, сонда.

Төбе басындағы Аспара алау жақпақ болып, құрғақ бұтақтарды шаршылай үйді. Семсерін қынынан қайта суырды. Еңкейіп, қос қолымен ай жарығында жарқ еткен жүзін маңдайына тигізді. Осыдан кейін семсерді шаршының ортасына тігінен қадады.

Күйші оттан көз алмай ойға батып отырған Қайраттың жанына кеп, тізе бүкті.

– Не ойлап отырсың?

– Әрнені, – деп, өзі де күтпеген жерден жауап берді Қайрат. Ол біреумен шешіліп әңгімелескенді, сырласқанды, әсіресе – өзі жайлы айтқанды ұнатпайтын. Бірақ, дәл көкірегін түйнеген әлдене сыртқа сұранғандай бір зәрулік мұңын шағып, шер тар-

қатпасына қоймады. – Әлгінде сіз көңілдегі дақ туралы айттыңыз. Рас. Ондай дақ бар. Әкем мен шешем күнде құлақ етімді жейді, сонда айтатындары: жексұрын, топас, жаман оқисың, сенен ештеңе шықпайды, ауылға жібереміз, барып қой бағасың... Мүмкін, айтқандары жөн де шығар? Бірақ, олардың сөзін тыңдасаң, көңілің жүдейді... Бар әңгімелері – кім қанша алады, кім кімге пара береді, мені қалайша жол полициясына не кеденге жұмысқа тықса болады... Жүрегің айнаиды. Сенесіз бе, үйде жөндеп тамақта іше алмаймын – ас батпайды. Шешем ызындап бастайды: үйге бір тиын әкелмедің, күні бойы тамақ ішуден қолың босамайды, қашанғы асыраймыз сені, деп... Мен ережесіз күреске барғым келген, күреске түсіп, ақша табу үшін. Алмады, жасың келмейді деді. Сөйтіп, Скорпионмен байланыстым. Ұсақ балалардың... сосын Бату сияқтылардың ақшасын тартып аламыз... Бастапқыда жиіркенішті болған, обалсынатынымын. – Қайрат күтпеген жерден кемсең етті. – Сосын бойым үйреніп кетті. Тіпті, ұнайтын болды, – осылай деген ол, екі тізесінде жатқан қос жұдырығын тасқып түйіп алды. – Ал, енді... Балалар, әне... Бір-бірімен дос. Скорпион екеуміздей емес. Түсінесіз бе? Соны ойласам... ішім удай ашиды.

– Ол – арың, – деп күрсінді Күйші. – Жаның ауырса, демек, адамдықтан кетпегенің, Қайрат. Ардың қинауынан қорықпа, қайта оған құлақ сал, сонда дұрыс әрекет ететін боласың. Кейде ештеңе сезінбей-ақ, өз басыңмен ойламай-ақ, небір Скорпиондардың жетегінде, солардың айтқандарын істеп жүре берген артық сияқты көрінеді. Бірақ, тілге ергіштік түбінде жамандыққа ұрындырады, опық жегізеді. Ер адам өзі үшін өзі шешім қабылдап, өз ісіне өзі жауап беруі тиіс. Ал, күрескенде, ережені сақтаған жөн. Тынық, балам. Ертең ауыр күн болады.

Әлден уақытта шаршы алаудың жалыны аспанға шапшып, Аспараның семсеріне сәулесін түсірді. Аспара тағзым ете иіліп, семсеріне қарата тіл қатты:

– Кешу сұраймын өзіңнен. Мен сені жау қолына беруге тиіспін. Дүниедегі ең аяр жауға!

Саша басы кеудесіне түсе салбырап, аузындағы шөпті сүлесоқ тістелеп, мазардың дәл кіре берісінде отырған. Күйші жақындап келіп, ақырын ғана сұрады:

– Жаман ойлар қинап отыр ма?

– Түсінесіз бе... Менің ата-бабаларыммен бірге бұл жерге зұлымдық келгендей көрінеді маған. Өзіңіз айттыңыз ғой – мына мазарды орыс офицерлері атқылап, әсемдікті бүлдірді, деп. Ендеше мен қалайша ертең зұлым күшпен күреспекпін? Мен бұнда бөтенмін ғой...

Сосын көз жасына булыққан бала қыстығып, қалтыраған дауыспен:

– Ол аздай – көрсоқыр қиялимын... – деп қосты.

Күйші оны иығынан құшақтады.

– Айтшы, сен көне қазақ жерінің не деп толғанатынын естігің келе ме? Кеудесіне құлағыңды төсеп, оған өз анаңдай сенгің келе ме?

Саша түн қараңғылығына көз тігіп, терең күрсінді. Сосын нық дауыспен:

– Иә, – деді.

– Ендеше менің саған айтар жүрекжарды сөзім – мынау. Туған жер – нәрестенің кіндік қаны тамған жері. Сен осы жерде тудың ғой, оған сенің қаның сіңген. Соңыра мен саған үйретем, сөйтіп, сен қайтадан, нағыз жауынгерше, жер-анамен қандасып, оның адал ұлы болатыныңды айтып, ант етесің. Ал, әзірге сенің бас-

ты міндетің — достарыңды қиындықта қалдырмау. Сол қолыңнан келе ме?

Саша басын изеді.

— Жүре ғой.

Күйші мен балалар алауды айнала тұрып, алақандарын отқа қақтап алды ды, жасы үлкен серіктерінің үлгісімен, беттерін сипады.

Күйші қоңыр үнмен мақамдата былай деді:

— От-ана, ниет-пиғылымызды тазарта гөр! Бойымызға күш дарыта гөр!

Зұлымдық жер тереңінде бұғынған еді. Тұнжыр темір-бетон бункерді қол шам көмескі ғана сәулелендіреді. Іші қапырық, иттің жүні пен медициналық әлдененің исі мұңкиді. Бөлме түкпірінде, көбең қараңғыда әредік орасан зор әрі кап-қара әлдекім қозғалақтап қояды. Тек ауық-ауық қос қызыл ноқат — әзәзілдің көздері тозақы заһарын төгіп, ашылып-жұмылып тұрып алады. Қадиша ол тұсқа қараудан қорықты. Ол, тіпті, оның адам әлде аң я жын екенін ойлауға да батпады... Қадишаның қолында Тұмар ұйықтап жатты. Денесі дымқылданып, қарны ашқан бала әлсін-әлі аянышты шар етіп, мысықтың баласындай қыңсылауға кіріседі. Қадиша оны кеудесіне басып, қолынан келгенінше, жұбатады.

Түні, құрғыр, бітпестей көрінеді. Қадишаның жауырыны құрысып қалды. Тамақ жегісі, су ішкісі келді. Бірақ, бәрінен де, ұйқы қысқаны қиын еді... Жабыркау ойлар жанын жегідей жейді. Ұлдар қайда? Таңертең не болмақ? Аспара не ұйғарды? Бұларды құтқара ма?

Іштегі темір орама баспалдаксырттан көзге мүлде елеусіз жасырын төбе қақпаққа барып тіреледі. Оның түбіндегі қол шам жатқан үстел басында сүйкімсіз шал мен сүйкімсіздігі одан кем

түспейтін немересі – қос Скоробогат отыр. Шал жұлым-жұлым ескі жазу кітапшасын ақтарыстырып, окта-текте бірдеңелерді сүйкектетіп жазып қояды. Немересі соғыс туралы фильмдердегі жер асты қайығында болатын перископқа ұқсайтын құрылғы арқылы балаларды аңдып, тыңшылық етуді ермек қылған.

– Ей, қыз! – деп ыржалаң етті Скорпион мекерлене. – Дос-сымақтарың алдымен маймылдарша төбелесіп алды, сосын анау сасық моланың ішінде жусаған қойдай қылжиып, ұйқыға кетті. Сені естеріне де алған жоқ!

Оның қарқылынан Тұмар оянып кетіп, қыңқылдай бастады. Қадиша Скорпионға өшіге аларды.

– Не, су ішкің келе ме? – деп мазақ қыла сұрады Скорпион, кезекті газды су шөлмегін ашып жатып. – Су жоқ. Саған жетпей қалды.

Кісіней күлген ол, көбікке шашалып, жөтеле бастады. Бұрыштағы көлеңке қыбыр етті. Атасы кейістікпен қойын дәптерден басын көтеріп, немересін жақсылап тұрып арқадан бір қойды.

– Жетер енді... Қай жеріңе сыйғызасың-ей сонша ішіп?

– Не болды... Кха-кха... Бұл кола ғой. Спирт емес! – Скорпион қайта кісінеп, орындығында шалжия, керілді. – Мына жерге жақсы орналасып алдық, ә, ата? Бұл өзі не қылған жер?

Кәрі Скорпион үнсіз отырды, сосын салқын ғана жыбыр етті:

– Мен осында жұмыс істегем. Баяғыда. Ол кезде бұнда ядролық полигон салынып жатқан. Ал, мына бункер бастықтарға арнап жоспарланған, төтенше жағдай бола қалса, деп. Содан әдейі осы жерді көздеп келдім ғой.

– Қатып кетті! Қазір бұл жер ешкімнің есінде де қалмаған шығар! Ал, мен анау бөлмелерді ақтарып шықтым. Білесің бе, ата, онда консерві деген – үйіліп жатыр. Су, дәрі-дәрмек, дәке дейсің бе, бәрі бар. Папиросқа шейін бар. Бастықтарың тәуір-ақ

қорланыпты! Оған қоса, бүкіл төңіректі шолып, не болып, не қойып жатқанын естіп-біліп отыруға болады.

Шал мырс етті:

– Анау қарғыс атқыр мазар ғана әл бермей тұр. Қиратуға басшылық рұқсат бермеп еді. Зерттейміз, деген. Зерттейтін несі бар оның? Қабырғалары қалың, соның кесірінен түк естілмейді.

– Естілмесе, тағы қойсын, өлілердің кімге керегі бар, - деп ыржың қақты немересі.

Көлеңке тағы қыбыр етті. Шал аузын ырситты:

– Көп мылжындама! Бар да, ұйықта, бітеу көрпе төсеп қойдым саған. Қане, бас аяғыңды.

Кіші Скорпион керіліп, есінеді де, Қадишаны мазақ қыла, қасақана даусын созып:

– Қайырлы түн, қызымка. Ал, саған – бома-айды, түні бойы бокмұрынды әлди-әлди деп отырасың. Көріскенше! – деді.

Ол қол бұлғағансып, кір саусақтарын жыбыр-жыбыр еткізді де, кола шөлмегін ала салып, көрші жайға кетіп қалды. Қадиша күрсінді. Қарғыс атқыр мына түн қашан бітеді екен?!

Әлден уақытта Тұмар тынышталды да, арқасы талған Қадиша бункердің қабырғасына сүйеніп, қалғып кетті.

Шал оған көзілдірік үстінен жіті көз тастады, сосын түрегелді де, бүгежектей басып, қара сұлбаға жақындады.

– Қожайын Шахрух! Жазған құлда жазық жоқ... Мен әлсіреп, қаусап, қартайдым. Ертең күтпеген жерден жоспардан тыс шетін жайт бола қалса, қайтем? Азырақ тіршілік нәрінен ұртатсаңыз маған... Бір жұтым... Сонда септігім де көбірек тиеді ғой.

Қол шам қорыққаннан сөніп қалғандай, бункер ішін көрдей қараңғылық басты. Шара ұстаған қол шалға қарай баяу созылып келді де, ұзын қап-қара жең үрейлі суылдай жөнелді... Шал еріксіз

ыршып кетті, құлдық ұра қол қусырып тұра қалды. Шалдың тозғын жүрегін мұздатып қоя берген жуан дауыс гүж-гүж етті:

– Ша-ал... Тіршілік нәрінің бір тамшысы-ы сенің бір шелек қаныңнан қымбат... Осы есінде болсы-ын...

Бағалы шараға жармаса кеткен шал, иіліп-бүгіліп, бөлменің қарсы бұрышына жылыстады. Жіңішке сұп-сұр еріндері тоқтаусыз сыбырлай берді:

– Рақмет, Қожайын... Рақмет... Мен сіздің адал құлыңызбын... Ақысын өтеймін.

Ол отыра қалды да, шарадағы күрең сұйықтыққа ұзақ үңіліп қарады. Сосын қомайғаланып, қылқылдата жұтты. Ап-арық жұтқыншағының жүгіргені көрініп тұрды. Сүртінді. Екі қолын көтеріп, бажайлай қарады. Қатып-семген, ойдым-ойдым теңбілденген терісі көз алдында жазылып, ағара бастады... Әжімдері жоғалып, шорбуын қисайтқан тізелерінің сырқырағаны тыйылып, бұлшық еттері де, біреу доңғалақ құсатып үрлей қойғандай-ақ, қайта күш ала бұлтылдап, еңсесі тіктеле қалды. Нәрестенікіндей қызыл иегі қышып, тіптен, жидіген шашына шейін қалыңдап кеткендей болды.

Жасаңғырап шыға келген Скорпион бар уытын жиып, миығынан күлді, нұры енген көзі тозақтың қызыл отындай жарқ етті.

... Төбе басынан құланиектеп көтерілген күн көне мазарға сәулесін төкті. Атқан таңның арайы тастай түйініп, жарық пен түнектің шегінде тұрған балалардың жүздеріне түсті. Олардың бәрі жау-жарағын асынып алыпты: Саша мен Бату толғамалы найзаларын қолдарына қысып, Дана домбырасын құшақтап, Қайрат атты шылбырынан ұстап тұр. Өлі де алдыңғы ерде отырған томағалы ұябасар алдағы қызу шайқасты сезгендей, тықыршып, қанаттарын қомдап қояды.

Төбеден ентелей басып, Аспара түсті. Үнсіз келіп, жауынгерлерге қосылды. Қақ маңдайының ортасына терең қыртыс түсіп, жанарына қайғы үйіріліпті. Ұрысқа сақадай сайланып тұрған балаларды, ат пен құсты көріп, ештеңе сұрамады. Қайғыны ұмытып, іске ден қойған ол, достарының ортасындағы өз орнына барып тұрды.

Кеше кешқұрым Қадиша айнала беріп жоқ болып кеткен жар-тас түбіндегі тас қалтарысында жерасты тесігінің беті бүркеулі қақпағы шалқалай ашылды. Ішінен қап-қара тұман шұбатылып шықты да, шумақтала келе, түрленіп, тұрпат алып, құбыжық қара аюға айналды. Ізінше тесіктен Скорпиондар әулеті қара көрсетті. Соңы болып кенгуру-дорбада жатқан Тұмарды құшақтап, өңі қуқыл тартып, қалжыраған Қадиша сүйретіле басып шықты.

Аю артқы табандарына тұрды да, аранын ақсита, гүр етіп, ақырып қалды... Скорпион алға шығып, мықынын таянды да, айғай салды:

– Сәлем, сарбазсымақтар! Шеруді басқару маған тапсырылған. Тіктел! Жым болып тұр! Маған қарай теңел! Ей, Қайрат, кел бізге, бауырым!

Шақыруға жауап қайырмастан, бұрынғы досы атқа қарғып мінді де, томағалы ана қыранды әлгінде ғана киген үлкен былғары қолғабына лезде ауыстырып ала қойды.

– Қайрат, әумесерлікті қой! Андағы тауығыңды грильге әкел, жаңа сойылған ет жегіміз келеді! – деді Скорпион қыр көрсетуін қоймай. Бірақ, көзі зілдене жарқ етті. – Не, сүмелектермен байланысайын дедің бе?! Өкінесің, кеңкелес! Ей, Батон, құрбыңа айт, анау даңғырлағында бізге бірдеңе тыңқылдатып берсін!

Қожайын Шахрух оған басын бұрып, айбат шеге, ыр етті.

Мықтымсынған Скорпион жарбиып отыра кетті. Сосын, бар айбынынан айырылып, қырылдай айғайлады:

– Аспара! Семсеріңді әкел бері, естимісің? Мен айттым!

Аспара еңсесін тік ұстаған күйі, ешкімге бұрылып қарамастан, Скорпионға жақындап, алдына кеп тұрдыда, қолын семсерінің балдағына салды. Сосын күрсінді де, семсерді қыннан суырды.

– Мен шартты орындап тұрмын, – деді ол. – Тұмарды босатыңдар.

Сол кезде жараған аттай жайтаң қаққан Скоробогат шал түрі ескілеу тапаншаны алып шықты да, Аспараға кезенді.

– Қане! Шапшаң! – деп барқ етті ол, шүріппесін шырт еткізіп.

Аспара тістеніп, семсерді миығынан күліп тұрған кіші Скорпионға баяу соза берді. Бірақ, Шахрух Қадиша мен Тұмарды босатудың орнына, кенет алға аттап, оларды көлегейлей қалды.

Осы мезетте Қайрат ұябасардың томағасын тартты да, ер үстінде көтеріліңкірей, атын тебініп қалды. Ат жұлқына жөнелді. Ұябасар кәрлене шаңқылдап, қанатын жайды... Дана ішектерге саусақ тигізді.

– Баршын-ана, мұң-мұқтажымызды Тәңірге жеткіз! – деп даусы үздіге айғай салды Қайрат.

Қожайын Шахрух ақырып қалды. Скоробогаттардың екеуі де арындай ұмтылып келе жатқан Қайратқа қарап қалды. Қадиша шыңғырып жіберіп, бақырып қоя берген Тұмарды кеудесіне қыса түсті... Тез есін жиған Скорпионның атасы тапаншасын көтерді де, екпіндетіп жетіп қалған салт аттыны қарауылға алды... Шарт еткізді – бақытқа орай, шалдың атқан оғы дарымай, аттың шоқтығына бұға қалған Қайраттың үстінен зу етіп өте шықты. Ұябасар кенет тегеурінмен ытырынып, әуелей жөнелді де, бірден шығандап кетті. Соны күткендей-ақ, Бату мен Саша найзаларын оңтайлап, сүрен сала, жауға лап қойды. Аспара маңкиып тұрып қалған кіші Скорпионның қолынан семсерін жұлып алды да, өзін жұдырығымен бір періп, серең еткізіп сұлата салды.

Күйін тоқтатпаған Дана, ұябасардың көз ілеспес жылдамдықпен қарамықтай кішірейе түскенін байқады. Кенет, сонау шырқау көкте... екінші құс көрінді! Денесі жартылай мөлдір аппақ алып құс айнала ұшып, ұябасарға қарай құдилаы берді.

– Бұл – Самұрық! – деп айғай салды Дана. Сол сәтте өзі жанын сала мүлтіксіз орындап, домбырадан тамылжыта төккен күй күмбірі тулаған толқындай оқыс буырқанып, жер-дүниені, тау-құзды, тіршілік атаулыны тітірете, шалқып-тасып, асқақтай жөнелді!

Бұл кезде қанатты қос сұлба жақындай түсіп, тұп-тура алаулаған таңғы күн шеңберінде бір-бірімен тұтасып, бір құсқа – жаудың құтын қашырған қуатты күш, қанатты сарбаз Самұрыққа айналды!

Кәрі Скорпионның саусағы қаруының құлағын қайта қайыра берген еді... Бірақ, оқ атып үлгермеді – ту сыртынан жаулардың абдыраушылығын пайдаланып, жартас жықпылымен бұқпалап келіп қалған Күйші тарпа бас салды. Ол шалдың қолын қайырып үлгерді, бірақ, анау бозбалаша бұлқынып, сытылып шығып кетті, рас, тапаншасын қоса түсіріп алды. Шал боқтанып, жерасты тесігінің тұсында сілейіп тұрған Қадишаға тап берді. Бірақ, Күйші ептілік танытып, оны іштен шалып қалды да, екеуі жерге ұмаржұмар құлады...

Аспара Шахрухқа ұмтылып, семсерін хайуанның тамағына сұғуға күш салды. Семсер сым темірдей қатты терімен сырғып, құбыжыққа аса залал келтіре қоймады. Шахрух табанын сілтеп қалып, Аспараны өзінен алысқа лақтырып жіберді де, тісі аксиып, алға созылған тұмсығын Қадишаға бұрды. Қанталаған көзін кішкентай Тұмарға қадады...

Осы кезде Қайрат атой салып, атын омыраулатып келді де, найзасын Шахрухтың қолтығына құлаштай түйреді. Жарадан

кара күрең қан шапшыды. Аю ұлып, қалтырап кетті. Күректей табанымен найзаны шырпы құрлы көрмей сындыра салды да, атты жанап, бүйірін жырымдай жаралады. Ат-матымен омақаса құлаған Қайрат әрең түсіп үлгерді...

Кәріне мінген Шахрух Қадиша мен Тұмарға қайта бұрылды. Қадиша нәзік денесімен сәбиді қорғаштап, айғайлап жіберді.

Сол сәтте тас төбеден қайта жаралған, жаңғырған Самұрык сорғалай ағып кеп, кенгуру-дорбадағы Тұмарды қапсыра құшақтаған Қадишаны иығынан іліп алды да, қанаттарын ауыр қағып, атқан оқтай тік заулап, ақша бұлттан ары асып, аспан Бәйтерегі бұтақтарын еркін жайған зеңгір көкке самғай жөнелді.

Шахрух өкіріп, қансыраған табандарын көтерді... Осы мезетте жетіп келген Аспара оны семсерімен көзге шанши ұрды. Соққы батып, ақырып қалған Шахрух, Аспараны иықтан салып үлгерді. Тырнақтары сауыт-сайманын дар айырып, қаны атқылаған патшазаданың қолы камшыға ұқсап салақтап қалды. Бірақ, жүгіріп жеткен Бату ендігі хайуанның желкесіне қарғып мініп, семсерімен шүйдесіне пергілеуге кірісті. Шахрух ұршықтай шыр айналып, Батуды лақтырып тастауға тырысты, сол мезетте Саша найзасын аюдың аранына бір-ақ қадады, ал, Қайрат найзасының сынығымен Шахрухты тұмсықтан ұрып жіберді. Шахрух ақырып, балаларды жан-жаққа ұшыра, дүр сілкінді де, бар денесімен өңкііп, құлап түскен Батудың үстінен төніптұрып қалды.

Жүйемелете тиген соққылардан кәрі Скорпионның дымы біткенде, Күйші жерде жатқан тапаншаны ала салып, Шахрухты атты.

Алып дене баяу түсірілген кино көрінісіндегідей, қайқалақтап барып жерге гүрс етіп құлап, Батуды басып қалды...

Бәрі жанұшыра, оны шығаруға ұмтылды.

Күйші мен балаларға аюды аударуға көмектесе жүріп, Дана көз қиығымен кәрі Скорпионның бункерге қарай еңбектеп бара жатқанын байқап қалды...

Бату қимылсыз жатты. Достары оның оңған шүберектей қуарып кеткен өңіне үмітпен үңіле берді.

– Оған не болды?! Ол... Ол тірі ме? – деді Саша көкірегі қарс айырыла.

Осы мезетте Батудың төбесінен көбелекке әлде құсқа ұқсайтын шөкімдей бұлт ажырап, әуеге көтерілді...

Дана еңкілдеп жылап қоя берді.

ТОЙБОДЫМ ӨЗЕНІ ҮСТІНДЕГІ КӨПІР

Бату не күйге ұшырады?

Ғажайып киіз үй.

Арғы атамен кездесу.

Мәңгі өзен суы.

Ерліктің қайығы.

Қанішердің ғұмырлық шежіресі.

Әділ сот.

Бату жападан-жалғыз оянды. Ашық далада шөп үстінде жатыр екен. Көкжиектен көтерілген күн шұғылалы нұрына бөлеп, бетін қоңыржай леп өбеді. Бір қызығы, еш жері ауырмайды. «Мен қайдамын? Басқалар қайда?» – басында сан алуан ойлар сапырылысады.

Бату түрегеліп, айналаны шолды. Көз ұшындағы Аспара әңгімелеген Бәйтеректі – сол бір ұшы айыр қуатты дарақты көрді. Тіпті, басындағы Самұрықтың ұясын да назары шалып қалды.

– Сонда не, мені өткен шаққа лақтырып тастады ма? Әлде... болашаққа ма? – деп сұрады Бату өз-өзінен. Сосын иығын қушитып, тағы да жан-жағына барлай қарады. – Ал, анау сол жақтағы не қылған аппақ киіз үй?

Киіз үйге дейінгі жол недәуір уақыт алды. Тұла бойы дел-сал болып, ақыры мүлде демі құрыған Бату жып-жылы жерге отырып, анда-санда дамылдауға мәжбүр болды.

Ақыры ол ақ шаңқан киіз үйге жақындады. Манайында тырс еткен тірі пенде жоқ. Бату есікті имене ашты да, табалдырықта состиып тұрып қалды...

Киіз үй ішінде адамдар – біреулері заманға сай, енді біреулері ескіше киінген ерлер, әйелдер, балалар мен қарттар толып отыр екен. Ерлер үй иесі – ақ сақалды иман жүзді қарияның оң қолын ала, әйелдер сол қолын ала отыр. Дастарқанға қойылған тәтті-дәмді тағамдардан ішіп-жеп, шүйіркелесіп, әзілдесіп қояды.

Ғажап, бұлардың бәрі мында қалайша сыйып кеткен деп ойлады Бату. Сосын қолына домбыра ұстап, төрде отырған қырықтардағы ер адамның түріне бажайлай қарады. Оның дидары, қала берді, домбырасына шейін таныс болып көрінді...

Осы кезде киіз үй иесінің қолындағы сәби көзіне шоқтай басылды. Бәлі, бұл... Тұмар ғой! Әне, кенгуру-дорбасы еденде жатыр... Таныс киімі... Қарақат көзі... Қарындасы тіссіз аузын көрсетіп, сықылықтай күледі...

Бату жалма-жан табалдырықтан аттады.

Сол-ақ екен, құлаққа естілмейтін бұйрыққа бағынғандай, отырғандар бір кісідей әңгімесін шорт үзіп, кілт тына қалды да, бұған бұрылды. Тұмар қолдарын ағасына созды.

Ақ сақалды қария қабағын шытып, қасаң дауыспен:

– Тап қазір кет! Естимісің?! – деді.

Бату абыржи жаутаңдап, жан-жағына қарады: ер адамдар тандайларын қаға, құптамай сыбырласып кетті, әйелдер сырғалары сылдырлап, қапалана бастарын шайқасты.

– Өз дүниені қайт, бала! – деп, қатқыл дауыспен талап етуден танбады қарт. Қолындағы Тұмар жыларман болып, үрпие қалды.

Бату қатал қартқа өзінің сұмдық шаршағанын, қарны ашқанын айтқысы келеді. Дастарқан шетіне аз-кем тізе бүгіп...

бір жұтым шай сұрағысы келеді... Бірақ, бір тылсым күш оны бірқыннан тыс есік сыртына алып шығады.

Енді қайда бармақ? Бала дәрменсіздік пен налыстан сел боп аққан көз жасын сүртеді. Кенет әлдекімнің иығына қолын салғанын сезеді.

Ол басын көтерді: жанында әлгінде көрген қырық жасар ағай тұр, екінші қолында сол баяғы домбырасы.

– Айналайын... Бату... Бізге өкпелей көрме...

– Сіз менің есімімді білемісіз? – деп кемсең етті Бату. – Қайдан?

– Оны саған өзім қойғам. Мен – сенің арғы атаңмын.

Сонда барып Бату бұл таныс бейнені қайдан көргенін анық ұқты. Үнемі әжесінің төсегінің басындағы тумбаның үстінде тұратын фотосуреттен. Уақыт оза келе оңып кеткен сол жалғыз суретте із-түзсіз жоғалып, бақилық болған арғы атасы жаннан безген, бірақ, мойымаған жанармен алға қарап тұр... Атылар алдында чекистер түсірген арғы атасының сол суретін Батудың әкесі өзі туардан әлденеше жыл бұрын әлдебір мұрағаттан тауып, сатып алған екен...

Батудың жаны мұрнының ұшына келіп, жон арқасы мұздап қоя берді, саусақтары суланып шыға келді. Тілі таңдайына жабысып қалғандай.

– Мен... мен өліп қалдым ба?.. – деді Бату ерні ғана жыбыр етіп.

– Жоқ, Бату, балам, жоқ! – деп саңқ етті арғы атасы. – Тек әл үстіндесің, өмір мен өлімнің шегінде, өмір үшін арпалысып жатырсың. Және міндетті түрде жеңесің!

Солай деп, қарулы қолымен Батудың иығынан қысып қойды.

– Мына киіз үйде отырғандардың бәрі – сенің ата-бабаларың. Бәріміз де сені жақсы көреміз. Өйткені, сен – біздің жалғасымызсың, үкілеген үмітімізсің, желкілдеген жаңа өмірімізсің. Бірақ,

сенің ақтық сағатың әлі туған жоқ, бұнда қалуыңа болмайды, біздің тамағымыздан татуыңа болмайды. Түсінесің бе? Сол себепті де, ақсақал – рубасы сені қуып жіберді. Сен адамзат дүниесінде өмір сүріп, жердегі жолыңды аяғына дейін жүріп өтіп, тегімізді жалғастыруға тиіссің.

– Бірақ... Тұмар ше? – жаман ойдан Батудың жаны түршікті: қарындасы өліп қалған болса, қайтпек?!

– Қарындасың үшін қорықпа, ол аман, – деп жұбатты оны арғы атасы, аппақ тістерін көрсете күлімсіреп. – Жаңа туған нәрестенің жаны адамзат дүниесінен гөрі, бізге жақынырақ. Ұзамай Тұмар қырқына толып, шілдеханасы болады, содан кейін ол біржола сендерге өтеді...

Жердегі дүниеде қансыраған Аспара басын көтеріңкіреді де, кесіртке құсап, жылмаң қағып, жерасты тесігіне қарай жорғалап бара жатқан шалды көрді. Күйші мен балалар әлі де Батудың есін жиғызып әлек – әзірше еш нәтиже жоқ. Олардың ешқайсысы аюдың сасық ұшасы балауыздай еріп, жерден көтеріліңкірей, қара қошқыл түтін будағына айналғанын байқамай қалды. Қара түйдек қопарыла құйғып кеп, тесік аузындағы Скоробогат шалды шырмап алды да, сонымен бірге суылдай бункер құрдымына жұтылып кете барды. Құлаған кәрі Скорпионның ұзақ айғайы баяу семіп, жер қойнына сіңіп кетті...

Сол сәтте арғы дүниеде адырна үзілгендей, шарт еткен дыбыс шықты. Батудың арғы атасы іркіліп, құлақ түрді.

– Тыңда, Бату! Мені өлтірген адам біздің дүниемізге келді. Мені куәлік етуге сотқа шақырып жатыр. Баруға тиіспін... Менімен барғың келе ме?

Бату басын изеді. Сол-ақ екен, келесі мезетте мүлде басқа жерден бір-ақ шықты.

Арғы атасы екеуі жыбыршыған қорғасын толқыны қашыққа сілтеген кең арналы суы мол өзеннің жағасында тұрды.

– Мынау, – арғы атасы өзенді нұсқады, – Тойбодым өзені. Тойбодым – алтайлық сөз, қазақша Тоймадым деп айтылады. Оның суы – адамдардың көз жасы. Бұлай аталған себебі, адамдар тіршілікке, оның қуаныш-қайғысына әсте тоймайды, ал, өзен жаңа көз жасын сіміре беруге әрқашанда әзір.

Бату екі жаға аралығында циркте әртістер үстімен жүретін арқан тәріздес, бір түрлі жарқырап тұратын сым тартылып қойғанын аңдады.

Соған көзі түскенін көрген арғы атасы сөзін жалғады:

– Екі жағаны аттың қылынан тартылған көпір – Қылкөпір жалғап тұр.

– Бар-жоғы бір-ақ қылдан ба? – деп таңғалды Бату. – Оның үстімен кім жүріп өте алмақ? Ол мүмкін емес қой!

– Айналаңа қарашы, – деді арғы атасы қолын жайқап.

Бату еріксіз жан-жағына қарады.

Арт жағы – аумақты атырап. Сол атырапты көркіне көз тоймайтын ғажайып ел ен жайлапты. Көк аспан қызғалдақ атып құлпырған жасыл жазира үстінде күмбездей мұнартады. Күн мейірленіп, гүлдерге, өсімдіктерге, орман-тоғайлар мен көгалдарға, шырқау төбеде тамылжыта сайраған құстарға, қырға қадау-қадау қонған үйлерге майда шуағын молынан төгеді. Көк мөлдір өзен-көлдер шар айнадай жалтырап, әлдеқайдан аттың кісінегені, адамдардың қамсыз күлкісі құлаққа жетеді. Осынау аумағы көз жеткісіз байтақ көріністің Батуға бір-ақ сәтте аян болып, баурап алғаны сонша, қарпымды көңіл жанарымен сол көркем де жарқын дүниені көкірегіне толайым құйып алғандай болды. Сол жан жадыратқан жарасымнан оның жүрегі атқақтап, аузына тығылды...

Жан-жақтан сұрқай өзенге жайбағыстап адамдар ағылды. Олар Бату мен оның арғы атасымен қатарласа тоқтап, қарсы бетке сарсыла көз тігеді. Бейне, бірдеңені күткендей. Бату дәл су жиегінде көңілді секектеген бірер торғайдың ортасында кетіп бара жатқан мысықты байқады. Мысық та өзеннің арғы бетінен көз алмайды. Бала еріксіз назарын солай қарай аудырды. Бірақ, қарсы жақты тұтастай қаптаған сұп-сұр, жабырқау, тұнжыр кеугімінен өзге ештеңесін айыра алмады.

– Бұл – жаңа өлген адамды тірісінде таныған, енді сотта куәлік етпекке бара жатқан жандар: я қолдайды, я қарсы болады, – деді арғы атасы үзілді-кесілді. – Өзенге қара!

Бату айтқанын орындап, жанарын Тойбодымның сұр айдынына тікті.

Ағыспен арпалыса, өзен бойлап, қайық жүзіп келеді екен. Оның қарақұсында ағаш діңінен қиғандай қақшиып, түнеріңкі, ақ шулан сакалы белуарына түскен дудар сеңсең тонды шал тұр. Артында ұнжырғасы түскен бірнеше жастау еркек отыр.

– Бұл Ерлік – өлілер елінің әміршісі, – деп сыбыр етті арғы атасы. – Қайығында өз қылмыстары үшін жазаға кесілгендер отыр. Қазір Сот басталады.

Арғы жағада Скоробогат шал пайда болды. Сұрғылт тұман көлбеп, аяғына оратылды. Сұмпайы шал бүрісе қалды, сосын тартыншақтай, ат қылынан тартылған көпірге қарай жүрді. Көпірге аяқ басқан мезетте ол кенеттен бес жасар секпіл бет бүлдіршінге айналды... Және Батудың суқаны сүймейтін жұқсыз сыныптасынан аумайды.

Ерліктің қайығы тура көпірдің астына кеп тоқтады.

Торғайлар дүр етіп, тобымен ұшқан бойда, жауыға шикылдап, жіп-жіңішке көпірде теңселе басып бара жатқан ұлды шоқып, шабуылдай бастады.

Бату олардың шиқылынан адамның сөзін естіп тұрғанын таңырқай ұқты:

– Ол бізді ермек үшін өлтіретін! Ол жем жеуге келген бізге сақпан ататын! Ол бізді жем салғыштың жанында өлтіретін! Дәмді қикымдардың жанында өлтіретін! Қанішер!

Көпір аздап қайысты. Сұрқай толқын ақырын шылп етті.

Секпіл бет бала үрейлене артына қарады. Тағы аттады. Сол-ақ екен, арықша тоңмойын жеткіншекке айналды.

Мысық марғау көтеріліп, жотасын күжірейтті де, айбат шеге ысылдай жөнелді.

Бату тағы да оның айтқанын түсіне қойды.

– Ол мені ұстап алды! Күліп тұрып, мойныма тұзақ салды. Мені ермек үшін асып өлтірді. Қанішер!

Көпір тағы қайыса түсті. Толқын шылп-шылп соқты. Жасөспірім аттап қалып, еңкек жауырында безеу бет бозбалаға айналды.

Жол киімін киінген бірнеше адам алдыға шықты. Ер адам, әйел, екі кішкене бала. Еркек Скоробогатты меңзеді:

– Ол – жолы шаң, қолы қан қарақшы! Ол үлкен жолдың үстіндегі жолаушыларды тонаған! Ол мені ғана емес, бала-шағаммен қоса бір үйлі жанды аяусыз атып тастады! Қанішер!!!

Көпір тағы төмен түсті. Өзен суы едәуір ұлғайғандай болды.

Көпір үстіндегі бозбала тепе-теңдікті сақтау үшін, жанұшыра екі қолын ербеңдетіп, алға аттап қалды. Сөйтіп, бұрынғыдан ересек тартты.

Келесі куәгер Ерліктің қайығында отырған ер адам болып шықты.

– Мен – оның інісімін. Осының тобында қарақшы болдым. Бірде неше күн бойы олжасыз қалдық. Қарнымыз ашып, ызаланып, жол торып отырдық...

Батудың көз алды көлегей тартып жүре берді. Арғы жағаның сұрқай түнегінде өткеннің көріністері елес болып қалқып шыға бастады.

... Ормандағы жол. Қас қарайған шақ. Жолмен үлкен қап арқалаған жұпыны киімді бозбала ілбіп келеді.

Тұтқиылдан төбе тасасынан қиқулап, ысқырып, қарақшылар тобы атып шығады. Олар бозбаланы шап беріп, шаңдақ жолға жыға салады да, қабын сілкілейді. Қап ішінен кітаптар ақтарылып түседі...

– Қарғыс атқыр! – деп, ызадан жарыла жаздап айғай салған атаманның шегір көздері от шашады.

Бозбала жылайды:

– Мен – жесір әйелдің жан дегенде жалғыз ұлымын... Оқуымды бітіріп, шешеме қайтып келе жатқан бетім. Менен басқа қамқоры жоқ еді. Өтінем, жіберіңіздерші мені. Аяңыздаршы!..

– Бұнша ызалы болмағанымда, оңай өліммен өлер едің, – деп ысылдайды атаман, өзінің қара кекіліне жармасып. – Ал, енді қиналып өлуге дайындал!

Бозбала жалбарына кетеді:

– Мен... Мен бір құпияны білем! Алтын қазына қайда көмілгенін білем. Егер көрсетсем, мені босатасыздар ма?

Скоробогат (бұл дәл соның өзі еді) аузын ырсиатады:

– Көреміз. Айт, қайда бару керек, сорлы жетімек!

... Түн. Шырақтардың жарығымен қарақшылар қорғанды – сақ қорғанын үңгіп қазып жатыр. Атаманның інісі қолы байлаулы бозбаланы күзетіп тұр. Жолды шырақтармен жарықтандырып, қарақшылар жер астындағы бөренелі дәлізбен өтеді. Жерлеу бөлмесіне енеді. Алтын киімді қаңқаны көреді.

Скоробогат миығынан күліп кеп, бас сүйектен алтынмен кестеленген бас киімді шешіп алады, сосын бар күшін салып, бас сүйекті етігімен мыжиды. Күтір еткен дыбыс шығады.

Соның белгісімен қарақшылар қаңқаның үстіндегі алтын заттарды сыпырып алады, бөлмені тінтеді, мол олжаны сөмкелерге, қаптарға, қалталарына, қойындарына тығады. Атаман сыбайластарына бір түрлі кектене қарап тұрады.

Қоржындары тоқ, көңілдері шат қарақшылар қорған төбесіне шыққанда, бозбала оларға қарап тіл қатады:

– Ал, енді... Босатыңыздаршы мені! Өтінем!

Атаман оны бүйірге бір тебеді:

– Армандапсың! Тағы қазыналы жерлерді білесің бе? Өзің айтасың ба әлде пышақпен қытықтайын ба?!

Бозбала күбіжіктеп, ыңырсып қоя береді. Бірақ, қабақ астынан сездірмей, күтпеген жерден атаманға зерлей, тіпті, зерттей көз тастап, қарап қалады.

... Қарақшылар отты айнала, теңкиіп-теңкиіп, ұйқыға кеткен. Әріректе қол-аяғы матаулы тұтқын бозбала жатыр. Атаман алау басында отыр. Отқа ұзақ қарап, бір кезде зілдене мырс етеді. Сосын түрегеліп, нық қимылмен пышағын суырады. Ұйықтап жатқандардың бірінің үстіне төнеді.

... Соңғы қарақшы – атаманның өз інісі. Скоробогат оған ойлана қарап тұрады. Пышақтан қан тамшылайды. Інісі оянып кетіп, үрейлене сыбырлай жөнеледі:

– Ей... Оның не, бауырым?.. Сен... Бұл мен ғой!

Атаман кідіре берді. Сол кезде інісі қанішердің қолын шап беріп, ұстап алуға әрекет жасайды. Бірақ, пышақ кеудесіне кірш етіп сұғылады. Көздері шынылана қалды. Сөне берген жанарда от жалқыны ойнақ салады.

Байлаулы бозбала масаттана жымияды.

Атаман соған жақындайды:

– Қалай, жолды есіңе түсірдің бе?

Бозбала тағы да атаманның аяушылығын туғызбақ болады:

– Бұдан басқа ештеңе білмеймін! Анамды аяңызшы! Жіберіңіз-ші мені!

Скоробогат құтырған кісіше қарқылдай жөнеледі. Арасында дауыстап:

– Ей!... Мен... Өз інімді аямадым... Анамды да аяған жоқпын... Ал, сен... – дейді күлкіге булығып.

Кенет сорлы жетімек қара тұман будағына айналып кетеді де, арқан арасынан сусып шығып, табанын баса, орасан үлкен хайуанша табанын басып тұра қалып, гүрілдей сөйлейді:

– Сен өз жолдастарыңды саттың! Олар – қанішерлер, бірақ, саған сенетін еді! Енді сен менікісің, ей, адам! Мәңгі бақи менің құлым боласың! Құлым!

Қайықтағы қарақшы үнсіз қалып, басын түсірді. Өткеннің елесі ғайып болды. Лай су үлкен Скорпионның аяғына тиіңкіреп қалыпты. Өзен толқып кетті. Қыл көпірде енді орта жасар арықша адам теңселе басады.

Тобыр ішінен келесі куәгерлер шықты. Келесілері және шықты. Арғыатасы күрсініп, Батуға бұрылды:

– Бұл тым ұзаққа созылады. Сенің оралатын кезің келді.

– Оның жайы не болады?

– Ешкім де оны қорғап, бір ауыз сөз айтпайтын сияқты ғой. Енді заман ақырға дейін қаталап, шөл кезіп жүреді. Мәңгілік Тойбодым өзенінен өз құрбандарының көз жасын ішеді.

– Тозақ деген сол ма? – деп сұрады Бату тіксініп.

Арғы атасы жауап бермеді. Куәлардың қарасы көбейе берді.

Көпірде тұрған шалдың жан дауысы шықты, тізесі қалтырап, бүгіле берді. Ал, кәрлене арқыраған өзен қанішерді әне-міне тереңіне тартып әкетердей кіжініп, суы жіп-жіңішке қылдан асып келе жатты.

Бату көзін тайдырды.

– Ал, Аспара қайда? Ол аман ба?..

– Осында ол, осында! – деп айғайлады Дана. Ол дәл сол кезде Аспараның тұруына көмектесіп жатқан. Патшазаданың беті қанап, қолы үзіліп кеткендей, салаңдайды, бірақ, өзі күлім қағады: – Бату! Құтты болсын! Мызғымас достық пен ауызбірліктің арқасында жауды күйреттіңдер!

Бату буыны құрып, жерге қайта жатты.

– Тыныға тұр, бауырым, – деді Аспара.

– Дана, дорбамдағы дәкелерді алшы, – деді Күйші. – Жауынгерлерімізді емдейік!

Аспараның қолын таңған соң, Дана Қайратқа жақындады. Анау оны маңайлатпай, безілдей бастады.

– Бір-екі жерімді ғана сыдыртып алдым. Тізем жырылды, болғаны сол. Одан да, бар, анау Батуға йод жақ.

Дана айтқанынан қайтпай, оны қолынан тартып қалды:

– Сөз таластыратын болсаң, бір-ақ тәсілмен ұрып жығам, сосын барып емдеймін. Барлық кеселден!

– Иә, сен мықты төбелесесің, – деп күрсінді Қайрат. – Тура ұл сияқты...

– Қазір аузыңды дәкелеп тастаймын, – деді Данақатулана, ұлмен салыстырғанды ұнатпай қалып.

Қайрат бағынып, балағын түрді...

Күйші жаралы аттың бүйірін абайлап жуды. Абырой болғанда, сойқан аю салған жарақаттар терең болмай шықты. «Тез-ақ жазылады, тек жаңа жанып біткен отынның күлі керек», – деді Күйші.

– Аттану керек, – деді ол содан соң, күнге қарап алып. – Уақыт жетеді.

– Ал, мынаны қайтеміз? – деп сұрады Саша, матаулы Скорпионды иегімен нұсқап. – Өзімізбен бірге сүйрейміз бе? Бұның не керегі бар бізге?

Күйші балаларға сынай қарады:

– Не айтасыңдар?

Аспара қабағын түйді:

– Бізді соғыстан кейін жеңілген жаумен төс қағыстырып, бауырласуға үйреткен. Бірақ, біздің жауларымыз жас сәбилерді ұрлаған емес. Бұны қайту керегін біле алар емеспін.

Күйші Қайратқа бұрылды.

– Ал, сен не ойлайсың, Қайрат?

Анау кінәлі кейіпте басын тұқыртты.

– Мен бір кезде осының айтағына ерген едім... Енді оны қай бетіммен айыптайын?

– Саша?

– Басынан бір қойып, полицияға ұстап беру керек! – деп мәлімдеді Саша кегі қайнап.

– Сонда полициядағыларға не айтасың? – деді Дана естиярлықпен.

– Бізді аюға жегізбек болды демекпісің? Бату, сен не ойласың?

Бату үн-түнсіз Скорпионға жақындап кеп, арқанды шешті.

– Жоғал, арамза! Бірақ, білгін: атаң тамұқтан бір-ақ шықты, Шахрух оны өлтіріп тынды.

Скорпион ұйып қалған қолдарын уқалай, шетке ытқып кетті. Сосын бүкшендеп, достардың келемеж-күлкісіне қалып, қоян бұлтақпен қаша жөнелді. Аулағырақ кетіп қалған соң, тоқтай қалып, өштікпен балағат сөздер айта бастады.

Балалар ду күлді. Ал, Күйші Батуға еңкейіп, құлағына сыбырлады:

– Сен өнегелілік таныттың. Бұл да ата-баба жосығы ғой. Бірақ, мен кей-кейде рақымшылық атаулыдан ада аяусыз, арсыз сұмдар жеңіп кетіп жататынын ойласам, ішім ашиды...

Шағын жасақ жолға шықты. Алда Дана мен Саша кетіп барады. Саша, әдетінше, қолдарын қызу сермелеп, мейірімсіз жаулаушылармен соғыс туралы әңгімелеуге кіріскен. Қайрат қолы таңулы Аспара отырған атты жетекке алған. Олардан қалықтау маңғаз мәжіліс құрып, Бату мен Күйші келеді.

– Ылғи сұраймын деп ұмытып кетем, ат пен ұябасарды қайдан алдыңыз? Бұл да ғажайып па?

Күйші жымыды:

– Ешқандай да ғажайып емес! Осы маңда құсбегі сыныптасым тұрады. Аушы құстарды баптап, аң аулайды. Айтпақшы, сол досым сендердің бәріңді жазғы демалысқа қонаққа шақырды.

Даланы басына көтеріп, шаттанған дауыстар естілді:

– Алақай! Яху-у! Уау, тамаша!

Араға бір-екі сағат салып, жолаушылар киелі төбеге келіп жетті.

Төбе басында Қадиша қаннен-қаперсіз Тұмар балақайды ойнатып отыр...

Балалар өкшелері жерге тимей, жанына жүгіріп барды.

– Қадиша! Аман-есенсің бе?! Балақай ше? Қайда болдың?

– Тоқтандар! Тоқтандар! – деді Күйші дауыстаңқырай. Сосын қызын қапсыра құшақтады:

– Ақылдым сол. Бәрін өз жөнімен істедің. Есейіп қалыпсың-ау, айналайын...

– Ал, мынау немене? – деп дауыстап жіберді Саша таңғалып. Жерге неше түрлі тағам қойылған мол дастарқан жайылыпты.

– Бұл – Самұрықтың сыйы, – деді Қадиша. – Дәм алыңдар!

Бату құндақтаулы қарындасы жатқан бағалы қапшықты қолынан шығармай, мазасыздана:

– Сонда Тұмарды қайтіп тамақтандырамыз? – деді.

Қадиша бір түрлі жұмбақ күліп жіберді:

– Қарындасың үшін қам жемей-ақ қой, Бату! Ол бүкіл Құс жолын ішіп алды.

Бауырсақты рақаттана күйсеп отырған Саша:

– Үйге барған соң, әке-шешемізге не айтамыз? – деді ойлана.

Күйші иығын қушитты:

– Олармен өзім келісем, уайымдамаңдар. Негізі, мен ол жағын күні бұрын ойластырып, сендердің арттарыңнан аттанардың алдында кешкілік қам жасап қойғам. Ал, енді асыққанымыз жөн.

Тынығып, жүрек жалғап алған балалар шүпірлесіп, қайтуға жиналды.

– Ой, ұмытып барады екенмін! – деп, кенет дауыстап жіберген Қадиша, қалтасына қолын салды. – Міне, мынаны Самұрық Аспара мен Батуға беріп жіберді.

Қадиша шүберек түйіншекті достарына ұстатты.

Бату матаның шетін тартты. Ол жаулық болып шықты, ішіне кәдімгідей сәуле шашып, жарқыраған жалғыз ғана дән оралыпты.

– Мен білем! – деп саңқ етті Саша, тағы да жоқ көзілдірігін түземек болып. – Бұл – көктегі Бәйтеректің ұрығы. Самұрық оны осы жерге еккенімізді қалайды! Тамаша!

Бату жаулықтан көз айырмады.

– Саня, таныдың ба?

Саша сығырайып, өрнекке шұқшиды.

– Иә... Тұмар падиша Аспараға сыйға тартқан жаулықтағы өрнектен айнамайды.

Бату жүресінен отыра қалды да, қолымен тез-тез борпылдақ топырақты қазды. Сашаның қолынан ұрықты алып, шұқырға салды. Дана үстінен топырақ тастады. Қайрат төмпешікті алақанымен аялай басып-басып қойды. Саша Күйшінің құтысындағы қалған суды төкті.

Аспара былай деді:

– Көкте Түркі Тәңірісі, Түріктің Қасиетті Жері, Суы былай депті: «Түркі халқы жойылмасын», «Ел болсын»...

– Бұл не? – деп таңырқай сұрады Саша.

– Бұл сөздер осыдан он үш ғасыр бұрын көне түрік қолбасшысы Күлтегінге қойылған ескерткішке қашалып жазылыпты. Демек, бұл біз ойлағаннан да көне болғаны ғой, – деп жауап берді оған Күйші.

– Қош, Бату! – Аспара досына бұрылды. – Мен сені мен сенің достарыңды ешқашан ұмытпаймын. Ал, менің кететін кезім келді.

– Бірақ, біз әлі көрісеміз ғой? – деп күбірледі Бату. – Сен әлі келесің ғой маған?.. Әлде сол күнделік мұқабасында қала бересің бе?

Аспара мұңая жымыды:

– Білмеймін, Бату. Бірақ, сендердің бәріңмен жүздесуге жазса екен деп тілеймін. Достық құшағыңды ашуыңмен маған зор құрмет көрсеттің, бауырым.

Аспара салтанатты тәжім етті. Батудың көзі ашып кетті. Бірақ, ол нағыз ерлерше, Аспараның сұлбасы батып бара жатқан күн сәулесіне сіңіп кеткенше, көз жасын тежеп тұрды. Әйтсе де, артынан жылап жіберді...

ЭПИЛОГ

Тапқыр күйші әке-шешелерінің көңілін қалай жайландырығанын балалар со күйі білген жоқ. Бірақ, әйтеуір, кір-қожалақ, жырылған-сырылған, үсті-бастары көгеріп, киімдері жыртылып, үйлеріне кіріп келген бұларға ешкім ұрыспады. Қайта, керісінше, әке-шешелері тәтті-дәмділерін алдарына тосып, ештеңе сұрамастан, ұйқыға жатқызды!

Уақыт өз ағынымен өте берді. Көктемгі демалыстың қалған күндері балалар қас қарайғанша скейт теуіп, киноға барып, балмұздақ жеп, қызыққа батты. Бату әкесі мен анасын, әжесін таң қалдырып, ойда-жоқта кітапқұмарлығы оянып әрі домбыра тартып үйрене бастады. Саша, керісінше, күнде таңертеңгілік Қайраттың қадағалауымен турникке тартылатын болды. Сосын көзге жасалатын отаға қаржы жинау үшін, онымен бірге қағаз таситын, шұғыл тапсырмаларды орындайтын шабарман болып орналасты. Қайрат Дананың адал серісіне айналды: ол — мектепке, киноға я дүкенге — қайда барса да, көлеңкеше бір жақтан пайда бола кетіп, қымсынған бикешінің соңынан ереді де жүреді. Қадиша Бату мен Дананікіне жиі қонаққа келіп, Дананың інілері мен Тұмарды мейірлене ойнатып тұрды. Тек Скорпион туралы балалардың ешқайсысы ештеңе естімеді. Сабақ басталғанда, ол мектепке

келмеді. Бір жолы анасы Батуға атасының қазасынан кейін Руслан Скоробогаттың әке-шешесі келіп, пәтерді сатып, ұлын өздерімен алып кеткендерін айтты, тек қайда әкеткені белгісіз.

Міне, кішкентай Тұмарды қырқынан шығарып, шілдеhana жасайтын күн де келіп жетті.

Бату, Саша, Қайрат, Дана, Қадиша, олардың әке-шешелері және, әрине, Күйші той дастарқанына жиналды.

Бату көне ғұрыпты мұқият бақылады.

Әжесі мен Дананың анасы әуелі абайлап кішкентай Тұмардың тырнағы мен қарын шашын алды. Сосын Дананың анасы жалаңаш қарындасын астаудың үстіне көтерді, ал, әжесі үлкен шарадан күміс қасықпен су алды да, дұғасын күбірлей, басына құйды...

Осы кезде Бату кенет атып тұрды да, айғай салды:

—Эврика! Мен түсіндім!

(Жалғасы бар)

МАЗМҰНЫ

ҚҰПИЯ ҚОНАҚ.....	3
ТАБАЛДЫРЫҚТА.....	17
ДҮНИЕНІҢ ШЫҢЫ.....	33
ҮҢГІРДЕГІ АЙҚАС.....	43
ЖЫЛАН ПАТШАСЫНЫҢ ҚЫЗЫ.....	54
БАТУ ЖЕР АСТЫ ЕЛІНДЕ.....	66
СЫРТҚА ШАШЫЛҒАН СЫР.....	83
ЖАҢА ТҰМАРДЫҢ ТУУЫ.....	103
СКОРПИОН МЕН ҚАЙРАТТЫҢ ҚҰБЫЛУЫ.....	122
ТӘҢІРДІҢ КҮБІРІ.....	133
ЖЕТІМ – ТҰЛ ЕМЕС.....	147
ОҢ ЖАҚ КІРЕ БЕРІС– ОЛ ҚАЙ ЖЕР?.....	161
САМҰРЫҚ ҰЯСЫНА ОРАЛАДЫ.....	174
КӨНЕ МАЗАР.....	186
ШАЙҚАС.....	204
ТОЙБОДЫМ ӨЗЕНІ ҮСТІНДЕГІ КӨПІР.....	217
МӘҢГІ КӨК АСПАН.....	227
ЭПИЛОГ.....	233

АЛТЫН ТОСТАРАНДЫ ІЗДЕУ

(Бату мен онын достарынын бастан кешкендері)

ПОВЕСТЬ

**«Қазақ энциклопедиясы» баспасының
Директоры-Бас редакторы
Ж.ТОЙБАЕВА**

**Орыс тілінен аударған Айнаш САДЫҚ
Редакторы Нұрымжан МАУЫТОВ
Корректоры Ғұсман ЖАНДЫБАЕВ
Техникалық редакторы Гүлхан АЛМАСБЕКОВА**

ISBN 978-601-7967-06-2

Басуға 10.12.2018 ж. қол қойылды.
Пішімі 70х100 1/16. Офсеттік баспа. Шартты б.т. 19,0
Таралымы 5000+300 дана. Тапсырыс № 4139.

«Қазақ энциклопедиясы» ЖШС, 050035,
Алматы қаласы, 8-ықшамаудан, 19^а-үй.
www.kazenc.kz

📱 qazaq_enciklopediiasy

Тапсырыс берушінің файлдарынан
Қазақстан Республикасы «Полиграфкомбинат»
ЖШС-нде басылды.
050002, Алматы қаласы, М.Мақатаев көшесі, 41.